

De moskee in strijd tegen radicalisering

Onderzoek naar de opvattingen van moskeebestuurders over het beleid van de gemeente Amsterdam om radicalisering onder moslimjongeren aan te pakken.

Lisa Arts

Augustus 2008

Foto voorkant: El Kabir moskee in Amsterdam.
Gebed tijdens de Ramadan 2007

<http://anjameulenbelt.sp.nl/weblog/2007/10/12/de-laatste-iftar-van-het-jaar/#more-7068>

De moskee in strijd tegen radicalisering

Onderzoek naar de opvattingen van moskeebestuurders over het beleid van de gemeente Amsterdam om radicalisering onder moslimjongeren aan te pakken.

Master: Islam in de moderne samenleving

Student: Lisa Arts (0008958)

Begeleider: Dr. N. Landman

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1	Inleiding	6
1.2	Aanleiding tot onderzoek	6
1.3	Leeswijzer	8

Hoofdstuk 2: Radicalisering, een theoretische afbakening

2.1	Inleiding	10
2.2	Definitie	10
2.3	Oorzaken van radicalisering	15
2.4	Radicalisering signaleren	24
2.5	Radicalisme vergelijken	26
2.6	Conclusie	32

Hoofdstuk 3: Beleid ten aanzien van radicalisering

3.1	Inleiding	34
3.2	Motieven om radicalisering te bestrijden	34
3.3	Overheidsbeleid	35
	3.3.1. Gemeentelijke aanpak	36
	3.3.2. Amsterdam	39
3.4	Scheiding tussen kerk en staat	43
3.5	Samenwerking met moskeeën?	45
3.6	Conclusie	46

Hoofdstuk 4: Moskeeën

4.1.	Inleiding	47
4.2	Functie van een moskee	47
4.3	Imam en bestuur	49
4.4	Activiteiten ter preventie van radicalisering	54
4.5	Samenwerking met de overheid?	58
4.6	Conclusie	59

Hoofdstuk 5: Conclusie	62
Nawoord	66
Bijlage 1: uitgewerkte interviews moskeeën	67
1. Dhr. Öztüre (SICN)	
2. Dhr. Echarrouti (El Kabir moskee / Ummon)	
3. Dhr. Salihi (Ummao)	
4. Dhr. El Forqani en dhr. Ben Ajiba (El Umma moskee)	
5. Dhr. anoniem (Ekmel/SICAW)	
6. Dhr. anoniem (Nasr moskee)	
7. Dhr. Altuntas (Milli Görüs)	
8. Dhr. Altikulac (I.S.N / Diyanet)	
Bijlage 2: uitgewerkte interviews 'experts'	79
1. Dhr. El Madkouri (FORUM)	
2. Dhr. De Koning (ISIM)	
3. Dhr. Tillie (IMES /UvA)	
4. Dhr. Beerenhout	
5. Mw Pels (Verweij Jonker instituut)	
Literatuurlijst	88

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Inleiding

Al geruime tijd wonen er moslims in Nederland. Maar lange tijd is de (politieke) tendens geweest weinig aandacht te besteden aan het aspect religie. Nu de dynamiek binnen de groepen moslims zichtbaar wordt, richting emancipatie, fundamentalisme, of beide tegelijk, nu moslims voor 'hun rechten' opkomen of zich juist drastisch isoleren, en vooral nu er een moord is gepleegd in naam van de islam, staat 'de' islam bovenaan prioriteitenlijstjes, bovenaan de politieke agenda en bovenal op de voorpagina's van kranten. Iedereen is tegenwoordig islamdeskundige, arabist of Midden-Oostenkenner, maar er is tegelijkertijd nog steeds een groot gebrek aan kennis. Ook onder politici, of bijvoorbeeld beleidsmakers, van wie je verwacht, of minstens hoopt, dat zij zich voldoende informeren voordat zij beleid formuleren. In de inleiding van 'Doe mij maar een moslim' wordt dit gebrek aan kennis uitstekend geïllustreerd. Een ambtenaar vraagt in dit boek aan de schrijfster of ze iemand kent uit 'de' islamitische gemeenschap; hij blijkt geen idee te hebben van de veelheid aan stromingen of etniciteiten¹.

Het gebrek aan kennis over islam en over moslims is voor beleidsmakers een sta-in-de-weg, nu sprake blijkt van radicalisering onder islamitische jongeren. Het onderwerp is 'hot' en staat hoog op de politieke agenda. Er is veel geld vrijgemaakt voor de bestrijding ervan. Met grote sprongen wordt getracht een inhaalslag te maken. Onderzoekers worden ingehuurd om hiaten te vullen. Onderzoeken naar het 'hoe?' en het 'waarom?' worden uitgevoerd en proberen antwoorden te formuleren.

Ik hoop met dit schrijven een bescheiden bijdrage te kunnen doen aan het vergroten van kennis over radicalisering en de positie van moskeeën in Nederland en aan het besef dat nuancering over dit onderwerp van essentieel belang is.

1.2 Aanleiding tot onderzoek

In een onderzoek dat werd uitgevoerd door Jean Tillie en Marieke Slotman van het IMES², werd de potentie van radicalisering onder islamitische jongeren onderzocht. Hun onderzoek komt in deze scriptie nog uitgebreid aan bod, maar één van hun aanbevelingen wil ik hier alvast noemen, omdat deze aanleiding vormde voor mijn scriptieonderwerp. In het IMES onderzoek wordt gesteld dat zelforganisaties en moskeeorganisaties een rol kunnen spelen in de preventie van radicalisering. Moskeeën en moskeebesturen zouden hierbij ondersteund moeten worden door de overheid.

¹ T. Visser, *Doe mij maar een moslim. Portretten van islamitische stromingen en organisaties in Nederland*. (2007)

² Institute for Migration and Ethnic Studies, gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam

In deze scriptie wil ik onderzoeken hoe betrokkenen, in het bijzonder moskeebestuurders, denken over de beleidsvoornemens bij de gemeente Amsterdam om radicalisering onder moslimjongeren aan te pakken. Zien zij een rol voor moskeeën in het voorkomen (of bestrijden) van radicalisering? Hoe zien zij die rol? En hebben zij, zoals door het IMES wordt gesuggereerd, ondersteuning nodig om die rol te kunnen vervullen? Mijn vraagstelling luidt: "Hoe denken betrokkenen, in het bijzonder moskeebestuurders, over beleidsvoornemens bij de gemeente Amsterdam om radicalisering onder moslimjongeren tegen te gaan?"

Deelvragen die gedurende het onderzoek worden beantwoord, luiden:

- welk beleid heeft de gemeente Amsterdam ontwikkeld ten aanzien van radicalisering van moslimjongeren en welke motieven heeft zij daarbij?
- welke activiteiten gericht op jongeren worden in moskeeën ontplooid?
- in hoeverre zijn leidinggevenden in de moskee bezig met het vraagstuk van radicalisering?
- hoe staan zij (moskeebestuurders) tegenover samenwerking met de overheid op dit specifieke thema?

Methodiek

Dit onderzoek is zeer praktijkgericht. De hierboven gestelde vragen heb ik proberen te beantwoorden vanuit literatuuronderzoek, maar het onderwerp is relatief nieuw en de praktijk is weerbarstig. Aanvullend veldonderzoek was nodig om voldoende informatie te verzamelen. Ik heb publicaties en onderzoeken bestudeerd en beleidsstukken betrokken. Daarnaast zijn een aantal (8) moskeeën en moskeeorganisaties in Amsterdam en omstreken benaderd om hun visie op het onderwerp te geven in de vorm van een interview. De interviews duurden van één uur tot drie uur. De vragen waren open, wel had ik een lijst met onderwerpen, die minimaal aan bod moesten komen.

Ik heb ongeveer 20 moskeeën in Amsterdam benaderd voor medewerking aan dit onderzoek. De meeste telefoonnummers zijn van internet gehaald, een willekeurige selectie. Aan de telefoon bleek vaak al snel dat deze methode niet werkte, de meeste respondenten wilden niet meewerken. Meest voorkomende redenen waren: geen tijd, geen behoefte over radicalisering te praten en/of onvoldoende beheersing van het Nederlands. De moskeeën die wel mee hebben gedaan, heb ik via via bereikt. Ook dat liep niet altijd soepel. Zo ben ik een keer op bezoek geweest bij een jongerenwerker in Amsterdam. Hij was zo aardig om ook een aantal bestuursleden van een moskee uit de wijk waar hij werkte (Westerpark), uit te nodigen. Zo zou ik mij aan hen kunnen voorstellen en wellicht een afspraak kunnen maken voor een uitgebreider gesprek. De bestuursleden waren geïnteresseerd in mijn studie en onderzoek, maar ook zeer

wantrouwend. Ze vroegen (voor de grap?) of ik in mijn tas niet toevallig een microfoontje had verstopt! Op het moment dat ik hen vroeg of zij een vervolgspraak met mij wilden maken, vertelden zij mij dat dit misschien zou kunnen en dat ik mijn gegevens kon achterlaten. Ze hebben nooit meer contact met me opgenomen. Een andere keer in de Badr-moskee ben ik na mijn introductie de moskee uitgestuurd, omdat ik via de 'verkeerde' ingang naar binnen was gekomen. Ik had na een aantal doorverwijzingen een afspraak gemaakt met een actieve vrijwilliger. Nadat ik bij hem en twee bestuursleden aan de tafel was geschoven en aan de bestuursleden moest uitleggen hoe ik aan de gegevens was gekomen van degene met wie ik een afspraak had, bleek dat ik via Ummao-contacten aan zijn telefoonnummer was gekomen. De bestuursleden van de Badr-moskee, aangesloten bij de Ummon, deden dit voorkomen als hoogverraad en wilden niet verder praten.³

Ook andere moskeeën praten (omwille van hun eigen profilering?) soms op negatieve toon over moskeeën, die aangesloten zijn bij andere koepels dan de hunne. Ik heb daarom geprobeerd om bij de 8 moskeeën die ik heb gesproken te kijken naar bij welk koepel ze aangesloten zijn. Ik heb uiteindelijk met vertegenwoordigers van zowel Ummon als Ummao gesproken. En van de Turkse moskeeën met vertegenwoordigers van Diyanet, Milli Görüs en Stichting Islamitisch Centrum Nederland (SICN). Daarmee zijn niet alle koepels gedekt, bijvoorbeeld de Alevietische HAK-DER en het Surinaams-Pakistaanse World Islamic Mission (WIM) komen niet aan bod, maar toch wel de grootste en belangrijkste binnen de Marokkaanse en Turkse moskeewereld in Nederland.

Niet alleen moskeebesturen heb ik om hun mening gevraagd, ook met een aantal 'experts' heb ik gesprekken gevoerd; mensen die vanuit ervaringen in werk en onderzoek inzicht hebben in hoe moskeeën functioneren (zie bijlage). Door deze gesprekken en de interviews met vertegenwoordigers van moskeeën of moskeekoepels heb ik inzicht ontwikkeld in hoe een moskeeorganisatie staat binnen de Nederlandse maatschappij, welke religieuze en maatschappelijke functies zij vervullen en hoe zij denken over radicalisering en daaraan gerelateerde onderwerpen.

1.3 Leeswijzer

In deze scriptie lopen de uitkomsten vanuit de literatuur en uit interviews door elkaar. Deze hebben elkaar in de loop van het schrijven steeds aangevuld. Deze scriptie is als volgt opgebouwd. Het volgende hoofdstuk gaat over de definitie van radicalisering. Hoe definiëren we het, waar komt het vandaan, hoe herkennen we het? Dat een heldere

³ Ummao = Unie van Marokkaanse Moskeeën van Amsterdam en Omstreken. Ummon = Unie van Marokkaanse Moskeeën Nederland. Ummao is ooit ontstaan als afsplitsing van de Ummon. Een aantal mensen binnen de Ummon waren ontevreden over het beleid en splitsten zich af. Dit ging gepaard met een hoop onderlinge verwijten en ruzie. Bepaalde segmenten hiervan zijn klaarblijkelijk nog steeds aanwezig.

definitie van belang is, zal blijken uit de veelheid aan verschillende definities die gebruikt worden.

Het derde hoofdstuk richt zich op de vraag: hoe gaan we er mee om? In dit hoofdstuk bespreek ik het overheidsbeleid ten aanzien van radicalisering. Vooral komt het Amsterdamse beleid hier aan bod. Ook bespreek ik in dit hoofdstuk het principe van scheiding tussen kerk en staat. Want kan de overheid zich eigenlijk wel inmengen met moskeeën, of komt de scheiding tussen kerk en staat dan in het geding?

In hoofdstuk 4 ga ik in op de moskee, de functies en de rol in het maatschappelijk middenveld. In dit hoofdstuk komen de denkbeelden van moskeebestuurders naar voren, die ik uit mijn interviews heb gehaald.

In hoofdstuk 5 geef ik mijn bevindingen weer en zal ik proberen hier conclusies aan te verbinden.

Hoofdstuk 2: Radicalisering, een theoretische afbakening

2.1 Inleiding

Onderwerpen gerelateerd aan radicalisering en radicalisme blijken maatschappelijk veel aandacht te krijgen. Tegelijkertijd heeft men moeite om grip op het onderwerp te krijgen. Daarom is het belangrijk om een goede afbakening te krijgen van wat er precies met radicalisering bedoeld wordt. Indien hieraan niet voldoende aandacht wordt besteed gaan begrippen door elkaar lopen en komen er misschien mensen onder de definitie 'radicaal' te vallen, waar zij dit niet zijn. De definitie bakent zodoende af wat er met radicalisme wordt bedoeld, maar ook wat er dus níet mee bedoeld wordt. Hieronder komt de definitie aan bod.

Ook wordt ingegaan op oorzaken die radicalisme en radicalisering kunnen hebben. In artikelen en onderzoeken over radicalisering waagt men zich niet aan een antwoord op de vraag wie er kans maakt te radicaliseren. Wel wordt bijna overal gesproken over jongeren; meestal jongeren die op zoek zijn naar hun identiteit of roeping. In de meeste onderzoeken wordt de groep jongeren ruim gedefinieerd, bijvoorbeeld tussen de 15 en 25 jaar of soms zelfs tot 30 jaar. In het recent verschenen actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007-2011⁴ wordt gesteld dat de meerderheid mannelijk is, maar dat het aantal vrouwen toeneemt. Volgens het IMES-onderzoek speelt opleidingsniveau een rol en acht men de kans op radicalisering het grootst onder jongeren (16-18) met een gemiddeld of hoger opleidingsniveau. Dit zijn interessante gegevens, maar zonder ondersteuning met cijfers blijft het gissen. Om toch een bepaald beeld te vormen van de jongeren die gevoelig zouden kunnen zijn voor radicalisering, bekijken we de oorzaken van radicalisering, waarbij we focussen op vormen van radicalisering op basis van de islam.

Hoe we toch radicalisering kunnen signaleren is een belangrijke houvast voor iedereen die met radicaliserende jongeren te maken heeft. Onderzoek hierover is schaars, maar het beschikbare materiaal zal hieronder uiteengezet worden. Tenslotte zal een vergelijking gemaakt worden met vormen van radicalisme, die gestoeld zijn op andere ideologieën dan een religie. Dit doe ik niet om islamitisch radicalisme te bagatelliseren, maar wel om enige relativering en nuancering aan te brengen in het spreken over islamitisch radicalisme.

2.2 Definities

Om te komen tot een goede definitie, heb ik bestaande definities bestudeerd, van onder andere de AIVD, NCTb, COT, gemeente Utrecht, oud-minister van justitie Donner en oud-

⁴ Uitgave van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

minister van integratie Verdonk en van de wetenschappers Buijs, Slootman en Tillie. Bovendien heb ik in elk interview geprobeerd om een definitie van radicalisering boven water te krijgen. Voor de afbakening van dit onderzoek wil ik de volgende termen helder krijgen: radicalisme, radicalisering(-proces) en ook specifiek islamitisch radicalisme en extremisme.

Wat is radicalisme?

Hoewel de bestudeerde definities onderling verschillen, wordt altijd geduid op een scheve verhouding van een persoon (of meerdere personen) met de samenleving. Bij deze persoon zijn gedachten aanwezig over de ideale samenleving. Om deze ideale samenleving te bereiken moet de bestaande samenleving grote veranderingen ondergaan. Begrippen als 'ingrijpend' en 'uiterste' duiden op het feit dat deze veranderingen de rand van het toelaatbare raken en soms voorbijgaan. Probleem met deze begrippen is dat ze subjectief zijn.

Een aantal definities neigt ertoe om radicaal tegenover democratisch te plaatsen. Buijs claimt dat dit niet persé het geval hoeft te zijn, namelijk men kan ook radicaal democratisch zijn, wat hij positief radicalisme noemt.⁵ De definitie die werd gegeven door De Koning luidt: "Radicalisme is op een nogal compromisloze manier een relatie aangaan met je omgeving". In deze definitie zit de vraag of alle radicalen streven naar ingrijpende hervormingen van de samenleving. Is het misschien zo dat sommigen geen interesse in die samenleving hebben, zolang zij niet mee hoeven doen? Een zwakte van deze definitie is dat het nogal een brede en daardoor vage definitie is.⁶

De NCTb en de AIVD hanteren de volgende definitie van radicalisme: "Het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde (doel), eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes (middel), die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (effect)."⁷ Deze definitie gaat vooral uit van concrete acties van mensen. Dit is logisch, aangezien de AIVD pas kan ingrijpen bij actie en nog maar weinig kan ondernemen bij het vermoedelijk aanwezig zijn van bepaalde radicale gedachten.

In de voor deze scriptie gebruikte definitie vallen expliciet wèl de gedachten die iemand heeft. Hoewel het hebben van een radicale mening niet strafbaar is, vormen radicale gedachten wel de kiem van radicale acties. En zeker wanneer gesproken wordt over het voorkomen van dergelijke acties, kan niet voorbijgegaan worden aan de wisselwerking

⁵ F. Buijs e.a. in: S. Harchaoui (red.) *Hedendaags radicalisme* (2006)

⁶ Dhr. de Koning, zie uitwerking interviews. De Koning zegt over zijn definitie zelf: "*het is natuurlijk vaag, maar dat is ook goed, zodat veel eronder valt. Het gaat over hoe jij je tot je omgeving verhoudt*"

⁷ <http://www.nctb.nl> of uit: *Van Dawa tot jihad, De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*, www.aivd.nl (2004)

tussen gedachte en actie. Vandaar dat niet alleen acties of attitudes in de hier gebruikte definitie zijn opgenomen, maar ook gedachtes.

De definitie van radicalisme die ik zal hanteren luidt als volgt: "Radicalisme is het totaal aan gedachtes over ingrijpende hervorming van de samenleving en het gedrag dat hieruit voortvloeit." Ingrijpende hervormingen kunnen tot stand worden gebracht door het inzetten van middelen die al dan niet democratisch zijn en die mogelijk leiden tot ontwrichting van de bestaande situatie. N.B. Het gaat niet om iemands privé-situatie. Iemand die in zijn privé-leven tot in de kleinste details volgens religieuze normen leeft, maar geen interesse heeft in de politiek of andersdenkenden in de samenleving, is volgens deze definitie geen radicaal. Ik richt mij expliciet op de verhouding van een individu met de samenleving.

Wat is radicaal?

Radicaal is het adjectief dat van radicalisme als zelfstandig naamwoord is afgeleid. Dit adjectief noemt een eigenschap of toestand van een door een zelfstandig naamwoord uitgedrukte zelfstandigheid. Radicaal is zodoende radicalisme aanhangend.

Wat is radicalisering?

Radicalisering is radicaler worden. In dit onderzoek zullen we het opvatten als het proces van toenemend radicalisme bij een persoon. Radicalisering is een complex proces, waarin een persoon vanuit gevoelens van onvrede, frustratie en onmacht gefaseerd een compromisloze levenswijze ontwikkelt en waarin radicale gedachtes over hervorming van de samenleving vorm krijgen. Men construeert op die manier een nieuwe identiteit en een nieuw zelfbeeld. Ook Slotman en Tillie spreken over het radicaliseringsproces in verschillende fases. Het lastige hieraan is dat niet elke persoon in elke fase radicaal is. Radicalisering begint bij een nulpunt, waar nog maar weinig aan de hand is. In het onderzoek van Slotman en Tillie wordt dan ook gesproken over 'gevoelig voor radicalisering'. Wellicht kan gesteld worden dat een persoon dan is aangekomen bij het nulpunt, wat nog niet wil zeggen dat hij/zij ook daadwerkelijk zal radicaliseren.⁸

De laatste fase van radicalisering is extremisme, een fase waarin alle mogelijke middelen ingezet mogen worden om hervorming van de samenleving tot stand te brengen. Iemand die radicaliseert, hoeft niet persé aan te komen in deze fase. In het proces hiernaartoe kan de persoon op andere gedachtes worden gebracht en kan het proces omgekeerd worden.

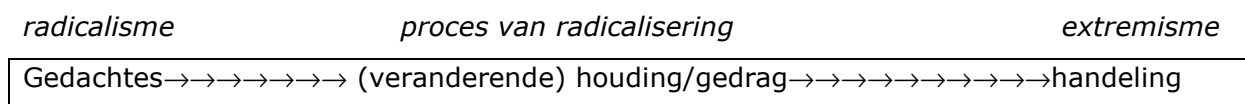
⁸ J. Tillie, M. Slotman, *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* (2007)

Extremisme

Volgens Demant, Buijs en Hamdy (2006)⁹ staan de opvattingen van extremisten diametraal tegenover democratische waarden en instituties.¹⁰ Ook geven ze aan dat extremisten vijf (ideologische) kenmerken hebben: een gevoel van bedreiging en de neiging de vijand uit te vergroten; een streven naar verwerping van de bestaande wereldorde; een utopisch beeld van een goede wereld; een gevoel tot een uitverkoren groep mensen te behoren die de utopie kan verwerkelijken en het gebruik van geweld toe willen staan om de doeleinden te bereiken.

Extremisme wordt ook beschouwd als de laatste fase van het radicaliseringproces, waarin wordt overgegaan op handelingen, al dan niet met democratische middelen.

Onderstaande figuur verheldert dit:

Radicalisme kan beginnen met ideologische opvattingen, maar vaak ook met onvrede over een situatie. Deze onvrede kan zich ontwikkelen van een tegencultuur tot een extreme subcultuur (met politieke opvattingen), gestoeld op een bepaalde ideologie. De ideologie, van marxisme tot nazisme of op een religie, wordt aangewend om de subcultuur vorm te geven. Omdat de ideologieën verschillend van aard zijn, bestaan er ook verschillende vormen van radicalisme en extremisme (links, rechts, religieus of dierenactivistisch).

Islamitisch radicalisme

Om meer duidelijkheid te krijgen over specifiek islamitisch radicalisme, is het noodzakelijk om stil te staan bij wat radicalisme in deze specifieke groep betekent. Radicale moslims omarmen de islam als de ideologie van waaruit zij inspiratie putten voor door te voeren veranderingen in de samenleving. Overtuigingen die volgens Slootman en Tillie specifiek het islamitisch radicalisme kenmerken zijn: bedreiging van de islam, wantrouwen ten opzichte van machthebbers (vanwege hun bijdrage aan marginalisering)¹¹, wantrouwen ten opzichte van religieuze gezagsdragers (vanwege hun berusting in deze situatie) en het streven naar herstel van de grondslagen van het geloof door terugkeer naar religieuze normen/waarden.

⁹ Demant, F., Buijs, F. & Hamdy, A. *Strijders van eigen bodem*. Amsterdam (2006), University Press

¹⁰ Daarbij staat bijvoorbeeld uniformiteit tegenover diversiteit; bevel tegenover dialoog; onverdraagzaamheid tegenover tolerantie.

¹¹ Dit kenmerk geldt volgens mij niet specifiek voor islamitisch radicalisme, maar ook voor andere vormen van radicalisme.

De uiterste fase van dit proces zou islamitisch extremisme genoemd kunnen worden. Overtuigingen die deze fase volgens Slootman en Tillie kenmerken, zijn het verwezenlijken van de ideale samenleving, die ingericht is volgens islamitische (goddelijke) voorschriften, het demoniseren van de vijand en het geoorloofd vinden van alle mogelijke middelen.¹²

Slootman en Tillie, maar ook Buijs en anderen stellen dat er een algemene trend zichtbaar is wanneer men processen van radicalisering onderzoekt. Volgens deze is er sprake van drie fases: De eerste fase is die van de vertrouwensbreuk, waarin voornamelijk het beleid van de overheid zeer wordt gewantrouwd en er een conflict bestaat tussen de overheid en een bepaalde groepering. De tweede fase is die van het legitimiteitsconflict. De groepering ontwikkelt een alternatieve manier van besturen, ze komen met een ander ideologisch en cultureel systeem. De derde fase is de legitimiteitscrisis, waarin mensen en groepen gelieerd aan de overheid worden bekritiseerd ('heulen met de vijand') en gedemoniseerd. Zichzelf ziet men in deze fase als 'bevrijder' in duistere tijden.

Onder het radicale gedachtegoed van islamitische jongeren kan worden verstaan dat de islam de belangrijkste component wordt van hun identiteit en zij deze bedreigd zien. Bovendien voelen zij zich hierin niet gesteund door overheid of religieus gezag (fase 1). Zij willen vervolgens (als reactie hierop) alleen nog leven volgens traditionele religieuze normen en waarden. Deze vorm van leven willen zij niet alleen voor zichzelf, maar deze willen zij opleggen aan hun omgeving (fase 2). Omdat zij hier niet snel genoeg succes bereiken, trekken zij zich terug uit de samenleving en indien het radicale gedachtegoed zich verder blijft ontwikkelen, beramen zij plannen hoe zij de goddelijke samenleving toch kunnen realiseren. Geweld als middel is daarbij niet uitgesloten.(fase 3)¹³

In het kader van dit onderzoek is het belangrijk om in te zien dat radicalisering als proces gezien kan worden, waarin er blijkbaar verschillende fases zijn om radicalisering aan te pakken. Inzicht in het proces van radicalisering – hoe wordt iemand radicaal – biedt mogelijk aanknopingspunten voor de preventie en de bestrijding daarvan. Het ingewikkelde eraan is dat iedere moslimjongere die dreigt te radicaliseren of al aan het radicaliseren is, op zijn eigen manier dit proces zal ondergaan. De een blijft hangen in de eerste fase en belandt pas na jaren in de tweede, de ander doorloopt de eerste twee fases in een paar weken tijd en belandt praktisch gelijk in de derde, weer een ander

¹² Het onderscheid tussen radicalisme en extremisme wordt ook gehanteerd door de schrijvers van het boek *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. De indeling gemaakt door Slootman en Tillie (2006) berust deels op deze literatuur.

¹³ J. Tillie, M. Slootman, *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* (2007)

haakt halverwege af en zo zijn er nog vele scenario's mogelijk. De veelzijdigheid binnen radicalisme en binnen het radicaliseringsproces wordt ook erkend in het door de AIVD gepubliceerde rapport *Van Dawa tot Jihad*. Hierin wordt bijvoorbeeld onderscheid gemaakt tussen politiek georiënteerde radicalen en vooral religieus of cultureel georiënteerde radicalen en tussen vormen van radicale islam zonder gewelddadig karakter en vormen van radicale islam met gewelddadig karakter. De moeilijkheid is dat er altijd 'randgevallen' zullen zijn, jongeren die ergens tussen radicaal en niet radicaal in zweven. Kenmerken die voor de ene persoon gelden als radicaal, hoeven dit voor een andere persoon niet te zijn.

In dit onderzoek komt islamitisch radicalisme onder jongeren aan bod. Dit wil echter niet zeggen dat het fenomeen alleen voorkomt onder jongeren. Dit kan verantwoord worden aan de hand van onderzoek naar interetnische spanningen. Interetnische incidenten onder jongeren zijn uitingen van spanningen die onder een veel groter deel van de bevolking leven, maar die bij jongeren als eerste naar de oppervlakte komen. Hetzelfde kan gelden voor radicalisme.

2.3 Oorzaken van radicalisering

De AIVD spreekt over het pluriforme karakter van de radicale islam, waarmee ze aan willen geven dat binnen de radicale islam vele stromingen, groeperingen en bewegingen bestaan die misschien eenzelfde geloofsbeleving hebben, maar die verschillende opvattingen hebben over de te bereiken doelen en de in te zetten middelen. Ondanks dat de AIVD het karakter als pluriform bestempelen, geven zij voor de diverse vormen van de hedendaagse radicale islam één gemeenschappelijke historische, sociologische en (deels) psychologische oorsprong. Volgens de AIVD is dit ongenoegen over de politieke, economische en culturele dominantie van het Westen in de wereld. Volgens de AIVD kan dit leiden tot politiek verzet, cultureel verzet, of een combinatie van beiden.¹⁴ Indien we spreken over radicalisering in brede zin, dus ook bijvoorbeeld extreem rechts of links-activisme, hebben de oorzaken gelijkenis. De katalysator in verschillende vormen van radicalisme is dezelfde: frustratie en ongenoegen, over het politieke, het economische en/of het culturele systeem. Het gaat gepaard met gevoelens van onmacht er iets tegen te doen en de zoektocht naar een manier om er wel iets tegen te doen. Op de volgende pagina's wordt uitgebreider ingegaan op de verschillende oorzaken. Het betreft hier oorzaken die in onderzoek worden aangemerkt als oorzaken voor specifiek islamitisch radicalisme. Een aantal zaken zal ook op andere vormen van radicalisme van toepassing zijn.

¹⁴ AIVD-rapport: *Van Dawa tot Jihad* (2004)

Onderzoek naar islamitische radicalisering is nog in een verkennende fase. In de meeste literatuur wordt niet over één enkele, maar over een meervoud van oorzaken gesproken. En in de meeste gevallen is het zo dat het geen oorzaak-gevolg relatie betreft. Het is dus niet zo, dat als het één gebeurt, radicalisering een direct gevolg is. Het betreft een aantal factoren en als er voldoende factoren met elkaar samenhangen, neemt de kans dat iemand radicaliseert, toe. Het lastige is het individualistische aspect eraan. Waar de ene persoon al aan één of twee elementen genoeg heeft, radicaliseert de ander pas als alle elementen aanwezig zijn. In deze paragraaf zal ik proberen alle elementen die in onderzoek genoemd worden als mogelijke invloed van radicalisering te beschrijven.

Randvoorwaarden

Tillie en Slotman proberen in hun onderzoek antwoord te krijgen op de vraag: wat maakt dat radicaal gedachtegoed mensen aanspreekt? Zij zien radicalisering als een combinatie van opvattingen en stellen dat er om die reden ook een combinatie van aangrijpingspunten zullen zijn, die de ontvankelijkheid voor radicalisering vergroten. Volgens Tillie e.a. kan gesproken worden over bepaalde 'minimale omstandigheden' of randvoorwaarden voor radicalisering. Dit zijn volgens zijn onderzoek de mate van religieuze orthodoxie en de houding van moslims ten opzichte van het islamdebat zoals dat in Nederland gevoerd wordt. Deze twee randvoorwaarden zijn geformuleerd op basis van resultaten van de Amsterdamse Burgermonitor (ABM), die elk jaar onder een representatief deel van Amsterdammers wordt afgenomen. In 2005 waren er 321 moslims onder de respondenten. Er zijn dat jaar vragen gesteld, die volgens Tillie e.a. bij geïnterviewde moslims de aanwezigheid kunnen vaststellen van overtuigingen die aangrijpingspunten kunnen vormen voor radicalisering. Een greep uit de onderwerpen die bij de ABM aan bod kwamen, luidt: verbondenheid met samenleving en met verschillende etnische groepen daarbinnen, kennis van lokale politiek, mate van maatschappelijke en politieke participatie, houding ten opzichte van democratie en ervaren gevoel van discriminatie.

De mate van religieuze orthodoxie wordt in het IMES-onderzoek in een schaal van 0 tot en met 3 weergegeven. Respondenten worden in de schaal ingedeeld op basis van hun antwoorden op drie uit de ABM geselecteerde drie vragen. Deze vragen en antwoorden zijn: 'Wat vindt u van de volgende stelling: Mijn geloof dan wel levensbeschouwing is eigenlijk boven andere geloven of levensbeschouwingen verheven'. (Antwoord: 'eens' of 'zeer eens'), 'De volgende stellingen gaan over hoe gelovige moslims met de teksten in de Koran om moeten gaan. Welke stelling past het beste bij u?' (Antwoord: 'Er is maar 1 interpretatie van de Koran mogelijk en hier moet elke gelovige moslim zich aan houden') en de vervolgvraag: 'Bent u het eens met de volgende stelling: Moslims moeten terug

naar de oorspronkelijke wortels van de islam' (Antwoord: 'Mee eens'). Bij elk antwoord van respondenten dat overeenkomt met de antwoorden tussen haakjes, scoren zij een punt in de schaal. Bij driemaal en positief antwoord, zitten zij dus op de maximale score. Op eenzelfde wijze¹⁵ is de houding van moslims ten opzichte van het islamdebat onderzocht. Deze houding wordt in het onderzoek aangemerkt als de politieke dimensie, namelijk de mate waarin de islam als politiek strijdpunt wordt beschouwd. De politieke dimensie is ingedeeld in een schaal van 0 tot en met 2.

Van alle Amsterdamse moslims combineert 24% beide overtuigingen. Dit wil zeggen dat 24% van de Amsterdamse moslims bij beide dimensies een variabele heeft groter dan 0. Zij hebben in de ABM positief geantwoord op minimaal 1 vraag per dimensie, die maakte dat zij in de schaal van 1-3 of 1-2 vielen. Indien men op beide schalen de hoogste score heeft, dus een orthodoxe religieuze opvatting (score 3) én de islam als politiek strijdpunt (score 2), dan vergroot dit volgens Tillie e.a. de gevoeligheid voor radicalisering. Twee procent van alle moslims in Amsterdam voldoet volgens het onderzoek aan deze randvoorwaarden en wordt daarom aangemerkt als 'gevoelig voor radicalisering'.¹⁶ Dit is de belangrijkste conclusie van het onderzoek. In een interview met dhr. Tillie stelde ik de vraag of twee procent veel of weinig was. Hij antwoordde: "Allebei, veel en weinig. Weinig, want 98% dus niet. Veel, want 2% is toch 1500 mensen en er hoeft maar één gek tussen te zitten...." In hoeverre mensen die gevoelig zijn voor radicalisering, ook daadwerkelijk zullen radicaliseren en hoe bij deze mensen het radicaliseringsproces eruit zal zien, daarover kan het onderzoek niets zeggen. Ik heb Tillie in een interview gevraagd hier een uitspraak over te doen, maar hij wilde er niets over zeggen. "Dat weet niemand. Het zou interessant zijn om te onderzoeken, maar het is een domein waar sociale wetenschappers nog niet eerder zijn geweest en het is heel moeilijk te onderzoeken. Je zou dan namelijk de aantrekkelijkheid van geweld moeten onderzoeken en daarvoor zou je eigenlijk alle 1500 mensen moeten volgen voor een lange periode, om te kijken wie van hen ook echt zal radicaliseren en wie van hen uiteindelijk extremistisch wordt. Dat is niet te doen en wetenschappelijk niet te verkopen."¹⁷

Een uitspraak als deze was te verwachten. Het geeft weer hoe moeilijk het is om iets te zeggen over aantallen van mensen. Radicalisering is zeer moeilijk te meten. De manier waarop het IMES getracht heeft het percentage (2%) te geven is te volgen, maar

¹⁵ Vragen: 'Er wordt in Nederland veel over de islam gesproken en gediscussieerd. Sommige mensen vinden dat het debat op een positieve manier wordt gevoerd, anderen vinden het juist negatief. Wat vindt u?' (Antwoord: 'te negatief') Vervolgvraag: 'Wat wilt u doen om daar verandering in te brengen?' (Antwoord: Alle, behalve 'niets, het komt wel goed' of 'niets, daar kan ik persoonlijk niets aan veranderen' of 'weet niet/geen antwoord')

¹⁶ J. Tillie, M. Slootman, *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* (2007)

¹⁷ Tillie, zie uitwerking interviews

ook vrij willekeurig te noemen. In hun onderzoek geven zij niet goed aan waarom zij vinden dat juist de antwoorden op die specifieke vragen uit de Burgermonitor 2005 iets zouden zeggen over radicalisering. Ook omdat radicalisering per individueel geval erg verschillende redenen kan hebben, is het lastig om een uitspraak te doen, gebaseerd op kwantitatief onderzoek. Het IMES onderzoek ondervangt dit enigszins door 12 kwalitatieve interviews te doen, maar die respondenten zijn al radicaal en niet 'gevoelig voor radicalisering'.

In het onderzoek van IMES wordt verder nog gesproken over secundaire aangrijpingspunten, namelijk een wantrouwen ten aanzien van de politiek en religieus gevestigde orde (geoperationaliseerd naar respectievelijk vertrouwen in het gemeentebestuur en vertegenwoordiging van hun geloof door moslimleiders). Ook een utopisch denken en een dichotoom wereldbeeld behoren tot de secundaire aangrijpingspunten (geoperationaliseerd naar vragen over de ideale samenleving en de mate waarin men deze realiseerbaar acht en een vraag of respondenten wel eens het gevoel hebben dat de wereld bestaat uit groepen die lijnrecht tegenover elkaar staan). Mensen die gevoelig zijn voor radicalisme hebben weinig of geen vertrouwen in zowel de religieuze als de politieke gevestigde orde en hanteren veelal een dichotoom wereldbeeld.

Andere factoren

In het onderzoek wordt ook gesproken over factoren die van invloed kunnen zijn op radicaliseringsprocessen. Het gevoel van achterstelling, de zogenaamde deprivatiebenadering is een van die factoren. Dit houdt in dat (mensen het gevoel hebben dat) de situatie achterblijft bij hun inspanningen en verwachtingen. Ook heerst er teleurstelling over het leven, het idee dat niet alle kansen verkregen worden. Dit heeft te maken met ontevredenheid over de woonsituatie en financiële positie waarin iemand verkeert. Ook heeft dit te maken met stigmatisering en discriminatie, misschien wel kansen krijgen, maar ze niet kunnen pakken door hobbels (discriminatie) op de weg.¹⁸

Tillie et al heeft hier een kritische noot over. Jongeren mogen zich van hem niet verschuilen achter discriminatie en stigmatisering, ze mogen niet 'in de slachtofferrol kruipen'. Jongeren worden meestal afgewezen op een baan, omdat de werkgever deze persoon simpelweg niet gekwalificeerd genoeg vindt en niet vanwege culturele achtergrond. Met dit morele oordeel, maakt Tillie wel een punt: ieder mens heeft zijn eigen verantwoordelijkheid en het aanmeten van een slachtofferrol is onwenselijk en contraproductief. Maar wetenschappelijk gezien kan iemand zich afvragen of het gevoel

¹⁸ J. Tillie, M. Slootman, Processen van radicaliseing. *Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* (2007)

van stigmatisering en uitsluiting slechts subjectief ervaren wordt of ook werkelijk op feiten berust. Zo is het wel een feit dat de arbeidsmarktpositie van niet-westerse allochtonen in alle leeftijdsgroepen lager is dan die van autochtonen. En voor een deel wordt dit verklaard door bedoelde en onbedoelde uitsluitingsmechanismen. Onbedoeld doordat gewerkt wordt met cultuurgebonden wervings- en selectieprocedures en miscommunicaties ten gevolge van culturele verschillen. Bedoelde uitsluiting is discriminatie, bijvoorbeeld op grond van iemands culturele of religieuze achtergrond. GroenLinks liet een 'Undercoveronderzoek' uitvoeren, waarin Marokkaanse en Nederlandse jongeren met een zelfde profiel solliciteerden naar stageplaatsen. Uit dit onderzoek bleek dat Nederlandse jongeren twee keer meer kans hadden op de plek dan Marokkaanse jongeren. Ook onderzoek van Motivaction uit 2006 stemt treurig: Het percentage werkgevers dat allochtonen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) in dienst neemt, blijft steken op 59%.¹⁹

Een andere factor die genoemd wordt in het onderzoek van Tillie en Slootman heeft te maken met de beeldvorming in de media. Het is lastig dat moslims zich vaak moeten verantwoorden naar hun omgeving toe. Zij voelen zich verantwoordelijk voor zichzelf en niet voor de ander, maar omdat zij telkens als groep worden aangesproken gaan ze de groep steeds meer verdedigen. Door alle discussie worden zij wat dat betreft in een hoek gedreven. De media worden gezien als gekleurd en anti-islamitisch.²⁰ Onderzoek van Van der Kroon beaamt dit laatste. Hij analyseerde de Telegraaf en het NRC Handelsblad in verschillende periodes, namelijk elf dagen na de moord op Theo van Gogh (2 november – 12 november 2004) en respectievelijk de elf dagen zes maanden vóór (4 mei 2004 – 14 mei 2004) en zes maanden ná (3 mei 2005 – 13 mei 2005) de moord. Berichten met hierin het woord 'moslim' zijn geanalyseerd. Zijn conclusie is dat de beeldvorming over moslims overwegend negatief is. Er wordt veel nadruk gelegd op het fanatisme in de religieuze beleving en terrorismedreiging. In de kranten gaat het vaak over 'de islam' als een soort monolithische entiteit, waaraan eigenschappen als angst, vijandigheid en andere negatief klinkende klanken (radicalisme, terrorisme) zijn gekoppeld. Ook worden woorden of daden van een individuele moslim geprojecteerd op de hele groep. Dat sluit aan bij wat Shadid (in Van der Kroon) zegt over het ontstaan van vooroordelen: 'als de één zo is, zullen ze allemaal wel zo zijn'. Niet voor niets werd van de Marokkaanse gemeenschap in Nederland als geheel nadrukkelijk gevraagd zich te distantiëren van de moordenaar op Theo van Gogh, een jonge Marokkaanse Nederlander.²¹

¹⁹ onderzoeken komen in bod in: Gekleurde verwachtingen, ACB Kenniscentrum

²⁰ J. Tillie, M. Slootman, Processen van radicalisering. *Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* (2007)

²¹ R. van der Kroon, *Moslims in de media. Verandering in beeldvorming* (2005)

Het gebrek aan berichtgeving over de veelheid aan nationaliteiten, culturele achtergronden en religieuze belevingen is iets waaraan Van der Kroon zich stoort. In de media die hij bestudeerde gaat het vaak over dé moslims, die als groep als afwijkend wordt gezien. Ook gaat het relatief vaak over vrouwenonderdrukking en het uiterlijk van moslims. Het betreft zodoende vaak een stereotyped manier van beschrijven en berichtgeving, voor een groot deel door Van der Kroon verklaard door het weinig 'kleurrijk' zijn van redacties en ander personeel. Volgens hem is er hierdoor te weinig kennis over verschillende culturen en etnische minderheden. Overigens geeft Van der Kroon toe dat er, bij het NRC Handelsblad meer dan bij de Telegraaf, voorzichtig een ommezwaai plaats vindt naar een neutralere, meer op onderzoek gebaseerde berichtgeving over moslims. In de aanbevelingen staat echter alsnog dat kranten er goed aan doen een evenwichtiger berichtgeving over moslims te brengen. Dit kunnen zij bereiken door een personeelssamenstelling cultureel gezien gevarieerder te maken, of in ieder geval hun personeel kennisrijker te maken wanneer het islam betreft. Ook zullen er meer moslims aan het woord gelaten moeten worden. Van der Kroon stelt trouwens dat niet alleen de media genuanceerder moet zijn in hun taalgebruik ten aanzien van moslims, maar ook de Nederlandse politiek.²² Ter illustratie het volgende. In Rotterdam startte men onder aanvoering van Leefbaar Rotterdam, het project 'Islam in discussie'. In een aantal bijeenkomsten zou gepraat worden over de islam. Vooral moslims werden gestimuleerd mee te praten en daarbij kritisch naar zichzelf te kijken. Onderwerpen die door het gemeentebestuur werden aangedragen in het kader van discussie over de islam waren o.a. taalachterstand, eerwraak, onderwijs en groepsverkrachting. In plaats van deze onderwerpen 'maatschappelijke vraagstukken' te noemen en ze op die wijze te bediscussiëren, verbond een gemeente deze vraagstukken heel expliciet aan de islam.²³

Een andere factor die van invloed zou kunnen zijn op processen van radicalisering betreft de internationale (politieke) situatie. Politieke situaties zoals in Tsjetsjenië, Irak of de Palestijnse gebieden roepen solidariteit op in jongeren en zij voelen zich tegelijkertijd machteloos omdat er internationaal gezien niets of in hun ogen te weinig gebeurt om hun 'broeders' bij te staan. De trend is ontstaan om te spreken over 'het westen' en 'de islam', alsof deze twee tegenover elkaar staan. Het westen doet in de ogen van veel jongeren niet genoeg om de positie van moslims veilig te stellen, sterker nog, het westen draagt bij aan een verslechterde situatie.

Citaten over oorzaken²⁴:

“Van buitenaf: bedreiging van de islam, van de groep moslims. Van binnenuit: morele crisis binnen moslimgemeenschap met als enige redmiddel: terugkeren naar de essentie”

²² Van der Kroon, *Moslims in de media. Verandering in beeldvorming* (2005)

²³ M.J.M. Maussen: Scheiding van kerk en staat en de islam op gemeentelijk niveau, in: Justitiele verkenningen jrg. 33, nr. 1 (2007)

²⁴ De Koning, El Madkouri, El Forqani en Öztüre, zie uitwerking interviews

“Teleurstelling en frustratie. Salafisme is ideologie, soms zonder religieuze intenties, puur om als middel in te zetten.”

“Zoektocht naar identiteit. Islam biedt houvast, maar jongeren vinden hun informatie soms op de verkeerde plekken.”

“Frustratie, vervreemding van eigen gevoelens. In Nederland wordt gestreefd naar één homogeen waardencentrum, dit leidt tot tegenreacties door jongeren die zichzelf niet herkennen in het beeld wat daarbij hoort”

Identiteit

De jongeren waarover wij steeds spreken worstelen veelal met hun identiteit. Dit doet elke persoon in meer of mindere mate in die leeftijd (ca. 15-25). Moslimjongeren van een andere etnische afkomst dan de Nederlandse kampen soms met extra moeilijkheden die zij moeten overbruggen, omdat zij opgroeien tussen twee culturen. Hierdoor moeten zij met twee verschillende waardepatronen omgaan en dat levert soms tegenstellingen en frictie op. Hierbij komt dat er ook binnen een waardepatroon soms sprake is een conflict, namelijk tussen twee generaties. Kinderen gaan in de Nederlandse samenleving op zoek naar de pure religie, zonder invloed van cultuur. De ‘traditionele’ islam van hun ouders gaan zij nu als oppervlakkig beschouwen.

In het onderzoek van Tillie e.a. wordt uitgebreid gesproken over de term ‘psychologische veiligheid’. Psychologische veiligheid betekent volgens de onderzoekers dat mensen zich vrij voelen zichzelf te zijn en dat zij door de omgeving worden geaccepteerd en gewaardeerd als zodanig. Het gevoel niet geaccepteerd of gewaardeerd te worden leidt tot psychologische onveiligheid, waardoor de identiteit wordt bedreigd. Mensen gaan hier als volgt mee om. Ze geven de omgeving de schuld van de achterstelling of de slechte situatie. Ze distantiëren zich van de situatie en nemen een starre, ietwat defensieve houding aan. Ze blokkeren sociale contacten en isoleren zich. Ze werpen zichzelf terug op mensen die bij de ‘eigen’ groep horen. Door de ‘eigen’ groep op te waarderen, compenseert men negatieve effecten van afwijzing door anderen.

Tillie haalt deze identiteitsproblematiek aan in zijn onderzoek omdat hij deze herkent bij de jongeren die hij geïnterviewd heeft.²⁵ Ook in aanvullende literatuur (AIVD, Buijs et al 2006, Harchoui 2006) komen identiteitsvraagstukken naar voren. Volgens Tillie speelt het identiteitsconflict een grote rol, omdat het blijkt geeft van de worsteling die jongeren ondergaan en de marge waarin zij terecht komen. Over die marge zegt Tillie het volgende.

“Mensen die dreigen extremist te worden, voelen zich altijd gemarginaliseerd. Ook is er altijd sprake van een gevoel dat zij worden aangevallen. Deze twee samen, het in de marge staan en het gevoel aangevallen te worden, zijn de belangrijkste oorzaken voor radicalisme.”

²⁵ J. Tillie, M. Slootman, Processen van radicalisering. *Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* (2007)

*Je voelt je alleen, je kunt nergens terecht. Het is een psychologisch verhaal over psychologische onveiligheid. Men gaat zich verweren, uit een soort zelfbescherming.*²⁶

In "Islam en het dagelijks leven" van Marjo Buitelaar, wordt het proces van individuele identiteitsvorming als volgt uitgelegd: 'Je wordt een 'ik' door deel uit te maken van een 'wij', wat weer het bestaan van een 'zij' impliceert van wie men zich kan onderscheiden. Hoe wankeler het gevoel van individuele identiteit, hoe meer iemand zal proberen de angst en onzekerheid die dat met zich meebrengt te bezweren door zich met een groep te identificeren en zich ten opzichte van niet-groepsleden af te sluiten en af te zetten'. Buitelaar beschrijft ook de werking van groepsidentiteit, namelijk dat als mensen hun groepsidentiteit van buitenaf bedreigd zien, zij door vorming van een eenduidig vijandsbeeld de interne saamhorigheid versterken. Religie is een zeer geschikt middel om groepsidentiteit op te bouwen. Religie kan heel ordenend werken en bevestigt sociale cohesie. Bovendien kan het antwoorden geven op zingevingsvragen.²⁷

Zingeving

Al het voorgaande, de ontevredenheid, teleurstelling en de worsteling met identiteit, maakt dat jongeren op zoek gaan naar nieuwe antwoorden op levensvragen, naar warmte en geborgenheid. Doordat jongeren steeds op hun islamitische achtergrond worden aangesproken, komen jongeren bij deze zoektocht vaker uit bij hun religie. De islam dient als aangrijpingspunt voor positieve identificatie, omdat deze duidelijke regels biedt over hoe men goed leeft en hoe men waardering krijgt. Door de houvast gaan jongeren zich steeds sterker religieus identificeren. Deze trend wordt wel islamisering van identiteit genoemd. Door opwaardering van de 'ingroup' krijgt men weer een positief gevoel terug, soms zelfs een superieur gevoel, ook door de verbondenheid aan de hele moslimbevolking (umma). Religie geeft de jongeren emotionele en motiverende kracht.

Islamitische jongeren in Nederland zijn niet meer afhankelijk –anders dan eerdere generaties– van één specifieke korangeleerde of blindelings te vertrouwen dorpsimam voor de uitleg over hun religie. Zij kennen zelf de weg naar de teksten en zijn in staat, door een steeds hoger opleidingsniveau, zelf te lezen, (zij het in een vertaling) en te begrijpen. Er bestaan in Nederland vele 'zelfstudiegroepen', ook wel 'huiskamerbijeenkomsten' genoemd. Deze groepjes, die bestaan uit overwegend jonge moslims, bediscussiëren onderwerpen uit de koran en bestuderen geschriften. Problematisch is het feit dat zij de Arabische taal vaak slecht of niet beheersen (in geschrift). Problematisch, omdat zij actuele discussies over 'moeilijke' onderwerpen uit de Arabische wereld, of nuanceringen en standpunten van grote islamitische denkers hierdoor missen en zij aangewezen zijn op wat er te vinden is aan Nederlandse

²⁶ Tillie, zie uitwerking interviews

²⁷ M. Buitelaar, *Islam en het dagelijks leven* (2007)

islamitische literatuur. Dit aanbod is beperkt en komt voornamelijk van uitgeverij Noer, die als conservatief wordt bestempeld. Uiteraard zijn er in het Engels en Frans vele malen meer vertalingen beschikbaar, maar deze zijn alleen te bestuderen als jongeren deze talen machtig zijn.

Ook vinden jongeren veel van hun informatie over de islam op het internet. Uit de veelheid aan informatie die zij hier vinden, maken zij hun eigen selectie. In hun zoektocht op internet discussiëren jongeren in fora en stellen zij vragen aan de zogenaamde 'cyberimams'. Opvallend is, volgens Buitelaar, dat veel onderwerpen betrekking hebben op wat wel en wat niet toegestaan is volgens de islamitische wet. Dit zou kunnen duiden op de behoefte aan duidelijkheid en regels, zonder grote behoefte aan intellectuele of filosofische discussies.

“Het wordt problematisch als een intolerante persoon of opvatting dominant is. Salafistische clubs zijn zeer dominant op het internet. Zij weten precies hoe zij de jongeren aan moeten spreken. De cyberimam geeft binnen 10 sec. antwoord, dat is precies wat jongeren willen.”²⁸

De jongeren willen kant-en-klare antwoorden, zonder zelf teveel te hoeven nadenken. Aldulwahid van Bommel, die als cyberimam bij Maroc.nl optrad, probeerde genuanceerde uitspraken te doen over de islamitische wet, maar werd vanwege onvoldoende eenduidigheid in zijn antwoorden door bezoekers van de site uitgescholden en hij stapte op. De meer conservatieve denkbeelden zijn op het net duidelijk in de meerderheid. Ze sluiten aan bij wat de jongeren denken dat een goede moslim is en bieden de duidelijkste regels, die toepasbaar zijn op het leven van alledag.

De toestroom aan informatie is door internet een stuk eenvoudiger geworden, maar de ontwikkelingen gaan zo snel, dat ze soms niet meer te volgen zijn. Als iemand ergens informatie over zoekt, kan men altijd wel iets vinden op het net. Echter, de meeste sites worden door niemand gecontroleerd en informatie is niet altijd even betrouwbaar. Het is goed om tegenover wat men op internet leest een kritische houding te hebben en niet zomaar alles aan te nemen wat er gesteld wordt. Jongeren hechten waarde aan de autoriteit die de bron vermeldt en ze beseffen dat het goed is om zelf kritisch te blijven en vooral zelf op zoek te gaan naar de authentieke bronnen.²⁹

²⁸ De Koning, zie uitwerking interviews

²⁹ J. Tillie, M. Slootman, Processen van radicalisering. *Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* (2007) en Buitelaar, *Islam en het dagelijks leven* (2007) pp38-40

2.4 Radicalisering signaleren

“Iemand met een baard of een burka is nog niet gelijk radicaal.”

Doordat men het fenomeen radicalisering onderkent en dit meestal niet beschouwd als iets positiefs, eerder als iets dat bestreden dient te worden, is de grote vraag ontstaan: hoe herkennen we radicalisering? Vanuit buurtwerkers, jongerenwerkers, maar ook vanuit basisscholen, ROC's, gemeentes en meer is er behoefte aan kennis over hoe radicalisering te herkennen en erop te reageren. De Vereniging voor Nederlandse Gemeentes (VNG) was in samenwerking met Radar één van de eerste die in 2006 kwam met een rapport over hoe radicalisering te herkennen. Daarbij was het zaak om radicaliserende jongeren die zich afzetten omdat ze zich afkeren te onderscheiden van pubers die zich afzetten om te provoceren. In dit rapport worden een zestal signalen besproken die tekenen zouden kunnen zijn dat een persoon aan het radicaliseren is.

Het eerste signaal is dat een persoon plots en hevig afstand neemt van mensen en zaken die voorheen nabij en vertrouwd waren. Nieuwe denkbeelden vinden vaak geen aansluiting bij de 'oude' sociale kring, zodanig dat hiervan afscheid wordt genomen. Het gaat om fundamentele afstand, het negeren van ouders, die in de ogen van radicalen het ware geloof niet voldoende aanhangen. En niet alleen van ouders, maar ook andere mensen en zaken, zoals werk en school. Het begint bijvoorbeeld bij het niet langer mee willen op schoolreis en vervolgens stopt men helemaal met school. Een gefaseerd proces dus, op meerdere gebieden tegelijk

Signaal twee betreft devotie. Het gaat hierbij om het eigen maken van de ideologie. Dit hangt samen met een superioriteitsgevoel, als 'ware' moslim plaatst zichzelf boven de rest. Vaak gebeurt dit proces buiten de bestaande instituties, zoals de moskee. Opvallend vaak treft men gelijkgestemden op het internet. Radicaliserende jongeren hebben naast een sterk aanbeden ideaal ook een sterk vijandbeeld en dat noemt men signaal drie. Signaal vier is de vervaging van de scheiding tussen privé en publiek. Dit heeft te maken met het bekritisieren van andermans normen, niet alleen in het publieke domein, maar ook in het private domein. De houding van 'wat iemand thuis doet moet hij zelf weten' slaat om naar: 'dit keur ik zodanig af, dat iemand dit ook niet meer thuis mag doen'. Hiermee gepaard gaat dat men eigen normen niet bekritiseert.

Signaal vijf betreft uiterlijke kenmerken. Dat dit een lastig punt is, wordt ook erkend door de schrijvers van het stuk. Er zijn in Nederland veel subculturen en velen van hen gebruiken uiterlijke kenmerken om zich te onderscheiden. Radicaal zijn ze echter niet per definitie. De herkenning wordt in zeer algemene termen beschreven: *'Er lijkt sprake van groepsleding en er heerst een groepsdruk om bepaalde*

kledingvoorschriften te eerbiedigen. Het kan daarbij gaan om alledaagse dingen, zoals hoofddoekjes of de Nederlandse vlag als embleem'.

Het zesde signaal is de onderlinge solidariteit tussen radicaliserende jongeren. Er ontstaat een nieuwe groep die zich afzet tegen de massa en die een centrale plek gaan innemen in het leven van die jongeren. Het betreft niet altijd een fysiek aanwezige groep, het kan ook gaan om een virtuele groep, die verspreid over het land met elkaar in contact staan via internet.

Indien een persoon een van deze signalen uitstraalt of een combinatie van meerdere signalen en als deze persoon dit doet in meerdere leefcirkels en dus meerdere mensen in de omgeving van deze persoon signalen opvangen, is er wellicht iets aan de hand met die persoon. Indien de persoon al aan het radicaliseren is, helpt een preventieve benadering niet meer. Wellicht kan maatschappelijk werk of jeugdzorg curatief beleid toepassen. Als dat geen oplossingen biedt, kunnen repressieve middelen worden ingezet.³⁰

Gemeentes, politiekorpsen, AIVD en NCTb zijn allen bezig (geweest) met het samenstellen van een lijst van indicatoren. In de handleiding van de NCTb wordt hierbij vermeld dat *'het gebruik van indicatoren niet onomstreden is. Het gevaar bestaat dat het verspreiden van lijstjes zonder achtergrondinformatie en een instructie over het gebruik, ertoe leidt dat de indicatoren een eigen leven gaan leiden. Dit kan leiden tot misclassificatie en stigmatisering. Het gebruik van indicatoren moet dan ook worden ingebed in een werkproces van het 'onderkennen en duiden van signalen' van radicalisering en herkennen van voorbereidingshandelingen. Overdracht van kennis over deze processen staat dan centraal'*.³¹

Het is dus zaak om terughoudend te zijn in het gebruik of verspreiden van indicatoren. Aan de andere kant is het wel van belang dat er eenduidigheid bestaat over definities en herkenningpunten. Een lijst met indicatoren kan daar behulpzaam bij zijn, maar de dynamiek van radicaliseringsprocessen moet uitgangspunt zijn en niet een statische lijst indicatoren. Het zal altijd om een combinatie van indicatoren gaan en het is mogelijk dat voor elk individu een andere combinatie geldt.³²

In interviews heb ik ook gevraagd hoe de respondenten dachten radicalisme te herkennen. De antwoorden hierop waren niet eenduidig. "Radicalisme is niet te herkennen van de buitenkant." Een baard dragen, of een burka, dat zegt 'in principe' niets. Ook het feit dat iemand een ander (van het andere geslacht) geen hand wil geven, wil nog niet zeggen dat diegene radicaal is (al maakt het hem wellicht onbemind). Eén respondent stelt dat het goed is om oppervlakkig iemands kennis over het geloof te

³⁰ Radicalisme Signaleren en Aanpakken. Vroegtijdige aanpak van radicaliserende jongeren, handreiking voor gemeenten. NVG/Radar 2006

³¹ NCTb-handreiking: *Terrorismebestrijding op lokaal niveau* (2006)

³² Beleidskader van de Gemeentelijke Informatiehuishouding Radicalisering, Amsterdam (2006)

testen en vervolgens een grappige opmerking over het geloof te maken. Deze respondent meent aan de reactie op een dergelijk 'grapje' te kunnen merken of hier sprake is van radicalisering. Een andere respondent meent het "gewoon te kunnen zien, of merken, aan iemands uiterlijk, blik, of aan de vraag die iemand stelt."

2.5 Radicalisme vergelijken

Het is een veelgehoorde stelling geworden, dat terrorisme is ontstaan met de aanval op de Twin Towers in New York, of in ieder geval met de moord op Theo van Gogh. Deze terreurgolf en de vele arrestaties nadien, doet mensen wellicht vergeten dat Nederland in het verleden toch al eerder met terreurdaden in aanraking is geweest. Op een conferentie van het Amsterdams Centrum voor Kinderstudies (18 juni 2007), gelieerd aan de VU, stelt Bernardine Dohrn dat radicalisering van alle tijden is en deel is van de jeugd. Dohrn meent dat radicalisering in golven op en neer gaat, het ligt namelijk aan de ruimte die er is voor radicalisering. In tijden van stabiliteit is er minder behoefte aan radicalisme, anders dan in tijden vol verandering. De huidige tijd van globalisering, is een tijd vol verandering en dit brengt onzekerheid en frustratie met zich mee. Dat kan leiden tot radicalisering. Dohrn maakt een vergelijking met de roerige periode rond de jaren '60, waarin zij zelf radicaal was. Zij stelt dat radicalisme vanuit een bepaalde redenering heel goed te begrijpen is. Men voelt zichzelf vast zitten in een systeem, waarin zij zich niet thuis voelen. Als individu kan men te weinig hierin veranderen. Behalve indien men radicale maatregelen neemt, aldus Dohrn.

Terrorisme van Nederlandse bodem komt of kwam van rechtsextremisten, de Rode Jeugd, Zuid Molukkers en Volkert van de G. In dit hoofdstuk zal ik ingaan op een aantal van deze radicale groeperingen. Hiermee wordt de radicalisering van nu niet gebagatelliseerd, maar wordt aangetoond dat radicalisme niet persé een nieuw fenomeen in de tijd is.

Links radicalisme

Aan het eind van de jaren zestig raakten honderden jongeren in Nederland volledig in de ban van het gedachtegoed van de Chinese leider Mao Zedong. Zijn gedachtegoed werd door allerlei bewegingen gebruikt als grondbeginsel, vaak gekenmerkt door een extreem karakter. Bewegingen van maoïsten ontstonden in het begin uit de Communistische Partij van Nederland (CPN), die zich teveel op de Sovjetunie bleef concentreren, terwijl China het centrum was waarop de partij moest afstemmen, volgens degene die zich afzette. Leiders van de kleine afsplitsingen richtten allerlei jongerenpartijen op als De Rode Jeugd en met succes, want de ledenaantallen liepen sterk toe. Deze partijen (Rode Jeugd, SP, KEN) groeiden, splitsten soms en groeiden dan weer door. Volgens Wilson (in: Beekers)

kwam deze verdeeldheid voort uit de waarheidsclaim, die tegelijkertijd een kenmerk is voor een sekte. In zijn definitie is de waarheidsclaim verbonden aan een gevoel van exclusiviteit en uitverkorenheid. Wallis (in Beekers) voegt nog een tweede kenmerk van een sekte toe: de eis om te offeren (tijd, geld) en de offerbereidheid van leden. Toekomstperspectieven (SP), sociaal leven en seksualiteit (KEN) en zelfs lichamelijk welzijn (Rode Jeugd) werden in dienst gesteld van een hoger doel. Men werd ook niet zomaar lid, maar moest hier vaak een proeftijd voor doorlopen en zichzelf ernstig bewijzen. Er gold, bijvoorbeeld binnen de SP, een 'functionele discipline'. De keuze voor lidmaatschap wordt steeds bevestigd door vijandigheid tegenover de wereld buiten de groepering en een sterk gemeenschapsgevoel. Sommige leden namen allerlei voorzorgsmaatregelen tegen represailles van staatswege. Zo praatten zij niet publiekelijk over hun politieke activiteiten. Soms gingen de maatregelen verder. Er waren maoïsten die hun dienstplicht aangrepen om gevechtservaring op te doen om zich voor te bereiden op een eventuele onderdrukking. Sommige afdelingen van de SP boden eigen conditietrainingen of karatelessen aan.

In het artikel van Beekers wordt ook ingegaan op de ontvankelijkheid van leden voor de maoïstische bewegingen. Onvrede over een situatie komt als kernwoord steeds terug. Ook het egoïstische buitenlandbeleid en de voortdurende hang naar kapitalisme. Lofland (in Beekers) heeft het over ontvankelijkheid van leden voor een sekte en ook daar is onvrede belangrijk, maar dan wel langdurige onvrede, die spanning oplevert en een zoektocht naar oplossingen. Een voorwaarde voor een individu die in zijn zoektocht bij een sekte terechtkomt, is het ontbreken van een sociaal netwerk dat voor belemmering kan zorgen bij toetreding of de bereidheid bij het individu om dit sociale netwerk op te geven.

En het was niet alleen onvrede dat maoïstische groeperingen aantrekkingskracht gaf. Het was ook de veranderende maatschappij. Van de op levensbeschouwing gestoelde generatie verdeeld in duidelijke sociale kaders, met de Tweede Wereldoorlog in het achterhoofd, naar een generatie voor wie het religieuze had afgedaan, voor wie de sociale kaders en traditionele levensbeschouwingen achterhaald waren, op zoek naar nieuwe antwoorden. Voorlopers van de maoïsten vonden veel Nederlanders onkundig en onwetend en vonden dat de gevestigde orde zijn best deed zo te houden. Beknellende tradities en grenzen moesten worden opgebroken. Protestbewegingen en studentenacties waren gericht op democratisering van de universiteit. Zij hadden grote verwachtingen over de resultaten die zij met hun acties konden bereiken, zij wilden Nederland radicaal hervormen. Echter de 'culturele revolutie' bleef uit en jongeren raakten ernstig gefrustreerd. De meeste van deze jongeren besloten daarop om pragmatisch te worden. Een klein deel van hen zocht zijn heil in andere hoek. De

overstap naar de ludieke actiebewegingen naar de maoïsten was voor velen niet groot. De radicale hervorming van de verhoudingen op de wereld bleef centrale standpunt.³³

“De mensen in de Derde Wereld stierven bij bosjes. Wij zaten hier in het centrum van de macht. Wij hadden onze plicht ervoor te zorgen dat degenen die wij verantwoordelijk achtten voor het onrecht in de wereld, niet meer rustig kon slapen”.³⁴ Dit citaat komt van iemand die in de jaren zeventig verbonden was aan één van de splinterpartijen met een revolutionaire boodschap. Deze uitspraken zijn te vergelijken met de uitspraken die nu door moslimjongeren worden gedaan over internationale solidariteit. Deze jongeren voelen zich verantwoordelijk iets te doen aan situaties als Irak, Tsjetsjenië en de bezette Palestijnse gebieden. Op fora op het internet zijn vele posts te vinden van jongeren over deze en gerelateerde onderwerpen Ook zaken uit het artikel van Beekers zijn terug te vinden in zaken die nu spelen: het gevoel van ontevredenheid, frustratie over machthebbers die niets klaarspelen, het streven naar radicale hervorming.

Rechtsradicalisme

In de Monitor Racisme en Extremisme (zevende rapportage) is een hoofdstuk gewijd aan extreemrechtse groeperingen. Net als bij de vergelijking met links-radicalisme vallen ook hier de overeenkomsten met islamitisch radicale groeperingen op. Ook binnen het rechtsradicalisme is een scheiding te maken tussen groeperingen met een politieke ambitie en zonder deze politieke ambitie. Verspreiding van de ideologie gaat via stickeracties, het verspreiden van blaadjes, maandelijkse ontmoetingsavonden en internetsites. Dit komt enigszins overeen met de methodes van bijvoorbeeld de Hofstadgroep, beschreven in het boek *Strijdsters van Allah* van Groen en Kranenburg. A-politieke organisaties, zoals Blood & Honour of Jeugd Storm Nederland, organiseren survivaltrainingen en hebben duidelijk een gewelddadige intentie: “Meld je nu aan bij de Jeugd Storm Nederland en maak je klaar voor de Heilige Strijd! Jeugd Storm Nederland wil dan ook enkel de ware Nationale Socialisten die desnoods hun eigen leven opofferen voor Ras en Natie! Wij doen alles in het welzijn van ons Volk. Wij begaan de weg die onze helden hebben begaan met alle mogelijke middelen die wij hebben”, staat op bladzijde 126 van de monitor. Dergelijke niet politiek actieve organisaties zijn enigszins gegroeid afgelopen jaar. Politiek georiënteerde groepen zijn in omvang gelijk gebleven of iets afgenomen.

Eén paragraaf is besteed aan de zogenaamde Lonsdalejongeren, waarmee extreemrechtse gabbers worden bedoeld. Radicalisering wordt in deze paragraaf als ‘nieuwe ontwikkeling’ aangeduid. Er zijn uit de groepen extreemrechtse gabbers

³³ Beekers, *De betovering van het Nederlandse maoïsme* (2006)

³⁴ A. Verbij op: <http://www.dehelling.net/artikel/267/>

afzonderlijke groepen neonazi's ontstaan. Deze relatief kleine groepen zijn hechter georganiseerd, er is sprake van een uitgesproken extreemrechtse ideologie en het gebruik van geweld wordt gezien als gerechtvaardigd. Volgens Van Donselaar e.a. zijn deze relatief kleine groepen groeiende en vooral vanwege hun gewelddadige profilering noemt men deze ontwikkeling zorgelijk. Niet zozeer omdat men rechtsextremistische terroristische dreiging ervaart, maar omdat in deze jeugdcultuur een breed gevoelde frustratie over de multiculturele samenleving wordt gedeeld en deze frustratie verdere polarisering in de hand kan werken, waardoor op "termijn toch de democratische samenleving ondermijnd kan worden".³⁵

De AIVD deelt deze zorgen. Op de site zegt men: "Hoewel Lonsdalejongeren op dit moment geen zodanige rechtsextremistische dreiging vormen dat sprake is van een concrete bedreiging van de democratische rechtsorde, neemt de problematiek in termen van openbare orde nog steeds toe. Het gebruik van provocerende symbolen, uiterlijk en taal lokt veelvuldige confrontaties met allochtone jongeren uit. Hierin schuilt wel een potentiële dreiging voor de democratische rechtsorde: op termijn kunnen deze confrontaties immers de cohesie in de Nederlandse samenleving aantasten." In het jaarverslag 2006 concludeert de AIVD dat er geen groei is van groeperingen die via politieke weg hun extremistische doelen willen bereiken, maar dat er wel een toename is van manifestaties van het neonazistische gedachtegoed op straat. Men spreekt in dit kader van een verschuiving van 'real politics' naar 'street politics'. De AIVD spreekt niet over terrorisme, omdat zij terrorisme toch vooral koppelen aan het gericht willen offeren van mensenlevens ter bereiking van doelen. Zij heeft het wel over gewelddadig activisme. Er is wel degelijk een geweldsfascinatie, die ongetwijfeld bij individuen leidt tot het ongeoorloofde bezig van wapentuig. "Hoewel het merendeel van de Lonsdalejongeren weliswaar geen rechts-extremistische ideologie aanhangt, zijn vreemdelingenhaat, nationalisme en frustraties over de multiculturele samenleving breed gedragen gevoelens binnen de gabbercultuur." De vergelijking van Lonsdalejongeren met de groep van 2% moslims, die Tillie e.a. in zijn onderzoek als 'risicogroep' aanwijst, omdat zij gevoelig zouden zijn voor het radicale gedachtegoed, is hier wellicht op zijn plek.

Radicalisme als sekte

Als je de verschillende vormen van radicalisme zo met elkaar vergelijkt, zijn er duidelijk overeenkomsten. De bron van radicalisme hangt veelal samen met boosheid en frustratie over het systeem in combinatie met een gevoel van onzekerheid en onmacht om iets te veranderen. De oorzaken zoals besproken in de vorige paragraaf zijn niet specifiek oorzaken voor islamitisch radicalisme, noch zijn ze oorzaken aan deze huidige tijd

³⁵ J. van Donselaar en P.R. Rodrigues (red.), *Monitor racisme & extremisme: zevende rapportage* (2006)

gebonden. In het boekje "In iedereen schuilt een terrorist" worden radicale groeperingen met sektes vergeleken. Ik onderschrijf deze vergelijking niet direct, maar vond het boek als zodanig toch zeer interessant, mede door de sociaal wetenschappelijke theorieën die erin naar voren worden gebracht. Deze draaien om allerlei groepsprocessen die zeker deels ook van toepassing zijn op mensen die radicaliseren. Indien we het vraagstuk over radicalisering vanuit deze theorieën bekijken, kan zeker beaamd worden dat vormen van radicalisering, rechts, links, of islamitisch, ook al ver voor 11 september 2001 bestonden.

De overeenkomsten tussen verschillende sektes worden als volgt geformuleerd: sekteleiden delen een sterke overtuiging of geloofsopvatting, de sekte als geheel streeft een hoger doel na, sekteleiden vormen een hechte groep, vaak geleid door een of enkele invloedrijke leiders, sekteleiden leven vaak in afzondering van de buitenwereld, contact met familie is vaak verbroken. Vanwege het feit dat leden van het netwerk Al Qaida beschikken over al deze eigenschappen, vatten de auteurs Al Qaida op als een sektarisch netwerk.

Aan bod komen verschillende soorten van macht en de reacties hierop. Men onderscheidt vijf soorten macht: beloningsmacht, bestraffingsmacht, legitieme macht, referentiemacht en deskundigheidsmacht. Deze verschillende vormen kunnen alle vijf van toepassing zijn op de leiders van sektes. Machtsverhoudingen binnen een sekte zorgen voor instandhouding en/of zelfs groei ervan. Want indien leden het eens zijn met de boodschap van de leider, zullen zij deze gehoorzamen. De boodschap wordt dan geïnternaliseerd. Ook identificatie speelt een belangrijke rol. Men heeft vooral veel respect voor de leden die de identiteit van de sekte het dichtst benaderen.

In het boekje beschrijft men een aantal sociaal-psychologische theorieën. De cognitieve dissonantietheorie zorgt voor 3 mechanismen: het proces van 'zeggen is geloven', het 'rechtvaardigen van inspanning' en het 'reduceren door te bekeren'. Het eerste mechanisme toegepast op terroristische groeperingen houdt in dat hoe vaker een lid van een dergelijke groepering zijn standpunt of het standpunt van de groep als geheel moet uitleggen, hoe meer hij overtuigd zal raken van de juistheid ervan. Het tweede mechanisme houdt bij sekteleiden vaak aan dat zij zeer overtuigd zijn van hun eigen ideeën, mede omdat zij veel hebben opgeofferd om deze ideeën uit te kunnen dragen. Zij zijn bijvoorbeeld gestopt met een opleiding of met een baan of hebben contact met familie moeten verbreken. Het derde mechanisme houdt in dat men zal proberen zoveel mogelijk mensen te bekeren. Zodoende zal de eigen dissonantie gereduceerd worden, want hoe meer mensen de boodschap delen, hoe juister zal deze zijn. "De werving van nieuwe extremistische moslims voor terreurgroepen dient zo niet alleen het doel van de groep, maar ook de gemoedsrust van de wervers."

Een andere theorie gaat over conformisme. Er is binnen een groep altijd sprake van allerlei beïnvloedingsprocessen die vaak leiden tot versterking van argumenten. Men

conformeert zich aan elkaar en wordt hierdoor gesterkt in de eenheid. Tenslotte worden sociale categorisatie en –identificatietheorieën genoemd. Dit gaat over processen van zelfcategorisatie en sociale identiteit. Het gaat over het vijanddenken dat in eerdere paragrafen aan de orde kwam. Sekteleden menen dat hun groep de waarheid in pacht heeft en dat anderen er volledig naast zitten. Toch zoeken zij bevestiging van deze waarheid altijd binnen informatiebronnen die deze waarheid al ondersteunen. Daarbij komt dat hoe slechter de wereld buiten de sekte wordt afgeschilderd, hoe verhevener de sekte wordt gezien. Interessant zijn de nieuwe vormen van media. Ook op het internet werken processen op deze manier. Sterker nog, omdat men op het internet anoniem kan blijven, hebben deze processen op internet zelfs meer invloed dan in 'gewone' face-to-face communicatie.

Zoals hier eerder is gemeld dat radicalisering in een proces verloopt, zien Meertens e.a. ook de toetreding tot een sekte als een proces. Zij baseren zich op het model met vijf verdiepingen van Moghaddam. Op de begane grond staan velen die zich om allerlei redenen achtergesteld voelt ten opzichte van anderen en daar boos over is. Een aantal mensen klimmen een verdieping omhoog in de hoop hun positie te verbeteren. Deze verbetert echter niet en vol frustratie komen zij weer een verdieping hoger aan. Hier zijn zij gevoelig voor allerlei rekruteurs, die oorzaken aanwijzen voor de woede. Degene die zich aangesproken voelen door de boodschap stijgen nog een verdieping. Op deze derde verdieping treden zij binnen in de sekte en spelen alle sociaal-psychologische processen van hierboven zich af. Hierdoor klimmen zij naar de vierde waar de verdere radicalisering zich doorzet. Het vijandsbeeld wordt hier versterkt en het plegen van aanslagen wordt een doel. Indien men op de vijfde verdieping komt, zal men daadwerkelijk proberen dit doel te verwezenlijken.

Woede en onzekerheid worden genoemd als de fundamentele drijfveren voor mensen om tot een terroristische daad te komen. Woede om gevoel van onrecht dat hen wordt aangedaan, of dit nu reëel is of niet. Onzekerheid geldt, volgens de auteurs, specifiek voor moslimterroristen die uit het Westen komen. De onzekerheid komt voort omdat zij voortdurend in twee werelden leven en tussen deze werelden in komen te staan. "Naarmate mensen meer onzekerheid over zichzelf, hun oordelen en hun gedrag tegenover anderen ervaren, hebben zij een sterkere behoefte aan een ideologie en een hechte groep die een duidelijke, positieve, eigen sociale identiteit verschaft." Een terroristische groepering zou als zodanig kunnen dienen.³⁶

³⁶ Meertens, R.W. *In iedereen schuilt een terrorist* (2006)

2.6 Conclusie

In het begin van dit hoofdstuk is de definitie van radicalisme beschreven, deze geldt voor vele vormen van radicalisme. Zoals we ook konden zien in de laatste paragraaf, gaat het bij alle vormen van radicalisme om een bepaalde ontevredenheid, frustratie en onmacht en wordt er gestreefd de samenleving / situatie te hervormen. Een bepaalde ideologie wordt ingezet als houvast en de legitimatie voor hervorming wordt in die ideologie gevonden. In het geval van islamitisch radicalisme, is de islam de ideologie. Islam is een religie, maar toch wil dit niet zeggen dat elke radicaal religieus is. Volgens El Madkouri bestaan er a-religieuze salafisten, die de islam als ideologie puur inzetten voor politieke doeleinden. Madkouri zegt het volgende over de reden daarvan: *"In Marokko bestaan alle vormen van radicalisme, van rechts tot links. In Nederland kunnen islamitische jongeren van Marokkaanse afkomst niet terecht bij linkse of rechtse ideologieën. Rechts is kort gezegd tegen de moslims en links houdt zich afzijdig van religie. Als zij dus een alternatief zoeken, om hun woede en frustratie in kwijt te kunnen, komen ze uit bij het salafisme"*.³⁷

De oorzaken zoals eerder hierboven besproken komen vooral uit het onderzoek van het IMES, uitgevoerd door Tillie en Sloopman, maar ook andere onderzoeken, rapporten of verslagen geven soortgelijk oorzaken: Het 'Actieplan Slotervaart' heeft het over de worsteling van jongeren met hun identiteit en met hun religiositeit en de zoektocht naar zekerheden en acceptatie. En de gemeente Amsterdam heeft het in een 'Analyse van Conflictpotentieel' over discriminatie, slechte scholing, werkloosheid, krenking, dubbele standaarden en instabiele identiteit onder jongeren als mogelijke oorzaken van ontvankelijkheid voor radicalisering en rekrutering. NCTb legt nadruk op racisme door rechtsdenkende jongeren, dat een polariserende werking langs etnische lijnen heeft en waardoor het onderlinge vijanddenken wordt aangewakkerd. In het boekje "In iedereen schuilt een terrorist", worden twee fundamentele drijfveren genoemd: woede en onzekerheid. Duidelijk is in ieder geval dat er geen sprake is van één eenduidige en duidelijke oorzaak. Wel is het zo dat auteurs die zich met deze materie bezig houden, het over het algemeen met elkaar eens zijn over de verschillende oorzaken.

Radicalisering bij iemand signaleren is lastig. Aan uiterlijk kan weinig afgelezen worden, eerder in een bepaalde houding of in gesprek. Door beleidsmakers wordt gestreefd naar een lijst met indicatoren. Lastig is dat voor elk individueel geval een andere (combinatie van) indicatie geldt.

Islamitisch radicalisme wordt door de vergelijking met andere vormen van radicalisme niet gebagatelliseerd, maar wel een stukje genuanceerd. Radicalisering is niet nieuw. Oorzaken en gevolgen van andere vormen van radicalisme komen overeen

³⁷ Dhr. El Madkouri, zie uitwerking interviews

met die van islamitisch radicalisme. Hieruit blijkt dat islamitische radicalisering voorkomen kan worden door de oorzaken van radicalisering aan te pakken en bijvoorbeeld niet, door de islam te verbannen. De oorzaken voor radicalisering zitten niet in de islam, maar in oorzaken die niets met religie te maken hebben, bijvoorbeeld sociaal-economisch, sociaal-psychologisch en politiek.

Hoofdstuk 3 Beleid ten aanzien van radicalisering

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar beleid ten aanzien van radicalisering vanuit de overheid, op lokaal niveau. De overheid trekt veel geld uit voor bestrijding of voorkoming van radicalisering en het is interessant te kijken hoe dit uitgewerkt wordt in de praktijk. In de meeste plaatsen in Nederland wordt beleid gemaakt ten aanzien van radicalisering. Hieronder zal vooral Amsterdam worden belicht, maar eerst wordt gekeken naar de motieven die de gemeente heeft om radicalisering aan te pakken. Er wordt ook ingegaan op de verhouding tussen kerk en staat. In Nederland is dit een principe waarover veel onduidelijkheid bestaat. Dat dit in de praktijk soms tot verschillende interpretaties leidt, en hoe dit doorwerkt op het functioneren van moskeeën, zal blijken.

3.2 Motieven om radicalisering te bestrijden

“In Nederland zijn naar schatting tussen de 20.000 en 30.000 mensen mogelijk te beïnvloeden door de ideeën van het salafisme, een radicale en ultraorthodoxe stroming in de islam. Er zijn ongeveer 2500 'potentiële activisten. Dat heeft minister Guusje ter Horst (Binnenlandse Zaken) woensdag gezegd in een overleg met de Tweede Kamer. Ze gaf daarmee voor het eerst in het openbaar een indicatie van de omvang van het salafisme in Nederland. ”³⁸ Radicalisering is momenteel een veel voorkomend thema in het nieuws en het staat hoog op de politieke agenda. Gesteld wordt dat het aangepakt moet worden en dat de samenleving moet voorkomen dat nog meer jongeren zullen radicaliseren. Waarom zou het eigenlijk erg zijn als jongeren radicaliseren? Radicalisering is niet persé negatief. Radicaal kan heel principiële betekenissen en indien met 'juiste' middelen (bijvoorbeeld verbaal) verdedigt, is dat niet negatief of schadelijk voor de maatschappij. Ook de overheid ziet dit zo en spreekt over de bestrijding van 'kwaadaardig' radicalisme. Echter, in de uiterste fase van radicalisme, die soms extremisme wordt genoemd, wordt gesteld dat alle mogelijke middelen als legitiem worden gezien. Dit betekent dus ook dat een gedachte in deze fase kan leiden tot een terroristische daad. Indien iemand radicaliseert, verloopt dit proces gefaseerd. Niemand weet precies in welke fase iemand anders zit en in hoeverre de mogelijkheid bestaat dat de persoon in kwestie uiteindelijk in de laatste fase terecht komt en daadwerkelijk geweld zal gaan gebruiken. Omdat hier zo weinig duidelijkheid over is, is dit voor de overheid reden om te willen voorkomen dat jongeren in een radicaliseringsproces stappen. Indien je voorkomt dat jongeren radicaliseren, voorkom je in ieder geval dat zij in de laatste fase van dat proces terecht komen. De overheid wil niet alleen het extremisme vermijden. Overheidsbeleid richt zich

³⁸ http://www.tiscali.nl/content/article/nbinn/2500_salafisten_in_nederland_30000_potentile_aanhangers/386518

ook op die vormen van radicalisering, die aanleiding geven tot interetnische spanningen en conflicten.

Hulpimam El Forqani van de El Umma moskee, die ik interviewde voor dit onderzoek, gaf nog een ander argument voor de aanpak van radicalisme. Dit argument gaat uit van het radicale individu en minder van het algemene belang voor de samenleving. Waarom hij vindt dat radicalisme moet worden aangepakt, is: "Kijk, mensen mogen van mij zo [=radicaal] zijn, zij mogen radicale gedachtes hebben en een radicale houding aannemen. Maar ik zal ze wel proberen te stimuleren om deel te nemen aan de samenleving, omdat ik vind dat zij zichzelf te kort doen." ³⁹

Preventie

De aanpak van radicalisering door de overheid is repressief, curatief en preventief. Repressief beleid valt onder verantwoordelijkheid van politie en justitie. Zij komen in actie wanneer er strafbare feiten worden gepleegd. De curatieve aanpak kan ingezet worden op lokaal bestuurlijk niveau. Dit gebeurt wanneer iemand in bepaalde mate aan het radicaliseren is en gederadicaliseerd dient te worden. Een individuele aanpak probeert dan de aansluiting van die persoon met de samenleving weer te vinden. Het preventieve beleid is weer verdeeld in tweeën: een algemene preventieve aanpak en een specifieke preventieve aanpak. De algemene preventieve aanpak richt zich in principe op alle Amsterdammers en gaat over de manier waarop verschillende bevolkingsgroepen zich tot elkaar verhouden. Het richt zich op het tegengaan van polarisering en pleit voor meer wederzijdse tolerantie en acceptatie van en door verschillende groepen. De specifieke preventieve aanpak richt zich op een bepaalde risicogroep. Het betreft diegene die worstelen met identiteit en hun plek in de samenleving. De mensen in deze groep isoleren zich van de samenleving en zij zijn vatbaar voor het radicale gedachtegoed. Preventief beleid is er in dit geval op gericht deze jongeren weerbaarder te maken. ⁴⁰

3.3 Overheidsbeleid

Terrorisme in Nederland heeft eerder plaatsgevonden. Beatrice de Graaf, historica, die het boek 'Terroristen en hun bestrijdsters. Vroeger en nu' schreef, wil laten zien dat terrorisme van alle tijden is en dat de reactie van de staat en de samenleving op terrorisme het effect van de daad bepalen. In een interview met de Metro stelt ze: "Het is de reactie van de staat en de samenleving op terrorisme die het effect bepaalt. In de jaren zeventig kwamen in Nederland ruim twintig mensen om door terroristische aanslagen. Dat is veel, maar toch raakte de samenleving niet ontwricht. Nu is

³⁹ Forqani, zie uitwerking interviews

⁴⁰ Nota: Amsterdam tegen radicalisering van PAS, IHH en COT, november 2007

Mohammed B. opgewaardeerd tot martelaar, tot een held eerste klas. Hij heeft zijn zin gekregen. Natuurlijk is stilzwijgen politiek gezien geen optie. De regering heeft de taak de openbare orde te beschermen. Er moet wel meer relativiseringsvermogen zijn en minder hysterie".⁴¹

Overheidsbeleid is dus wel degelijk belangrijk. Momenteel is er veel aandacht voor radicalisering en vanuit de overheid is veel geld vrij gemaakt om een goede aanpak te realiseren. In deze paragraaf richt ik me op de gemeentelijke aanpak, specifiek die van Amsterdam.

3.3.1 Gemeentelijke aanpak

Uit bovenstaand citaat blijkt dat overheidsbeleid ten aanzien van terrorisme invloed heeft op het effect dat terrorisme heeft. Het is dus interessant om overheidsbeleid onder de loep te nemen. Politieke kleur (voornamelijk in de aanloop naar verkiezingen) en portefeuillevverdeling spelen een rol. In het door de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR) gepubliceerde rapport 'Dynamiek in Islamitisch Activisme' is een van de conclusies: "Een klimaat van confrontatie is weinig bevorderlijk voor het creëren van bestendige voorwaarden voor veiligheid, democratisering en toenemend respect voor mensenrechten." Voor de toelichting van het bovenstaande citeert De Vries één van de onderzoekers, die het volgende daarover heeft gezegd in een Netwerkuitzending: "Het Haagse klimaat is de laatste jaren uiterst negatief en functioneert misschien wel als een obstakel in de pogingen van de gemeenten om de boel bij elkaar te houden. De oplossing moet gezocht worden op gemeentelijk niveau."⁴²

Hoewel het 'Haagse klimaat' momenteel aan het veranderen lijkt en er pogingen gedaan worden om het debat te verzachten, blijft het gemeentelijk niveau de plek waar landelijk beleid wordt omgezet in lokale actie. Dáár heeft men zicht op spanningsvelden tussen bevolkingsgroepen, daar ziet men de effecten van nieuwe incidenten, daar kan men adequaat ingrijpen om polarisatie tegen te gaan en escalatie te voorkomen. Wat is de rol van de gemeenten is in het geheel?

De problematiek van radicalisering moet integraal worden aangepakt, dus zowel preventie als ook repressie. Repressie is een taak voor justitie en AIVD. De taken van gemeentes liggen meer op het gebied van voorkomen, signaleren en zo mogelijk terugdringen. De rijksoverheid verwacht van de gemeenten dat zij zelf invulling geven aan hun rol. De invulling van de signaleringsrol houdt onder meer in dat gemeenten een goede informatiepositie ten behoeve van het signaleren opbouwen en onderhouden. Wat

⁴¹ B. de Graaf, *Terrorisme kan je niet uitroeien* in: Metro 10 april 2007

⁴² WRR-rapportage besproken in: M.H. De Vries, *Radicalisme gelokaliseerd: onderzoek naar een effectieve aanpak van radicalisme en radicalisering door gemeenten in Nederland* (2006)

de regierol betreft worden gemeenten geacht dat zij speciale aandacht besteden aan het voorkomen van radicalisering.

Niet in alle gemeenten is de invoering van een actief 'anti-radicalisme beleid' noodzakelijk. Dit hangt samen met het risicoprofiel, wat kan verschillen tussen gemeenten. Dit wordt tevens vermeld in de NCTb-handreiking 'Terrorismebestrijding op lokaal niveau'.

Alvorens beleid te kunnen ontwikkelen op het gebied van radicalisering, is het van belang om te zien in hoeverre er sprake is van radicaliseringsproblematiek binnen de gemeente. Er wordt aangenomen dat de problematiek in een grote stad anders zal zijn dan in een plattelandsgemeente. De handreiking Terrorismebestrijding op lokaal niveau noemt het voorbeeld van de zogeheten 'Lonsdale'-jongeren, waarvan gesteld wordt dat deze subcultuur te vinden is in het hele land, maar zich toch vooral concentreert in kleinere steden en dorpen en op VMBO-scholen.⁴³

Ter voorkoming van radicalisering richten veel gemeenten zich op het aanhalen en versterken van contacten met verschillende groepen in de samenleving en dan voornamelijk jongeren. Dit wordt vormgegeven door organisatie van dialogen en voorlichtingsbijeenkomsten, bevordering van wederzijds vertrouwen, maatschappelijke binding en actief burgerschap en het samen organiseren van activiteiten. Overige voorbeelden die de handreiking noemt ter voorkoming van radicalisering zijn:

- Jongeren trainen in democratisch leiderschap en coachen op de arbeidsmarkt.
- Voorlichtingsbijeenkomsten op scholen en training van docenten.
- Bestrijden van discriminatie op de arbeidsmarkt en in de horeca.
- Inzetten van positieve rolmodellen.
- Initiatieven om schooluitval tegen te gaan.
- Creëren van stageplaatsen.
- Lokaal preventief jeugdbeleid.
- Faciliteren en stimuleren van initiatieven gericht op integratie.
- Bevorderen van inter-etnische en inter-religieuze dialoog op lokaal niveau.⁴⁴

In haar veldonderzoek onder een aantal gemeentes geeft De Vries aan dat er verschillen in opvattingen bestaan over radicalisme of radicalisering tussen grote en kleine gemeentes. De kleine(re) gemeenten herkennen zich niet altijd in het beeld van radicalisme zoals dat door de rijksoverheid wordt geschetst en in de media wordt neergezet. De focus zou teveel liggen op radicalisering onder moslims, terwijl de kleine gemeentes ook te maken hebben met radicalisering richting extreemrechts. Daarnaast bestaan er verschillen in opvattingen vanwege de politieke kleur van burgemeester, wethouders en gemeenteraad. Twee respondenten in het onderzoek van De Vries geven

⁴³ De Vries, *Radicalisme gelokaliseerd: onderzoek naar een effectieve aanpak van radicalisme en radicalisering door gemeenten in Nederland* (2006)

⁴⁴ NCTb, *Handreiking terrorismebestrijding op lokaal niveau*, (2006), p. 66-67

aan dat "zij het idee hebben dat vanwege de actualiteit van en de (media-)aandacht voor het onderwerp, de politiek-bestuurlijke vertegenwoordiger in een gemeente sterker gefocust is op de radicale islam, dan de ambtelijke vertegenwoordiger"

De gemeenten die bij het onderzoek van De Vries waren betrokken, gaven allen aan dat zij zich voornamelijk concentreren op preventieve maatregelen. Ook hebben zij een proactieve houding ten opzichte van de aanpak van radicalisme en radicalisering. De onderzochte gemeenten zijn het er unaniem over eens dat radicalisering als een proces beschouwd dient te worden. Gemeentes hebben daarom in de eerste plaats een signaleringsfunctie. Het opvangen van signalen zou door alle gemeenten voor een groot deel op dezelfde wijze worden vormgegeven. Dit signaleren kan gedaan worden met behulp van een netwerk dat uit vertegenwoordigers bestaat van diverse organisaties, waaronder zelforganisaties, middelbare scholen en ROC's, ambulant jeugd & jongerenwerk, politie en justitie. Ook moskeebesturen en de gezondheidszorg (onder meer huisartsen, GGD, maatschappelijk werk en thuis- en kraamzorg) zijn soms in het netwerk opgenomen. De organisaties die deelnemen aan het netwerk beschikken over bepaalde expertise en zijn betrokken bij een risicogroep. De rol van de gemeente bij het netwerk is veelal van coördinerende, ondersteunende en faciliterende aard. In het zogenaamde casuoverleg van het netwerk wordt informatie gedeeld en gecombineerd. Nadat een gemeente een signaal heeft binnen gekregen, moet er een vervolgactie komen. Niet alle gemeenten hebben al een invulling voor die vervolgacties. Vooral de grote(re) gemeenten hebben in bepaalde gevallen wel al invulling gegeven.

Naast het formuleren van beleid op het gebied van signaleren en vervolgacties, hebben de gemeenten ook andere instrumenten die gebruikt kunnen worden om radicalisme te voorkomen. Hierbij kan gedacht worden aan beleid op het gebied van welzijn en perspectieven. Uitgangspunt hierbij is dat verbeterd welzijnsbeleid leidt tot minder radicalisering. Met beleid op het gebied van perspectieven wordt bedoeld het naar voren brengen van alternatieven voor radicaliseren of isoleren, mogelijk in de vorm van opleiding of werk.

Sommige gemeenten hebben speciaal voor het onderwerp radicalisering een informatiehuishouding opgezet. Deze heeft als taak: kennisvergaring, monitoring, signalering en advisering. Vanuit de informatiehuishouding worden bijvoorbeeld trainingen gegeven aan professionals en vrijwilligers om hen beter bekend te maken met het fenomeen radicalisering. Ook probeert men de meldingsbereidheid onder betrokken partners te vergroten. Ook voor de informatiehuishouding is een goed netwerk onontbeerlijk. Van dit netwerk krijgen zij informatie, met dit netwerk delen zij informatie. Zo kunnen aangesloten partners gezamenlijk de focus bepalen.⁴⁵

⁴⁵ M.H. De Vries, *Radicalisme gelokaliseerd: onderzoek naar een effectieve aanpak van radicalisme en radicalisering door gemeenten in Nederland* (2006)

3.3.2 Amsterdam

Maussen deed onderzoek naar overheidsbeleid ten opzichte van culturele diversiteit en islam en schreef er een boek over: *Ruimte voor islam? De vier mogelijke 'beleidsvisies'* die hij gebruikt, een marginaliserende, pluralistische, assimilerende of dialogische visie, zijn afgeleid van de acculturatiematrix van Berry (in: Verkuyten, 1999)⁴⁶. Die matrix laat de verschillende manieren zien waarop migranten zich aan kunnen passen ('accultureren') in de ontvangende samenleving.

	geen behoud van eigen cultuur	behoud van eigen cultuur
geen acceptatie van dominante cultuur	Marginalisatie	Separatisme
acceptatie van dominante cultuur	Assimilatie	integratie

Marginaliserend beleid (afgeleid van marginalisatie) vraagt van migranten zich niet te duidelijk te profileren als zodanig, omdat de meerderheid dit als bedreigend zou kunnen ervaren. Ze worden letterlijk in de marge geplaatst. Assimilerend beleid (afgeleid van assimilatie) vraagt van migranten eenzijdige aanpassing, waarbij ze eigen taal en cultuur opgeven en opgaan in de ontvangende samenleving. In de pluralistische beleidsvisie (afgeleid van separatisme) wordt migranten de gelegenheid geboden zichzelf als groep te organiseren en eigen taal en cultuur te handhaven. De gedachte hierachter is bridging by bonding. Het dialogische beleid (afgeleid van integratie) is erop gericht dat de meerderheid en de minderheid voortdurende met elkaar in contact gaan, om steeds opnieuw de overeenkomsten te bepalen. Volgens Maussen heerst in Amsterdam het pluralistische model en de laatste jaren ook het dialogische model. De nadruk ligt op "het 'inpassen' van nieuwkomers (inburgering), het bevorderen van de samenleving (integratie) en het bieden van dienstverlening, toegesneden op de diverse bevolking."⁴⁷

Ten opzichte van radicalisering kwam men in 2005 tot de constatering dat de overheid (Amsterdam) weinig kennis heeft over het thema radicalisering. Om kennis te vergroten en het onderwerp in kaart te krijgen, laat de gemeente meerdere onderzoeken uitvoeren. Door Bureau Jeugdzorg en de GGD-psychiatrie wordt onderzoek uitgevoerd naar de vatbaarheid van jongeren voor rekrutering. Het IMES voerde in opdracht van de gemeente het onderzoek "Processen van radicalisering. Waarom sommige moslims radicaal worden" uit. Ook worden onderzoeken uitgevoerd op basisscholen en in het voortgezet onderwijs. Langzaam maar zeker krijgt de Amsterdamse gemeente een steeds completer beeld over radicalisering. Informatie wordt verzameld en gebundeld in de 'Informatiehuishouding'. Dit is een adviespunt, bedoeld voor ambtenaren van stadsdelen en andere professionals. Zij kunnen bij de gemeente Amsterdam terecht voor

⁴⁶ Verkuyten, M. *Etnische identiteit, theoretische en empirische benaderingen*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1999

⁴⁷ M. Maussen, *Ruimte voor islam? Stedelijk beleid, voorzieningen, organisaties* (2006)

meer informatie over het onderwerp en om kennis te delen. Binnen de informatiehuishouding zijn er een aantal functies te onderscheiden, waaronder de kennisfunctie en de signalerende functie. De eerste bundelt kennis over radicalisering, verzamelt, geeft door en wisselt uit tijdens expertisebijeenkomsten. De tweede voorziet in de behoefte aan opvang van signalen en koppeling van signalen uit verschillende stadsdelen aan elkaar en aan de centrale stad. Wanneer er een vraag of signaal binnenkomt, vindt er een zogenoemd casuoverleg plaats. Door middel van die casussen worden er vervolgens methodieken ontwikkeld voor een mogelijke aanpak.⁴⁸

Na de moord op Theo van Gogh werd in korte tijd het actieprogramma Wij Amsterdammers ontwikkeld. Dit programma richt zich niet alleen op het bestrijden van terreur en het tegengaan van radicalisering en wordt breed ingezet, ter voorkoming van polarisatie tussen bevolkingsgroepen. Het gaat om ontwikkeling van een Amsterdams wij-gevoel door: het openbreken van dialoog en begrip tussen burgers, het creëren van ruimte voor debat over de islam en opinievorming van moslims en het bevorderen van gelijke behandeling en insluiting van alle Amsterdammers. In verschillende stadsdelen ontstonden naar aanleiding van dit programma initiatieven om contact en begrip tussen burgers te stimuleren. Moskeeën hielden open dagen om buurtbewoners een kijkje in de moskee te gunnen, er werden debatten georganiseerd, rondetafelgesprekken, het Ramadanfestival, het zijn allemaal voorbeelden die passen bij het actieplan Wij Amsterdammers. Dit actieplan past duidelijk bij de algemene preventieve aanpak.

De Amsterdamse overheid benadrukt steeds dat haar beleid inclusief is. De overheid heeft zich fel tegen racisme, discriminatie en andere uitsluitingsmechanismen gekeerd. Mede op verzoek van twee moskeeën werd in De Baarsjes een meldpunt Moslimdiscriminatie opgericht. Ook werd er gekeken naar discriminatie door moslims. Op scholen is een lespakket 'Diversiteit' in omloop, dat gaat over het belang van respect voor 'de ander'. Marokkaanse rolmodellen geven onderwijs over de Tweede Wereldoorlog en conflicten in het Midden Oosten.

Amsterdam wil radicalisering tegengaan of voorkomen door de ontwikkeling van gematigde islamitische ideologieën te stimuleren. Dit wil zij doen door samen te werken met gematigde organisaties, door onderwijs en door dialoog. Zo tracht men jongeren die gevoelig zijn voor radicalisme, kennis te laten maken met gematigde stromingen en wordt deze jongeren een alternatief voor radicalisme geboden. Tegelijkertijd probeert de Amsterdamse overheid het extremistische gedachtegoed zichtbaar te maken om hier grip op te krijgen. De dialoog wordt aangegaan, ook met groepen of organisaties die als orthodox of zelfs extremistisch bekend staan. Groepen die bezig zijn met de verspreiding

⁴⁸ H. Joosten, *Brede aanpak tegen radicalisering*, op: <http://amsterdam.nl/?ActItmIdt=22456>

van het radicale gedachtegoed komt men zo op het spoor en kan men waarschuwen, aanspreken of in bepaalde gevallen 'hinderlijk volgen'.⁴⁹

De Amsterdamse gemeente overlegt regelmatig met politie en justitie. Dit overleg staat ook wel bekend als het Contra Terreuroverleg (CTO). Hier worden casussen besproken, waarbij mensen handelen of hebben gehandeld vanuit een radicale ideologie. Het zou dan bijvoorbeeld gaan om mensen die een opleidingskamp hebben bezocht of hier plannen voor maken, of die een bepaald testament hebben opgesteld. De strategie die gebruikt wordt tegen deze gevallen, is gericht op het persoonsgericht verstoren van de activiteiten. Aanpak door politie en justitie komt aan de orde indien er relevante strafbare feiten worden vastgesteld. De AIVD heeft de personen waar het om gaat vaak ook al in het vizier.⁵⁰

Amsterdam-Slotervaart

Begin 2007 was het stadsdeel Slotervaart de eerste, die een actieplan tegen radicalisering presenteerde. In het plan richt de aanpak van radicalisering zich voornamelijk op (moslim-)jongeren, die vatbaar zouden zijn voor het radicale gedachtegoed. Het voornaamste doel is het beïnvloeden en tegengaan van radicale opvattingen. Dit wil men doen door ze tijdig te signaleren en op te sporen. Naast dit doel hoopt het stadsdeel onder meer dat de sociale cohesie en het vertrouwen in elkaar wordt vergroot door het betrekken van diverse partijen bij het plan. Partijen waar men dan aan kan denken zijn (migranten-)zelforganisaties, scholen, ouders, moskeeën, etc. Het actieplan noemt een aantal praktische maatregelen, die het stadsdeel wil gaan realiseren:

1. Bewustwording onder (moslim-)jongeren bevorderen;
2. Weerbaarheid van jongeren en ouders vergroten door het ontwikkelen van competenties als discussievaardigheden;
3. Opvoedingsondersteuning;
4. Moskeeën en imams ondersteunen in het omgaan met radicaliserende jongeren en het tegengaan van radicalisering;
5. Radicaliseringssignaleringsystemen (de gemeentelijke informatiehuishouding) sluitend maken;
6. De samenwerking met het onderwijs en de jeugdvoorzieningen faciliteren;
7. De interactie tussen de verschillende bevolkings- en levensbeschouwelijke groepen stimuleren.

Bij de uitvoering van de betreffende maatregelen werkt het stadsdeel Slotervaart intensief samen met het project gemeentelijke informatiehuishouding radicalisering en

⁴⁹ M. Maussen, *Ruimte voor islam? Stedelijk beleid, voorzieningen, organisaties* (2006)

⁵⁰ Artikel van H. Joosten, *Brede aanpak tegen radicalisering*, op: <http://amsterdam.nl/?ActItemIdt=22456>

het Platform Amsterdam Samen (PAS). Ook betreft het stadsdeel diverse partijen bij de uitvoering van de activiteiten. Er kan dan gedacht worden aan (migranten-)zelforganisaties, (moslim-)jongeren-organisaties en -verenigingen, scholen in Slotervaart, de UMMAO (Unie Marokkaanse Moskeeën Amsterdam en Omstreken) en professionals werkzaam in het jongerenwerk en het welzijnswerk.⁵¹

Ook andere stadsdelen zijn bezig met radicalisering. In Oud West ligt een startnotitie Wij Amsterdammers in Oud-West waarin verbetering van opvoedingspraktijken van allochtone ouders centrale aandacht krijgt, naast de aandacht voor interetnisch contact en dialoog. Stadsdeel Oost Watergraafsmeer bracht even geleden een Plan van aanpak van radicalisering uit waarin insluiting en antidiscriminatie belangrijk zijn. En uit de Baarsjes kwam al in 2004 de nota Protocol voorkomen extremisme, het latere Contract met de samenleving. Het stadsdeel en moskeeën zouden samen een contract ondertekenen, om te laten zien hoe nauw de samenwerking zou zijn. In het contract verbonden ze zich aan een aantal afspraken. De ondertekenaar zou de vrijheid van meningsuiting verdedigen en zou bij belediging of andere strafbare feiten naar bestaande instanties toestappen. Ook beloofden de partijen vormen van extreem gedrag in de gaten te houden. Uiteindelijk is het beoogde resultaat door de overheid niet volledig gehaald. Dit werd duidelijk, toen een aantal moskeeën weigerden het te tekenen. Dit begon bij moskee Nour, die het niet eens was met de tekst dat moskeeën als taak hadden om extreem gedrag te volgen. Zij waren bang, indien zij zouden tekenen, dat moskeegangers misschien zouden denken in de gaten te worden gehouden door het moskeebestuur. Hun argument luidde ook dat de moskee werd gepresenteerd als verdachte plek en dit vonden zij niet terecht. Toen een aantal moskeeën niet tekenden, riepen sommige politieke partijen dat het dus blijkbaar zo was, dat deze moskeeën liever de kant van radicaliserende jongeren koos dan dat zij wilden bijdragen aan voorkoming van extremistisch gedrag. Voor tegenstanders werd de mening dat de moslimgemeenschap te weinig doet om radicalisering te voorkomen, gevoed. Dit voorbeeld geeft aan hoe broos de samenwerkingsverbanden tussen overheid en moskeeën tot nu toe is.⁵²

“De moskee is open voor iedereen en mensen moeten zich er welkom voelen. Ze moeten niet het gevoel hebben dat ze in de moskee in de gaten worden gehouden. Het voorstel van de overheid om een contract te laten tekenen door moskeeën, wat een slecht idee. Bovendien bewijst het gebrek aan kennis en begrip.”⁵³

⁵¹ Stadsdeel Slotervaart, *Actieplan Slotervaart: Het tegengaan van radicalisering*. (2007)

⁵² M. Maussen, *Ruimte voor islam? Stedelijk beleid, voorzittingen, organisaties*. (2006)

⁵³ Dhr. Salihi, zie uitwerking interviews

3.4 Scheiding tussen kerk en staat

Bij het maken van beleid, op het gebied van radicalisering of bijvoorbeeld ten aanzien van moskeeën, komt regelmatig het principe van scheiding tussen kerk en staat ter sprake. De overheid beroept zich op het principe, meestal om te benadrukken dat zij zich verre houdt van inmenging met religieuze organisaties. Het principe van scheiding tussen kerk en staat wordt vaak gebruikt (en soms misbruikt) om over de verhouding tussen de twee gebieden geen standpunt in te hoeven nemen. Echter, door gebrek aan helderheid hierover, ontstaat alleen maar meer verwarring en hebben veel mensen het gevoel dat er wel eens met twee maten wordt gemeten. Zeker nu het principe van scheiding tussen kerk en staat zich vaak toespitst op het principe tussen moskee en staat, ofwel de islam betreft. Deze 'nieuwe' religie heeft de verhouding tussen kerk en staat weer op scherp gezet en maakt dat beleidsmakers soms hun standpunt hierover moeten herdefiniëren.⁵⁴

Volgens minister van Justitie Hirsch Ballin is het duidelijk wat het principe van scheiding tussen kerk en staat inhoudt, zo blijkt uit zijn toespraak bij de ondertekening van de erkenningsovereenkomst van het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) als Islamitische Zendende Instantie: "(...) Hoe invulling aan deze geestelijke bijstand wordt gegeven, daar gaat de staat niet over. Ook dat is een van de kenmerken van onze rechtsstaat: de scheiding tussen kerk en staat. De overheid mengt zich niet in de religieuze en levensbeschouwelijke overtuiging van haar burgers, uiteraard mits de door de rechtsorde gestelde grenzen in acht worden genomen. Het is een principe dat goede betrekkingen tussen "kerk" en "staat" niet uitsluit, maar juist mogelijk maakt."⁵⁵ Ook volgens Sadik Harchaoui (directeur Forum) kan het niet ingewikkeld zijn, zo blijkt uit zijn uitspraak tijdens de Socrateslezing 2007: "De scheiding tussen kerk en staat is helemaal niet ingewikkeld. Het is zelfs heel simpel: gewoon géén inmenging door de overheid in de religie! Dat er ingewikkeld mee omgegaan wordt, is iets anders..."

Er wordt kennelijk door de overheid ingewikkeld omgegaan met de scheiding tussen kerk en staat. Op een conferentie van het Forum⁵⁶ brachten in de middag enkele ambtenaren van verschillende (deel-)gemeentes hun omgang met de islamitische groeperingen tijdens de Ramadan naar voren. Uit hun praktijkvoorbeelden bleek hoeveel die omgang per gemeente verschilde. Ook bleek dat de omgang voortkwam uit lange discussies en overleg in de Raad, nadrukkelijk vaak over de scheiding tussen kerk en staat. Politieke kleur en onzekerheid over de uitleg van het beginsel zijn zodoende mede van invloed op hoe de overheid zich verhoudt met islamitische groeperingen. Jan Beerenhout stelt het nog scherper:

⁵⁴ M. Maussen, *Scheiding van kerk en staat en de islam op gemeentelijk niveau* In: Justitiële verkenningen, jg. 33 nr. 1 (2007)

⁵⁵ <http://www.minjus.nl/actueel/toespraken/archief-2007/71024ondertekening-erkenningsovereenkomst-cmo.aspx>

⁵⁶ Voorbij de vermijding. Trends en ontwikkelingen binnen de islam in Nederland, op: 6 november 2007

“De onduidelijkheid over de scheiding tussen kerk en staat en de onhandigheid van de overheid hier niet mee om te kunnen gaan, maakt dat de scheiding tussen kerk en staat een sta-in-de-weg is voor fatsoenlijke integratie door migranten in de Nederlandse samenleving. Sterker, het issue speelt al sinds de jaren '60, toen de grootste groepen migranten hierheen kwamen. De kiem van de verwijdering, die wij heden ten dage constateren, die kiem, is toen gelegd.”⁵⁷

Er zijn twee artikelen uit de Grondwet die hier van belang zijn: Artikel 6 van de Grondwet houdt het recht in voor een ieder, zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden. Artikel 1 van de Grondwet zorgt ervoor dat iedereen in Nederland gelijk behandeld wordt en dat er geen onderscheid (of discriminatie) mag plaatsvinden op basis van ras, levensbeschouwing, politieke gezindte, seksuele geaardheid, of welke grond dan ook.⁵⁸

Er is zodoende voor iedereen godsdienstvrijheid en de overheid mag deze vrijheid op bepaalde grondslag alleen beperken indien de wet overtreden wordt. Bovendien is de staat (de overheid) neutraal is, de overheid als instituut mag geen voorkeur uitspreken voor een levensbeschouwing of religie boven een andere en burgers mogen niet worden gediscrimineerd vanwege hun geloofsovertuiging. De staat mag zodoende niets inhoudelijk zeggen over de geloofsleer en de overheid mag geen voorkeur uitspreken voor een bepaalde geloofsrichting. Het artikel wil dus niet zegen dat de staat zich verre moet houden van religie of levensbeschouwing. Het wil ook niet zegen dat de overheid nooit geld geeft aan 'religieuze instellingen'. Dat hoeft de overheid niet te doen, maar zij mag het wel doen. De Nederlandse overheid betaalt mee aan bepaalde religieuze voorzieningen. De overheid betaalt bijvoorbeeld mee aan godsdienstonderwijs in bijzondere scholen. Dit is mogelijk, mits zij dergelijke betalingen over de verschillende partijen evenredig verdeelt, want anders komt het principe van neutraliteit in het geding. De overheid in Nederland betaalt expliciet wel mee aan een aantal religieuze aspecten van de samenleving. Hiermee geeft zij aan religie geen onbelangrijk aspect te vinden en pluriformiteit te stimuleren. Om een pluriforme samenleving in balans te houden, zijn gemeenschappelijke uitgangspunten essentieel. In de Nota Grondrechten in een pluriforme samenleving staat hierover: “De Nederlandse samenleving is open en pluriform. De door grondrechten en mensenrechten gegarandeerde vrijheid maakt dat mogelijk. Spanningen als gevolg van de wijze waarop grondrechten worden uitgeoefend en onzekerheid over de onderlinge verhouding ervan zijn mede vanwege de toegenomen pluriformiteit en enkele maatschappelijke vraagstukken meer kenbaar en onderwerp van debat geworden. Dit vraagt om hernieuwde aandacht voor enkele gemeenschappelijke uitgangspunten die richtinggevend zijn voor de omgang met vrijheid.”⁵⁹

⁵⁷ Dhr. Beerenhout, zie uitwerking interviews

⁵⁸ www.wetten.overheid.nl

⁵⁹ Nota Grondrechten in een pluriforme samenleving

In de Nota valt ook te lezen dat de pluriformiteit in Nederland door bestuurders als een groot goed wordt beschouwd. Hiermee erkent de staat dat zij ook de pluriformiteit op het gebied van religie belangrijk vindt. De overheid maakt er geen geheim van dat zij organisaties op religieuze of levensbeschouwelijke grondslag van belang achten voor de zelfredzaamheid van burgers. De burgemeester Cohen van Amsterdam, stelt al sinds 2002 dat religie belangrijk is en als samenbindende kracht werkt voor een samenleving.⁶⁰ De overheid draagt actief bij aan de voorwaarden waaronder deze pluriformiteit kan blijven voortbestaan.

3.5 Samenwerking met moskeeën?

Zoals hierboven gesteld, mag de overheid zich niet uitspreken over welke geloofsrichting zij verkiest boven een ander. In het beleid tegen islamitische radicalisering moet zodoende genuanceerd beargumenteerd worden waarom er voor bepaalde acties gekozen wordt. De overheid kan bijvoorbeeld niet zeggen dat zij bepaalde stromingen binnen de islam willen verbannen, (behalve indien er wetten worden overtreden, zoals gebeurt bij het gebruik van geweld) en andere stromingen willen bevorderen (zoals de 'liberale islam').⁶¹

De overheid zoekt in de strijd tegen radicalisering samenwerking met moskeeën. Hiervoor wordt onder andere gekozen omdat de overheid via de moskee netwerken kan bereiken, die zij anders niet zou bereiken. Ook beseft de overheid, dat radicale ideeën hun ideologische basis vinden in de religie en dat zij om die reden het religieuze aspect eraan niet kunnen negeren. Tegen het licht van de scheiding tussen kerk en staat een enigszins ingewikkelde samenwerking. Immers, de staat kan samenwerken met een moskee, maar mag niet bepalen wat de inhoud van de preek van de imam voortaan zal zijn, of wat bestuursleden tegen geloofgenoten met een radicale interpretatie van de koran moeten zeggen. De overheid wil neutraal zijn en zich niet op religieus terrein begeven, maar tegelijkertijd wil de overheid wel degelijk invloed uitoefenen. Er ligt een spanning tussen de scheiding tussen kerk en staat aan de ene kant en de verantwoordelijkheid van de overheid voor veiligheid aan de andere kant. Met de scheiding tussen kerk en staat zou de overheid praktisch om moeten gaan, want het centrale belang, een samenleving zonder extremistische incidenten (terrorisme), staat centraal. Verantwoordelijkheid voor veiligheid is niet ethisch neutraal. Het impliceert een visie op intermenselijke verhoudingen, die gaat over man-vrouw-verhoudingen en vrijheid voor individuen. De ene levensovertuiging sluit daar beter aan dan de andere.

⁶⁰ NRC Handelsblad *Cohen: luister beter naar religies* 31 oktober 2007

⁶¹ Politieke partijen doen dit wel. Zo keurt de PVV de hele islam af en wilt de PvdA de 'liberale islam' steunen. In: De Pers, <http://www.depers.nl/binnenland/98444/PvdA-steunt-liberale-islam.html>

In een aantal stadsdelen in Amsterdam (Slotervaart, Oost/Watergraafsmeer) lost de overheid de onzekerheid over het principe van scheiding en kerk al pragmatisch op. Bij projecten ter preventie van radicalisering zet de overheid moskeeorganisaties in, de projecten worden echter niet uitgevoerd door de overheid zelf, maar door bureaus, die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering. Op moment van schrijven zijn deze projecten in uitvoering, helaas was het niet mogelijk resultaten bekend te maken. In hoeverre moskeeën met de overheid willen samenwerken en hoe zij deze samenwerking ervaren, komt naar voren in het volgende hoofdstuk en in de conclusie.

3.6 Conclusie

Overheden zien polarisering in de samenleving als onwenselijk en radicalisering als probleem. Zij zien dit vooral als een probleem, omdat het uiteindelijk kan leiden tot extremisme en in dat geval tot geweld. Zij zien het ook als probleem omdat het leidt tot polarisering en allerlei spanningen tussen bevolkingsgroepen in de samenleving. Het zijn argumenten voor de overheid om radicalisering aan te pakken. Overheden formuleren daarom beleid over hoe radicalisering te voorkomen en terug te dringen. Er wordt op allerlei verschillende plaatsen en niveaus gewerkt aan dergelijk beleid. Overheidsbeleid op lokaal niveau is meestal preventief van aard. Repressie hoort meer bij politiediensten, justitie en AIVD.

Samenwerking van overheden met moskeeën in de aanpak tegen radicalisering wordt niet uitgesloten. Maar over het principe van scheiding tussen kerk en staat bestaat veel onduidelijkheid, wat deze samenwerking bemoeilijkt.

Hoofdstuk 4 Moskeeën

4.1 Inleiding

Vanaf het begin van de jaren '70 zijn migranten zich gaan organiseren om gebedsruimten te realiseren en geestelijke verzorgers naar Nederland te halen. Inmiddels zijn er ruim 400 moskeeorganisaties in Nederland, die volgens het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) door ongeveer eenderde van de in Nederland woonachtige moslims worden bezocht. In Nederland zijn dus heel wat moskeeën en moskeeorganisaties te vinden.⁶²

Hoeveel moskeeën er precies in een gemeente zijn, wie de bestuursleden zijn, welke activiteiten er ontplooid worden en hoe ze gefinancierd worden is lang niet altijd even transparant. Er zijn moskeeën met internetsites, waarop al dit soort zaken zijn vermeld. Bij de meerderheid van moskeeën is echter sprake van minder transparantie.

De "De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) uitte eerder dit jaar bij de presentatie van het jaarverslag 2006 zorgen over de uitbreiding van het salafisme. Het aantal moskeeën en islamitische instellingen dat onder invloed staat van salafistische centra, neemt toe. Het salafisme streeft naar de terugkeer van de 'zuivere' islam uit de tijd van de profeet Mohammed. Aanhangers ervan verkondigen een antiwesterse en antidemocratische boodschap".⁶³

Hoe kunnen we een moskee plaatsen in de samenleving? Is het een gebedshuis voor moslims waar niet- of andersgelovigen zich niet mee moeten bemoeien? Dienen moskeeën als broeinest voor radicale ideeën? Of is de plek juist inzetbaar als samenwerkingspartner voor de overheid, als pleitbezorger van het integratiebeleid en in de strijd tegen radicalisering? De overheid probeert moskeeën aan zich te binden en start allerlei samenwerkingsverbanden, ook in de aanpak ter preventie van radicalisering. Hoe denken moskeebestuurders over deze aanpak van de overheid? Welke activiteiten gericht op jongeren worden er in moskeeën ontplooid? En hebben deze een preventieve werking, zodat jongeren niet radicaal worden? Zijn vertegenwoordigers van moskeeën bezig met het vraagstuk van radicalisering? En in hoeverre staan zij open voor samenwerkingsverbanden met de overheid? In dit hoofdstuk wordt ingegaan op gestelde vragen.

⁶² E.Butter, W. Hemmes, R. van Oordt (2006), Pijlers voor Bruggenbouwers, ACB Kenniscentrum

⁶³http://www.tiscali.nl/content/article/nbinn/2500_salafisten_in_nederland_30000_potentile_aanhangers/386518.htm

4.2 Functie van een moskee

Een moskee is een gebedshuis. Maar een moskee heeft tegenwoordig, zeker in Europa, ook andere functies dan puur de religieuze. Functies van een moskee zijn onder andere religieus, cultureel-maatschappelijk, educatief en recreatief. De religieuze functie houdt vooral in dat er in de moskee vijf keer per dag kan worden gebeden onder leiding van een imam. Naast het leiden van de dienst geeft hij (in de moskee of bij mensen thuis) religieuze adviezen en kan hij betrokken zijn bij rituelen zoals bij geboorte, dood of huwelijk.

De cultureel-maatschappelijke rol komt vaak tot uiting in de aan de moskee gelieerde jongerenvereniging of sociaal-culturele stichting. In het rapport 'Laat het van twee kanten komen' worden de maatschappelijke activiteiten van de moskee ingedeeld in drie categorieën. Ze zijn gericht op de emancipatie van de achterban (voorlichting, activiteiten ter versterking van de identiteit), gericht op participatie in de Nederlandse samenleving (inburgering, huiswerkbegeleiding, computercursus, arbeidsbemiddeling) en/of gericht op integratie (interreligieuze dialoog, lid van overlegstructuren, debatten). De eerste categorie komt aanzienlijk het meest voor: allerlei voorlichtings- of thema-avonden, werkgroepen, vormen van ontmoeting en maatschappelijk werk ten behoeve van de achterban. De tweede categorie komt daarna het meest voor, activiteiten gericht op integratie komen vooralsnog het minst voor. De (maatschappelijke) activiteiten worden vaak georganiseerd in samenwerking met andere organisaties. Na een samenwerking verwatert contact soms snel.

Een educatieve functie wordt in de moskee vervuld door het geven van scholing in het weekend. Op zaterdag en zondag is het in veel moskeeën mogelijk om les te krijgen in de Arabische taal of in religieuze lessen, koranlessen. Het doel is vaak om lesnemers een stukje cultuur of taal van het herkomstland (van ouders) bij te brengen. "Bonding' met de eigen cultuur als voorwaarde voor 'bridging' met de andere cultuur". Dit onderwijs is voornamelijk gericht op kinderen uit het basisonderwijs. Door het Verweij Jonker instituut in Utrecht is een onderzoek uitgevoerd naar het onderwijssysteem en de vorm van pedagogiek die gehanteerd wordt in drie moskeeën in Rotterdam. In de rapportages van dit onderzoek is te lezen dat het onderwijssysteem zoals nu gehanteerd wordt in moskeeën nog in ontwikkeling is. Het ontbreekt soms aan gestructureerde richtlijnen, er zijn niet altijd vaststaande methodieken en er is ook niet altijd gespecialiseerd personeel aanwezig. Maar men probeert met de middelen die men heeft zoveel mogelijk af te stemmen op het reguliere onderwijs en men tracht ook verbeteringen door te voeren waar dit mogelijk is. Een belangrijke aanbeveling die het Verweij Jonker instituut heeft gedaan is dat er meer samenwerkingsverbanden zouden

moeten komen met scholen in de omgeving. Zo zou ook de ouderbetrokkenheid op beide scholen kunnen verbeteren.⁶⁴

Tenslotte de recreatieve functie die de moskee vervult. Dit kan gezien worden als het beschikbaar stellen van ruimtes voor jongeren om bij elkaar te komen, in de zin van ontmoetingsruimtes. Soms worden ruimtes ook gebruikt als een soort kantine of buurthuis, waar mensen iets kunnen drinken en bijvoorbeeld voor of na een preek met elkaar kunnen zitten.⁶⁵

De scheiding tussen maatschappelijke activiteiten en religieuze activiteiten is niet zo scherp te stellen. Uit de interviews met bestuursleden die gehouden zijn voor de 'quick scan' van Driessen blijkt, dat bestuursleden de moskee in de eerste plaats als gebedsruimte zien, maar dat de maatschappelijke rol daar onlosmakelijk aan verbonden is. De interviews die in het kader van dit onderzoek zijn uitgevoerd, laten overeenkomstige resultaten zien. De islam wordt niet alleen gezien als religie, maar als levenswijze. Het is dus niet meer dan logisch dat de imam in zijn preken ook maatschappelijke thema's bespreekt. En dat mensen naar de imam toe kunnen gaan voor vragen over het geloof, maar ook voor vragen over bijvoorbeeld opvoeding. De moskee en de wereld daarbuiten zijn niet twee werelden gescheiden van elkaar, mensen kunnen in de moskee niet anders zijn dan daarbuiten.⁶⁶

4.3 Imam en bestuur

De imam

De imam is de voorganger van de moskee, maar heeft een takenpakket dat vaak uitgebreider is dan alleen dat van voorganger. Een imam vervult vaak ook een maatschappelijke rol en dient als 'aanspreekpunt' voor leden uit de gemeenschap en soms ook lokale overheden.

Welmoet Boender, die in een onderzoek keek naar hoe imams zichzelf presenteren, vond in dit onderzoek dat imams het werk dat zij doen in drie domeinen onderscheiden: religieus, etnisch-cultureel en maatschappelijk. Binnen het religieuze domein valt religieuze raadgeving, religieus onderwijs, het voorgaan in gebed en het voorbereiden van de preken. Imams hebben een theologische studie verricht en zien de taak van imam als zware verantwoordelijkheid. De aard en het niveau van die studie varieert; het kan een theologische opleiding zijn, met een of meerdere academische graden, maar het kan ook alleen de koranschool zijn, waar leerlingen de teksten van de koran en hadith uit het hoofd leren.

⁶⁴ Pels et al: *Pedagogiek in moskee Ayasofya/Al Wahda/Othman* (3-delig) (2006)

⁶⁵ Driessen, Van Der Werf, Boulal: *Laat het van twee kanten komen* (2004) en Pels et al: *Pedagogiek in moskee Ayasofya/Al Wahda/Othman* (3-delig) (2006)

⁶⁶ Driessen, Van Der Werf, Boulal: *Laat het van twee kanten komen* (2004)

Een imam heeft ook een bepaalde etnische afkomst en zij erkennen in het onderzoek van Boender dat religie ook cultureel gedifferentieerd is. Zo hechten de imams uit het onderzoek belang aan het spreken van Marokkaans of Turks in de moskee door kinderen. Binnen het maatschappelijk domein is het voor de imam een taak om vragen uit de gemeenschap te beantwoorden. Imams geven aan dat zij het belangrijk vinden om dit zo goed mogelijk te doen, omdat zij hun achterban zo goed mogelijk (religieus en anderszins) willen begeleiden. De moeilijkheid die imams hierin ervaren is dat vragen in een Nederlandse context staan. Hele triviale vragen, als "mogen mijn kinderen meedoen aan Sinterklaas, mag mijn dochter 's avonds alleen op pad?" of de houding ten opzichte van vrouwenrechten of gehandicaptenzorg, proberen gelovigen te beantwoorden vanuit het geloof. Aangezien deze antwoorden niet direct voorhanden zijn, richt de geloofsgemeenschap zich tot de imam.⁶⁷

*"Als de imam van het Turks naar het Nederlands overgaat, zie ik de interesse van de jongeren groeien. Dat is logisch, ze [de jongeren] spreken vaak beter Nederlands dan Turks"*⁶⁸

*"Van onze imam verwachten wij dat hij de Nederlandse context kent"*⁶⁹

*"Imam-zijn is een 'zware baan'"*⁷⁰

Boender is gepromoveerd op het onderwerp imams en hun gezag en invloed. Haar conclusie is dat rol van imam wordt overschat. Het beeld dat er publiekelijk bestaat van de 'ideale' imam, die bruggen bouwt tussen de weinig geïntegreerde geloofsgemeenschap en Nederland, klopt niet. De overdracht van religieuze waarden en normen wordt niet alleen gedaan door de imam, maar ook en steeds in meerdere mate, door een religieus-intellectueel kader, bijvoorbeeld binnen islamitische studentenverenigingen. Mensen die naar de moskee gaan, worden wel beïnvloed door de imam, maar vrouwen worden in de moskee nauwelijks bereikt. Bovendien is de imam niet de enige bron van informatie. Men haalt ook informatie van het internet (o.a. bij cyberimams), televisiesjeiks en boeken.

"Jongeren zoeken soms op verkeerde plekken naar informatie en denken dan alles te weten. Hun theologische onderbouwing is meestal erg zwak. Het is onze taak deze jongeren te 'redden'.

*Imams staan wel hoog in het vaandel, omdat we over veel kennis beschikken en in het buitenland hebben gestudeerd. Maar radicale jongeren zijn zeer kritisch, ook ten opzichte van ons"*⁷¹

"De imam zou tegen de jongeren moeten zeggen: 'Luister vriend, het is ook mijn religie en ik laat jou daar niet zomaar misbruik van maken. Ik vind het schandalig en immoreel dat jij mij

⁶⁷ W. Boender, *Imams in Nederland: een impressie*. Op: <http://www.flwi.ugent.be/cie/CIE/boender2.htm> en ACB Kenniscentrum, *De imam en de dede, islamitische voorgangers* (2007)

⁶⁸ Dhr Öztüre, zie uitwerking interviews

⁶⁹ Dhr Echarrouiti, zie uitwerking interviews

⁷⁰ Dhr. Tillie, zie uitwerking interviews

Waar vanuit het publieke debat nog wel eens gehoord wordt dat imams als instrument zouden kunnen worden ingezet om bepaalde boodschappen bij de geloofsgemeenschap te laten komen, blijkt uit Boenders onderzoek dat het effect van gebruik van dit instrument als zodanig betwist zou kunnen worden. Het is niet zo dat imams geen rol zouden willen spelen op weg naar participatie. Maar imams beschouwen zichzelf meer als religieus leider en minder als maatschappelijk leider. Zij voelen zich vaak wel verantwoordelijk voor de problemen van de geloofsgemeenschap, maar zij zijn niet altijd bij machte om hier op in te spelen. Er wordt door de buitenwereld steeds meer verwacht van imams, dat ze een brug spelen tussen bijvoorbeeld Marokkaanse gezinnen en de jeugdzorg, dat ze opvoedcursussen volgen en in hun preken iets vertellen over het gevaar van loverboys, schooluitval en radicalisering. Dit behoort echter primair niet tot de taken van de imam.⁷³

Imamopleiding

Op de hogeschool InHolland in Diemen en ook op nieuwe universitaire opleidingen worden imamopleidingen aangeboden. De opleidingen zijn lange tijd punt van discussie geweest. Er was vanuit de islamitische gemeenschap wel draagvlak voor het idee, maar er waren lang zeer veel haken en ogen aan de praktische uitwerking ervan. Organisatorisch zouden moslimorganisaties met culturele of ideologische verschillen met elkaar samen moeten werken en het was de vraag of zij hiertoe bereid en in staat waren. De overheid vond een Nederlandse imamopleiding wenselijk, vanwege de behoefte aan goede communicatie met de tweede generatie moslims en de niet-islamitische omgeving. De argumenten van de overheid werden door sommigen uit de islamitische gemeenschap argwanend bekeken. Ook andere motieven, zoals stimulering van een liberale islam, speelden een rol in de politieke discussie. Landman, die in een terreinverkenning naar een mogelijke imamopleiding bovenstaande zaken concludeerde, raadde de overheid aan de autonomie van moslimgemeenschappen te allen tijde te erkennen, om een defensieve houding te voorkomen. Ook diende de overheid, volgens Landman, een reagerende rol te hebben, geen initiërende.⁷⁴

Geïnterviewde imams uit 'De imam en de dede' zien de problemen van de Nederlandse imamopleiding vooral in gebrek aan kennis van de koran en de tradities. Zij vrezen dat er in de Nederlandse opleidingen te weinig aandacht zal zijn door deze aspecten en dat imams over onvoldoende religieuze kennis zullen beschikken. Bovendien

⁷¹ Dhr. El Forqani, zie uitwerking interviews

⁷² Dhr. El Madkouri, zie uitwerking interviews

⁷³ NRC Handelsblad, 13-11-2007: 'Invloed imam op moslims overschat' en Trouw, 07-12-07: 'Imams doen vooral dienst als puinruimers. Maatschappij zet islamitische geestelijken onder druk'

⁷⁴ N. Landman, *Imamopleiding in Nederland: kansen en knelpunten* (1996) pp 73-74

stellen de geïnterviewden dat de behoefte aan imams uit herkomstlanden zal blijven bestaan, vanwege het etnisch-culturele aspect.⁷⁵

Inmiddels zijn een aantal opleidingen van start gegaan. De hogeschool InHolland en vijf grote islamitische koepelorganisaties hebben in gezamenlijkheid gewerkt aan het programma van de opleiding. Met het diploma op zak kunnen studenten aan de slag als imam, islamitisch-geestelijk werker, islamitisch geestelijk verzorger of islamitisch sociaal-pedagogisch werker. Salihi, voorzitter van een groot islamitisch koepel, Ummao, stelt in Trouw dat het nog even zal duren voordat studenten die deze opleiding hebben afgerond, ook daadwerkelijk in moskeeën aan de slag kunnen. Moskeeën drijven volgens hem nog veel op de inzet van de eerste generatie moslims. "Deze groep heeft moeite met verandering en claimt hun eigen imam voor het gebed. Doordat deze groep mannen een professionaliseringslag in de moskee in de weg staan, zullen moskeeën nog een tijd conservatieve bolwerken blijven." Mohammed Cheppih beaamt de stelling van Salihi in hetzelfde stuk van Trouw. Ook hij schetst een generatiekloof binnen de moskee. Bovendien stelt hij: "Imams worden betaald door de eigen gemeenschap. Als de imam niet bevalt, kan deze worden ontslagen. De gemeenschap zit niet altijd te wachten op de 'maatschappelijk' georiënteerde preken van de imam".⁷⁶ Dergelijke uitspraken versterken Boenders stellingen. Een imam zit in een afhankelijke positie. Dit maakt zijn gezag kwetsbaar. De imam wordt in de meeste moskeeën door het bestuur aangesteld. De keuze voor een kandidaat wordt bepaald voor de manier van preken, recitatiekwaliteiten of sociale vaardigheden. Moskeekoepels hebben vaak een eigen wijze voor het werven van imams. De imamopleiding werkt wel samen met deze moskeekoepels.

Gebed en preek

Gebeden van moslims kunnen op elke willekeurige plek worden uitgevoerd. Veel moslims geven er de voorkeur aan om in de moskee te bidden. Op vrijdag is het gebed het meest bijzonder. Aansluitend aan dit gebed houdt de imam zijn preek. In deze preek worden ook maatschappelijke thema's besproken of gebeurtenissen uit de actualiteit. Sommige imams gebruiken de preken van andere sjeiks, anderen schrijven wekelijks hun eigen preek. De preken van de imam worden in de moskeeën van het onderzoek 'Laat het van twee kanten komen' in de taal van de gemeenschap gehouden. In één van de moskeeën (El Umma) wordt de preek samengevat in het Nederlands. Ook de El Kabir moskee geeft aan dit te willen gaan doen. Soms wordt vanuit de overheid de wens geuit om imams in het Nederlands te laten preken. 'Haatzaaiende' imams zouden op die manier kunnen worden opgespoord. Het is echter wettelijk niet mogelijk om aan gelovigen op te leggen in welke taal zij toegesproken worden. Dit zou strijdig zijn met

⁷⁵ ACB Kenniscentrum: *De imam en de dede, islamitische voorgangers* (2007)

⁷⁶ Trouw, 07-12-07: 'Imams doen vooral dienst als puinruimers. Maatschappij zet islamitische geestelijken onder druk'

het principe van scheiding tussen kerk en staat. Bovendien zou eerst onderzocht moeten worden of de zogenaamde haatzaaiende imams met een dergelijke maatregel geweerd zouden worden.⁷⁷

Bestuur

Een moskee heeft vaak een aan de moskee gelieerde stichting of vereniging. Deze staat als zodanig geregistreerd bij de Kamer van Koophandel. Het hebben van een stichting heeft vaak praktische redenen. Hierdoor kan men naar buiten treden als zelforganisatie zonder religieuze nadruk en dit kan gunstig werken in het Nederlandse klimaat van scheiding tussen kerk en staat, zeker ook voor het verkrijgen van subsidie. Het bestuur van de stichting wordt vaak gevormd door dezelfde personen die ook het bestuur van de moskee vormen. In principe bestaan zowel bestuursleden van de stichting als andere personen die activiteiten uitvoeren volledig uit vrijwilligers.

De bestuursleden van moskeeën zijn (bijna) altijd man en hun gemiddelde leeftijd is 45 jaar. Sommige moskeeën hebben naast een mannenbestuur ook een vrouwenbestuur, en soms ook een jongerenbestuur. Indien dit het geval is, blijft het mannenbestuur het 'hoofdbestuur', die eindverantwoordelijk is.

Langzaam is er een verschuiving gaande van eerste generatie naar tweede generatie. En besturen gaan ook meer openstaan voor het idee dat er een vrouw in het bestuur plaatsneemt, of een jongere. Die verschuiving gaat zeer langzaam. Verklaringen hiervoor werden op de conferentie Voorbij de Vermijding door een aantal bestuursleden besproken. Enerzijds zijn het de mannelijke bestuursleden die vrouwelijke bestuursleden weigeren. Anderzijds zijn er vrouwen die gevraagd worden voor bestuurslid, maar deze taak niet op zich willen nemen, om allerlei redenen (te druk, niet te combineren met zorg voor kinderen, ze vinden het ongepast etc.). Besturen die op zoek gaan naar vrouwelijke bestuursleden, kunnen hierdoor moeilijk vrouwen krijgen.⁷⁸ Dat er relatief weinig jongeren bestuurslid zijn, komt volgens enkele bestuurders in het onderzoek 'Laat het van twee kanten komen', omdat jongeren geen vrijwilligerswerk willen doen.⁷⁹ In een aantal van mijn interviews met moskeebestuursleden werd deze opvatting niet gedeeld.⁸⁰ Deze respondenten, zelf 'jonger' bestuurslid, stelden de reden voor weinig jongeren in het bestuur is, dat het voor de tweede generatie moeilijk is zich te mengen in de

⁷⁷ D. Driessen, M. van der Werf en A. Boulal, *Laat het van twee kanten komen. Eindrapportage van een verkenning (quick scan) van De maatschappelijke rol van moskeeën in Amsterdam* (2004) en ACB Kenniscentrum, *De imam en de dede, islamitische voorgangers* (2007)

⁷⁸ Conferentie: Voorbij de Vermijding, FORUM 06-12-2007

⁷⁹ D. Driessen, M. van der Werf en A. Boulal, *Laat het van twee kanten komen. Eindrapportage van een verkenning (quick scan) van De maatschappelijke rol van moskeeën in Amsterdam* (2004) en ACB Kenniscentrum, *De imam en de dede, islamitische voorgangers* (2007)

⁸⁰ Milli Görüs en SICN lijkt minder moeite te hebben met 'verjonging' van het bestuur dan de Ummon en Ummao. Wellicht dat een onderscheid te maken is tussen Turkse moskeeën en Marokkaanse moskeeën. Dit zou nader onderzocht kunnen worden, mijn gegevens schieten tekort voor heldere conclusies.

besturen die voor het grootste gedeelte uit eerste generatie bestaan. De eerste generatie is wantrouwend ten opzichte van de tweede generatie en heeft starre interpretaties van besturen.

“Jongeren die iets willen doen, krijgen onvoldoende kansen en raken gedemotiveerd. Ze zijn hoogopgeleid en hebben vaak goede ideeën. Maar als ze worden aangestuurd door een analfaabeet bestuurslid, dan botst het.”⁸¹

Uit onderzoek van Canatan e.a. blijkt, dat hoe jonger een moskeebestuur is, hoe actiever de moskee zich beweegt in het maatschappelijk middenveld. Een generatiewisseling binnen moskeebesturen wordt bestempeld als “de motor voor verandering”. Uit hetzelfde onderzoek blijkt ook dat momenteel slechts vijf procent van de in Nederland geboren jongeren actief is in de moskee. De verwachting is dat jongeren in de toekomst steeds actiever zullen worden.⁸² Bovenstaande tendensen zijn processen die per moskee verschillend worden doorgemaakt. De ene moskee heeft al jaren jongere en/of vrouwelijke bestuurders, de andere moskee is hier pas over jaren aan toe. Wellicht dat etniciteit of religieuze stroming of bij welke koepel moskeeën zijn aangesloten, meespeelt in hoever het proces gevorderd is. In de literatuur komt dit niet aan bod.

“Besturen van moskeeën zijn vaak niet capabel genoeg om een goede structuur aan te brengen en om goed te besturen. Alleen al het taalniveau is zeer problematisch. Besturen zijn niet capabel genoeg om bijvoorbeeld het overzicht te bewaren, zaken als: wat is de stichting en wat zijn al haar activiteiten? Sommige bestuursleden zijn analfaabeet. Ook zijn sommigen al 30 jaar bestuurslid van een moskee, dat leidt tot verstarring. We zijn bezig met een training voor bestuursleden: hoe vergader je, hoe houdt je je aan afspraken, hoe regel je post en andere administratie? Bestuursleden moeten eerst leren hoe ze moeten besturen, daarna kan pas iets worden verwacht van moskeeën.”⁸³

In de paragraaf 4.5 is te lezen waar het toe leidt als bestuursleden niet voldoende in staat zijn te besturen zodanig, dat de door de overheid verwachte resultaten worden geleverd en wat een verkeerde wederzijdse verwachting betekent voor de relatie tussen moskeeën en overheid.

4.4 Activiteiten ter preventie van radicalisering⁸⁴

“SICN doet het werk al 35 jaar en werkt op haar eigen manier al 35 jaar aan preventie van radicalisering. Eigenlijk is het jammer dat dit niet eerder als zodanig wordt erkend.”⁸⁵

⁸¹ Dhr. Salihi, zie uitwerking interviews

⁸² Canatan et al., *De maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën* Rotterdam, Centrum voor Onderzoek en Statistiek (2003)

⁸³ Dhr. Salihi, zie uitwerking interviews

⁸⁴ Hele paragraaf gebaseerd op uitwerking interviews (zie bijlage)

Met deze opmerking wordt bedoeld op de activiteiten die door de verschillende organisaties, gelieerd aan de moskeekoepel SICN, worden uitgevoerd. Deze activiteiten vinden al jaren plaats, omdat de visie van SICN is dat gezin en onderwijs belangrijke fundamenten zijn voor een opgroeiend kind. Nu de aandacht voor radicalisering is toegenomen, zijn deze activiteiten onder het kopje 'voorkomen van radicalisering' komen te staan, terwijl ze daar in eerste instantie niet op gericht waren. Hieruit kan afgeleid worden dat radicalisering (deels) voorkomen kan worden door jongeren een stabiele situatie en steun te bieden, dan komt hij of zij niet eens op de gedachte om te radicaliseren.

Heel veel activiteiten zijn wellicht zonder dat zij dit bewust doen, al bezig met preventie van radicalisering. Moskeeën die jongeren betrekken bij activiteiten, moskeeën die opvoedingsmoeilijkheden van ouders bespreekbaar maken, moskeeën die vragen over schoolkeuzes beantwoorden, moskeeën die op bezoek gaan bij jongeren in of net uit de gevangenis om ze weer bij de gemeenschap te betrekken in plaats van ze te laten rond lopen met een stigma, moskeeën die op ziekenbezoek gaan, moskeeën die betrokken zijn bij naschoolse opvang en huiswerkbegeleiding, moskeeën die sportactiviteiten organiseren en meidenclubs en nog meer. Al deze activiteiten doen op hun manier een bijdrage aan het actief maken van jongeren, bewust maken van jongeren, bieden van perspectieven van jongeren, en dus een bijdrage leveren aan het voorkomen van radicalisering. Ook imams bespreken maatschappelijke thema's.

Naast deze maatschappelijke rol van moskeeën, kunnen zij nog twee dingen doen: signaleren en corrigeren.

Contact met jongeren, signalering

De moskeeën waarmee in het kader van dit onderzoek is gesproken zijn in meer of mindere mate allen bezig met het thema radicalisering. Respondenten erkennen het bestaan van jongeren die radicaliseren en ze beschouwen het als hun 'morele plicht' om deze jongeren te deradicaliseren.

“Het gaat om het belang van de maatschappij, dat is een gemeenschappelijk belang. Daarom zijn moskeeën zelfs verplicht om deze samenwerking aan te gaan als zij hieraan een bijdrage kunnen leveren.”⁸⁶

Ook hebben zij wel ideeën over hoe ermee om te gaan. Moskeeën kunnen, volgens henzelf een aantal dingen doen om radicalisering te voorkomen en eventueel processen van radicalisering om te keren. Zij hebben nauw contact met hun achterban.

⁸⁵ Dhr. Öztüre, zie uitwerking interviews

⁸⁶ Dhr. Altikulac, zie uitwerking interviews

Veranderingen in gedrag merken zij op. Radicalisering kan zodoende gesignaleerd worden. Met de stelling dat te weinig jongeren nog naar de moskee gaan om überhaupt vanuit de moskee iets voor hen te kunnen betekenen, zijn de moskeebestuurders het niet eens⁸⁷. Jongeren komen nog steeds naar de moskee en bezoeken ook de maatschappelijke activiteiten die in de moskee georganiseerd worden. Doordat jongeren bij deze activiteiten aanwezig zijn, weten bestuurders van de moskee vaak wat er speelt bij de jongeren. Vaak is het zo dat jongeren naar de moskee moeten gaan van ouders, of ze willen of niet. Contact met hen maken is voor de moskee dus geen opgave.

“Bij onze 10 moskeeën komen gemiddeld 10.000 mensen per week. En die mensen gaan allemaal naar huis en vertellen daar over wat ze in de moskee hebben gehoord. Indirect bereikt de moskee dus nog veel meer mensen. Daarom moet de moskee worden gezien als een belangrijk punt in contacten met de achterban”⁸⁸

Als jongeren niet direct worden bereikt, bestaat altijd de mogelijkheid hun ouders aan te spreken. Op die manier worden jongeren indirect bereikt. In dit verband hebben moskeeën, zo zeggen zij zelf, een signaleringsfunctie. In de moskee komen deze jongeren, dus moskee is goede plek om ogen en oren open te houden. Moskeeën zijn er niet bij gebaat als er in Nederland nog een uitspatting zou komen van extremisme. Maar:

“De moskee moet wel gewoon de politie kunnen bellen, indien zij de situatie niet meer in de hand hebben, zonder dat zij gelijk als zondebok in de media terecht komen”⁸⁹

Om de generatiekloof binnen de moskee tegen te gaan, moet geïnvesteerd worden in jongeren. Jongeren krijgen nu niet voldoende kansen zich binnen de moskee te ontwikkelen, zij voelen zich niet meer thuis en richten hun eigen clubjes op (soms op internet).

Twee geïnterviewden stellen dat voor de jongeren in de moskee interactieve lezingen georganiseerd zouden moeten worden.

“De vrijdagspreek is eenrichtingsverkeer, alleen luisteren. Het is ook van belang dat jongeren een plek hebben waar zij, (aan de islam gelieerde) onderwerpen kunnen bespreken. Zij kunnen van elkaars meningen leren en zo ook andere meningen leren respecteren.”⁹⁰

Jongeren met radicale denkbeelden worden nu soms de moskee uitgestuurd. Dit gebeurt meestal uit angst de goede naam van de moskee te verliezen. Moskeeën moeten dit echter toch niet doen. De jongeren die in de moskee komen, kunnen nog aangesproken

⁸⁷ Dit in tegenstelling tot ‘expert’ De Koning, die meldt dat moskeeën nog maar mondjesmaat jongeren trekken, behalve moskeeën waar het salafisme wordt gepredikt, zie uitwerking interviews

⁸⁸ Dhr. Echarroui, zie uitwerking interviews

⁸⁹ Dhr. El Madkouri, zie uitwerking interviews

⁹⁰ El Forqani, zie uitwerking interviews

worden. Bepaalde interpretaties, die zij van internet halen, kunnen in de moskee (imam) gecorrigeerd worden.

Jongeren en de imam

Dat laatste is gelijk het tweede punt dat genoemd is in interviews. Moskeeën, vooral de imam, hebben een corrigerende rol naar jongeren toe.

*“Moskeebesturen zorgen voor een goede imam”.*⁹¹

en:

*“Imams zijn niet altijd even capabel. Jongeren zijn soms overtuigd dat zij meer kennis hebben dan de imam”.*⁹²

Imams worden veelal geselecteerd op een degelijke theologische opleiding, maar ook op kennis van de Nederlandse context en ook de taal. Dit laatste wil niet altijd zeggen dat de imam persé Nederlands moet spreken, maar in ieder geval de taal van de jongeren, op een zelfde niveau. De meeste geïnterviewden zijn voorstander van de Nederlandse imamopleiding, omdat imams hierdoor beter op de hoogte komen van de Nederlandse situatie. Ook het taalaspect is belangrijk. Jongeren die hier geboren zijn, beheersen onvoldoende Arabisch of Turks om de nuances van teksten of preken te begrijpen. Nederlandse preken zou dus een goed idee zijn. Of de hier in Nederland opgeleide imams ook voldoende theologische kennis zullen bezitten, wordt door menig bestuurslid betwist. Ze staan positief tegenover de imamopleiding, maar zeggen ook dat zij voor de eigen moskee (nog) geen behoefte hebben aan een imam van de InHolland.

De imam kan jongeren, maar ook hun ouders en de hele gemeenschap, aanspreken in zijn preken. Het is belangrijk dat imams daarbij de juiste snaar raken en genuanceerd blijven.

“Er is een verschil tussen: ‘als moslim mag je geen alcohol drinken, dat andere mensen dat wel doen, dat moeten zij zelf weten’ en ‘mensen die alcohol drinken zijn slechte mensen’.”

In preken kunnen ook allerlei maatschappelijke thema's behandeld worden, zoals loverboys of eerwraak. Veel imams verwerken dergelijke onderwerpen al in hun preken. Wellicht kan er meer aandacht komen voor radicalisering in preken.

*“In ieder geval is het goed om jongeren een plek te geven waar ze deze gedachtes uit kunnen spreken, ook als hun denkbeelden extreem zijn”.*⁹³

⁹¹ Dhr. Echaroutti, zie uitwerking interviews

⁹² Dhr. El Forqani, zie uitwerking interviews

⁹³ Dhr. Tillie, zie uitwerking interviews

De imam kan jongeren corrigeren. Jongeren ontlene een bepaalde opvatting vaak aan het internet. Hun theologische onderbouwing is vaak eenzijdig en zwak. Een imam kan hier op inspringen en met theologische kennis en bronnen deze interpretatie bijstellen. Dit kan ook gebeuren door andere geleerden dan de imam, die bijvoorbeeld voor een lezing in de moskee worden uitgenodigd. Een interactieve lezing is de beste manier, aangezien men dan ook veel hoort over wat er onder de jongeren leeft en gedacht wordt.

4.5 Samenwerking met de overheid?

“Een moskee staat midden in de maatschappij”⁹⁴

Moskeeën werken met verschillende organisaties samen. Hierbij moet opgemerkt worden dat moskeeën meestal niet zelf met initiatief voor samenwerking komen. Dit kan waarschijnlijk worden verklaard door hoe moskeeën zichzelf zien. Zij zijn in de eerste plaats een religieuze instelling. Hun rol als maatschappelijke actor moet soms nog vorm krijgen. Bovendien draait elke moskee op vrijwilligers. Van hen kan niet verwacht worden dat zij nog meer werk op zich nemen, dan zij al doen.

Moskeeën onderhouden vaak contact met (deel-)gemeenten. Onder meer is contact tot stand gekomen, doordat aan de moskee gelieerde stichtingen voor hun maatschappelijke activiteiten subsidie aanvragen. In onderzoek van Canatan (2003) wordt gesteld dat moskeebesturen de contacten met de overheden als matig ervaren. Er wordt laat of helemaal niet gereageerd op subsidieverzoeken en ambtenaren hebben volgens de moskeebesturen te weinig kennis van en begrip over de islam. Het onderzoek heeft ook de mening van ambtenaren over moskeeën gepeild. Hieruit bleek dat zij vinden dat moskeebestuurders weinig kennis hebben van procedures en regelgeving. Ook vinden ambtenaren dat moskeebestuurders zich onvoldoende aan de afspraken houden.⁹⁵

Driessen e.a. (2004) geven juist aan dat de relatie tussen moskee en overheid door moskeeën als goed wordt ervaren. Hier wordt wel de opmerking bijgemaakt dat dit onvoldoende wordt uitgedrukt in financiële steun. Ook voelen moskeeën zich te weinig erkend als officiële gesprekspartner voor de overheid. Dit blijkt ook uit mijn interviews.

“De overheid begrijpt ons niet. Zij moet proberen moskeeën beter te leren kennen. Als ze dat zouden doen, komen ze erachter dat wij dezelfde doelen hebben als zij. De overheid heeft radicalisering nog te weinig tot háár probleem gemaakt, ze ziet het nog teveel als óns probleem. Dat kan natuurlijk niet”⁹⁶

⁹⁴ Dhr. Öztüre, zie uitwerking interviews

⁹⁵ Canatan et al. *De maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën* Rotterdam, Centrum voor Onderzoek en Statistiek (2003)

⁹⁶ Dhr. Echarroui, zie uitwerking interviews

De overheid wordt in de quickscan van Driessen aangeraden om structureel overleg te starten met verschillende moskeeën. Er kan in die overleggen gekeken worden naar de mogelijke rol van moskeeën in actuele maatschappelijke vraagstukken.⁹⁷ Canatan e.a. (2003) stellen dat 78% van alle moskeeën enige relatie heeft met gemeenten. Van hen is eenderde ontevreden over die relatie. Voornamelijk komt de onvrede uit het gevoel van ongelijkwaardigheid. Moskeeën hebben het idee instrumenteel ingezet te worden ten behoeve van de integratie, terwijl zij zelf niet kunnen meepraten of hun idee van integratie kenbaar kunnen maken. Een aanbeveling van Canatan is om de relatie tussen moskee en overheid gelijkwaardiger te maken. Een aanbeveling van Pels e.a. (2006) die hierop aansluit, is dat netwerkvorming tussen moskeeën en hun omgeving goed zou zijn.⁹⁸

Respondenten in deze scriptie hebben allemaal wel iets gezegd over hun relatie met de overheid. De meesten staan positief ten opzichte van samenwerking met de overheid. Zij klagen er tegelijkertijd over dat zij zich door de overheid niet voldoende erkend voelen en dat erkenning een voorwaarde is voor samenwerking. Over financiering door de overheid zijn de meningen verdeeld. *"Liever niet, want wie betaalt, die bepaalt"*, maar ook: *"Ja graag, kwaliteit kost geld"* heb ik in dit verband gehoord.

Enkele geïnterviewden vinden dat moskeeën op dit moment iets teveel aandacht krijgen, als het gaat over radicalisering. *"Moskeeën zijn slechts één actor in het veld, er zijn ook scholen, buurthuizen en zo. De rol die de moskee kan spelen, moet niet overschat worden. De verwachtingen die de overheid nu heeft van moskeeën is niet realistisch."*

Ten aanzien van samenwerking met scholen, staan geïnterviewden positief, want:

*"Scholen en moskeeën delen veel met elkaar (bijvoorbeeld een grote groep kinderen gaat naar beide instellingen toe). Het is jammer dat er niet meer wederzijds gebruik wordt gemaakt van elkaars ervaringen/expertise, ook als het bijvoorbeeld gaat om de zogenoemd 'hangjongeren'."*⁹⁹

4.6 Conclusie

Bestuursleden zetten zich op vrijwillige basis in voor het bestuur van de moskee. Deze mannen zitten vaak ook in het bestuur van de aan de moskee gelieerde stichting¹⁰⁰. In die hoedanigheid worden maatschappelijk georiënteerde activiteiten georganiseerd. Soms, onbewust, passen deze activiteiten goed in gemeentebeleid ter voorkoming van

⁹⁷ D. Driessen, M. van der Werf en A. Boulal, *Laat het van twee kanten komen. Eindrapportage van een verkenning (quick scan) van De maatschappelijke rol van moskeeën in Amsterdam* (2004)

⁹⁸ Canatan et al. *De maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën* Rotterdam, Centrum voor Onderzoek en Statistiek (2003) en Pels et al: *Pedagogiek in moskee Ayasofya/Al Wahda/Othman* (3-delig) (2006)

⁹⁹ Mw. Pels, zie uitwerking interviews

¹⁰⁰ Dit zijn in theorie twee aparte besturen. In de praktijk gaat het vaak om een en hetzelfde bestuur.

radicalisering. Het gaat om huiswerkbegeleiding, computercursussen en voorlichting, maar ook om het creëren van ruimtes voor jongeren om bij elkaar te komen, in dialoog of discussie te gaan, of te sporten. Al deze activiteiten dragen bij aan weerbare jongeren, die niet aangetrokken worden door het radicale gedachtegoed, omdat de oorzaken (bijvoorbeeld frustratie) in veel mindere mate om hen van toepassing zijn. Moskeeën zijn zodoende meer dan alleen een gebedshuis, maar ook ontmoetingsplek, school en activiteitencentrum.

Vanuit hun 'morele plicht' zijn moskeebesturen bezig met radicalisering. Het thema is aanwezig in politiek en media en moskeebestuurders denken na over hoe zij een bijdrage kunnen leveren. Respondenten zien een bijdrage in de maatschappelijke activiteiten, die in de moskee voor jongeren uitgevoerd worden. Ook betrekken ze de rol van de imam, die (te) radicale standpunten van jongeren zou kunnen corrigeren. Tegelijkertijd wordt vanuit een aantal moskeebestuurders erkend dat besturen soms onvoldoende zijn toegerust om het overzicht en de structuur te houden. Zij zien hun eigen zwaktes. Moskeebestuurders werken op vrijwillige basis en krijgen steeds meer taken, maar kunnen dit niet altijd aan. Een nieuwe generatie bestuurders zou hierin verbetering kunnen brengen, maar hen wordt niet altijd even de kans geboden.

Jongeren komen, volgens moskeebestuurders, nog voldoende naar de moskeeën toe. Jongeren worden in ieder geval bereikt door de moskee, want als ze zelf niet komen, krijgen zij indirect, bijvoorbeeld via ouders, de boodschap van de moskee te horen. Jongeren die aan het radicaliseren zijn, komen niet of nauwelijks bij de moskeeën die geïnterviewd zijn. Respondenten gaven aan dat dit waarschijnlijk komt, omdat zij als moskee bekend staan als open (voor verschillende opvattingen, visies en interpretaties van het geloof). Radicaliserende jongeren zoeken bevestiging in de richting waarvan zij al denken dat het de juiste is. Dan zullen ze eerder naar radicalere moskeeën gaan.

“Turkse jongeren die aan het radicaliseren zijn, hebben weinig te zoeken bij SICN. Zij hebben eerder kritiek, namelijk dat SICN niet vroom genoeg zou zijn. Bestuursleden dragen immers niet allemaal een baard en zij gaan pragmatisch om met zaken als rente”¹⁰¹

Imams hebben naast hun religieuze functie vaak ook een maatschappelijke functie gekregen of genomen. Zij proberen jongeren zo goed als mogelijk bij te staan. Maar soms staan zij onvoldoende midden in de maatschappij om vragen uit de achterban goed te kunnen beantwoorden. Imams zouden voor jongeren in het Nederlands kunnen preken, omdat veel jongeren het Arabisch niet meer voldoende machtig zijn om nuances te begrijpen. In een aantal moskeeën gebeurt dit ook, zij hebben een jongere imam, die in Nederland is opgegroeid. Ook als imams de Nederlandse taal niet machtig zijn, is het mogelijk om goed met jongeren te communiceren. Als imams goed de context kennen

¹⁰¹ Dhr. Öztüre, zie uitwerking interviews

van de Nederlandse maatschappij, kunnen zij zich in de achtergrond van de vragen van jongeren verplaatsen en de vragen goed beantwoorden. Niet alle imams beheersen die eigenschap even goed. Toch heeft de imam ook een taak om met jongeren in gesprek te gaan en eventuele misvattingen over de religie te corrigeren. Hij is degene met gezag en kennis en kan de jongeren redelijke alternatieven geven. Ook kan hij interactieve lezingen geven, of aanwezig zijn bij debatavonden over religieuze onderwerpen. Dit gebeurt in bijna alle moskeeën. Er wordt bijvoorbeeld met jongeren gesproken over 'hoe te leven als moslim in Nederland', of 'wie is een kafir?'. Een Nederlandse imamopleiding kan een positieve bijdrage leveren, want imams die hier worden opgeleid, staan midden in de Nederlandse context. Het zal echter nog even duren, voor imams uit deze opleidingen ook daadwerkelijk in moskeeën gaan werken.

Moskeeën staan open voor samenwerkingsverbanden. Met scholen, buurthuizen en anderen doen zij al dingen samen, maar de contacten zouden nog wel verbeterd kunnen worden en vooral structurele van aard. Met de (lokale) overheid hebben moskeeën ook vaak contact. De stichting, die gelieerd is aan de moskee, heeft meestal een subsidierelatie met de overheid en vertegenwoordigers van moskeeën zitten soms in allerlei overlegstructuren, waarin ook de overheid deelneemt. Contact wordt echter soms bemoeilijkt door verschillende wederzijdse verwachtingen. Moskeeën hebben het gevoel onvoldoende erkend te worden.

Hoofdstuk 5: Conclusie

In deze studie heb ik onderzocht hoe moskeebestuurders denken over de beleidsvoornemens van de gemeente Amsterdam om radicalisering onder moslimjongeren tegen te gaan. De aard van de Amsterdamse beleidsvoornemens inzake islamitisch radicalisme zijn in hoofdstuk 3 behandeld. Daar is onder meer gewezen op het preventieve karakter van dit beleid, maar ook op beperkingen die de overheid heeft op dit beleidsterrein, beperkingen die te maken hebben met de scheiding van kerk en staat. Vervolgens heb ik in hoofdstuk 4 stilgestaan bij deelvragen naar op jongeren gerichte activiteiten die in moskeeën worden ontplooid en naar de opvatting van moskeebestuurders over radicalisering en samenwerking met de overheid op dit specifieke thema. Hier kwam uit naar voren dat er heel veel 'maatschappelijke' activiteiten georganiseerd worden die jongeren weerbaar maken tegen radicale gedachtes. Leidinggevend zijn bezig met het thema radicalisering vanuit hun 'morele plicht' en willen graag (met de overheid) meedenken over een bijdrage aan het voorkomen van radicalisering.

Tegen deze achtergrond kan nu de balans opgemaakt worden. Hieronder zal ik de belangrijkste denkbepelden over gemeentelijke beleidsvoornemen weergeven, die ik onder de respondenten heb aangetroffen.

Motieven

Moskeebestuurders zijn het eens met de overheid dat radicalisering onwenselijk is. Motieven voor een aanpak verschillen enigszins. De overheid heeft maatschappelijke motieven, zij willen spanningen tussen bevolkingsgroepen en zeker ook een aanslag van extremisten voorkomen. Moskeebestuurders bekijken de aanpak meer vanuit hun verantwoordelijkheid voor de moslimgemeenschap. Het veelgehoorde "er hoeft maar één gek tussen te zitten" –argument is van belang voor de moslimgemeenschap in Nederland. Moslims bevinden zich in een minderheidspositie, met bijbehorende stigmatisering en andere uitsluiting. De verwachting is dat de positie van moslims in Nederland er niet beter op zal worden, indien er een (nieuw) incident plaats zal vinden in naam van de islam. De moslimgemeenschap is er dus bij gebaat, als dit voorkomen kan worden.

Contact met de overheid

De overheid wil polarisering en radicalisering voorkomen en is ook niet gebaat bij gewelddadige incidenten. Omdat deze specifieke vorm van radicalisering gestoeld is op een religieuze ideologie, zoekt de overheid in projecten samenwerking met moskeeën, om een bijdrage te leveren aan het voorkomen van radicalisering. Contact tussen

overheden en moskeeën verloopt echter niet altijd even soepel. De eerder beschreven moeilijkheden betreffende het 'contract met de overheid' illustreert het broze contact dat overheid en moskeeën met elkaar hebben. Wederzijds vertrouwen is er in onvoldoende mate en wederzijdse verwachtingen worden niet waargemaakt. In hoofdstuk vier wordt het wantrouwen van moskeeën naar de overheid toe bevestigd door de respondenten in dit onderzoek. Moskeebestuurders staan wel open voor samenwerking, maar zij vinden dat de overheid meer moet investeren in een vertrouwensrelatie. Dit wil zeggen dat moskeeën erkend moeten worden samenwerkingspartner, op dezelfde manier als de overheid contacten onderhoudt met scholen, buurthuizen en andere organisaties. Vertrouwen van de overheid in een moskee houdt bijvoorbeeld in dat als een moskee voorstelt om een bepaalde spreker uit te nodigen om met jongeren in debat te gaan, de overheid hier soepeler mee om kan gaan dan zij tot op heden doet. Ook als deze spreker bekend staat als conservatief. Moskeeën moeten het gevoel hebben dat zij ook op de overheid kunnen terugvallen. Het eerder gebruikte citaat over dat moskeeën de politie moeten kunnen bellen, indien zij het niet meer aankunnen, illustreert de perceptie van moskeebestuurders dat zij niet (genoeg) door de overheid beschermd worden. Het principe van scheiding tussen kerk en staat, staat samenwerking niet in de weg. Daarmee kan pragmatisch worden omgegaan. Het algemene belang staat voorop.

Functioneren van de moskee

Moskeebestuurders vinden dat de verwachtingen die de overheid van een moskee heeft, gebaseerd moeten zijn op reële inschattingen. Waar verwachtingen te hoog zijn, ontstaat frictie tussen beide partijen. In hoofdstuk vier was te lezen dat moskeeën nu al allerlei activiteiten organiseren, die (per ongeluk) passen binnen het beleid dat de overheid voert ten aanzien van radicalisering. Moskeeën kunnen echter op de huidige manier niet veel meer doen dan wat zij nu al doen. Bestuursleden die de boel coördineren zijn allemaal vrijwilligers. Bovendien zijn zij niet altijd voldoende toegerust in hun taken. Tegelijkertijd staan niet alle bestuursleden te springen om verandering. Zij houden vast aan hun positie en willen liever geen plaats maken voor bijvoorbeeld jongere bestuurders, die de Nederlandse context en taal beter beheersen en hierdoor wellicht gemakkelijker besturen. Moskeeën kunnen wellicht een belangrijke overheidspartner worden, maar (een aantal) respondenten zien in dat het dan eerst nodig is dat moskeebesturen verbeteren. Wat naar voren komt in deze scriptie, is dat het mogelijk helpt indien enkele oude bestuursleden plaatsmaken voor nieuwe frisse en jonge bestuursleden. De huidige tijd vraagt om een professioneel functioneren van de moskee, zeker indien het een moskee betreft die maatschappelijk actief is. Oudere bestuursleden zijn niet altijd even goed in staat om aan de vele verwachtingen, die o.a. de overheid

heeft, te voldoen. Dit heeft te maken met beheersing van de Nederlandse taal en kennis van de Nederlandse context. Over moskeebesturen heeft de overheid niets te zeggen, het is een kwestie van de wil van bestuursleden om bestuursleden capabel te maken en daarmee besturen beter. Indien die wil ontbreekt, houdt het op.

Islamitische radicalisering heeft een bredere context dan die van de moskee. Het voorkomen van radicalisering heeft vooral te maken met het bieden van perspectieven voor jongeren bijvoorbeeld op het gebied van werk of school. De rol die de overheid voor moskeeën in gedachte heeft, wordt volgens moskeebestuurders overschat. De moskee doet nu wat mogelijk is binnen haar grenzen. In moskeeën worden reeds tal van sociaal-maatschappelijke activiteiten uitgevoerd, die soms onbewust goed passen in het beleid van de gemeente Amsterdam om radicalisering te voorkomen. Het gaat om activiteiten als computercursussen en huiswerkbegeleiding. Als er hogere verwachtingen komen vanuit de overheid over wat de moskee kan en moet doen, zal (gezamenlijk) gekeken moeten worden óf en hoe dit bereikt kan worden. Moskeeën zouden dezelfde aandacht moeten krijgen als bijvoorbeeld scholen en buurthuizen. Gemeentes kunnen wel iets verwachten van moskeeën, maar niet meer dan van andere betrokken organisaties.

Om een aantal redenen zien moskeebestuurders zich desalniettemin als onmisbare partner van de overheid in strijd tegen radicalisering. Moskeeën kennen hun achterban en worden vertrouwd door hun achterban. Overheidsinstanties kunnen gebruik maken van de netwerken die de moskeeën hebben. Hierdoor kan er door de overheid contact worden gelegd met een achterban, die op een andere wijze veel moeilijker bereikbaar is. Indien het niet lukt om direct contact te maken met jongeren, kan via ouders indirect contact worden gemaakt. Moskeeën zijn ook een goede partner, omdat de (meeste) imams beschikken over degelijke theologische kennis. Deze kennis is nodig, om jongeren, die hun kennis van het internet halen, van alternatieve interpretaties te voorzien en / of met hen in discussie te gaan over theologische thema's.

Moskeeën kunnen volgens moskeebestuurders vooral een rol spelen in de preventieve sfeer, zij kunnen minder betekenen voor jongeren die al aan het radicaliseren zijn. Jongeren die eenmaal aan het radicaliseren zijn, zoeken erg naar bevestiging in de door hun gekozen weg. Zij zullen minder snel naar de moskeeën gaan, die in dit onderzoek naar voren komen, waar tal van maatschappelijke activiteiten worden uitgevoerd, die open staan voor maatschappelijke ontwikkelingen en samenwerkingsverbanden met overheden. Radicale jongeren zullen eerder verder radicaliseren buiten de moskee, of misschien bij moskeeën met radicalere imams.

Aanbevelingen uit literatuur en van experts

Moskeebestuurders hebben gemeld dat overheden te weinig vertrouwen in hen hebben en dat zij niet voldoende erkend voelen. Zij stellen dat de overheid beter contact moet

onderhouden om inzicht te krijgen in hoe een specifieke moskee functioneert. Hierdoor krijgt zij een transparanter beeld van een moskee en kan zij beter inschatten op welke manier een moskee ondersteuning nodig heeft. Volgens de experts en de literatuur hebben moskeeën hier zelf ook een taak in. Beleidsmakers van de overheid (op lokaal niveau) weten soms te weinig wat er zich binnen de moskee afspeelt en dit maakt hen huiverig om de moskee serieus te nemen als partner. Maar dat ligt niet altijd alleen maar aan de ambtenarij. Veel moskeeën houden een 'geheimzinnig' karakter. Moskeeën zouden kunnen verbeteren door meer transparant te worden en meer open van karakter. Indien contactgegevens van moskeeën bijvoorbeeld op internet te vinden zouden zijn, of als moskeeën zelfs een eigen site zouden hebben (sommigen hebben dit al), dan zouden overheid- en andere organisaties misschien minder huiverig zijn voor samenwerking. Nu is er voor critici en sceptici nog veel gelegenheid om moskeeën te wantrouwen, het lijkt immers wel of niemand echt precies weet wat zich in de meeste moskeen afspeelt. En onbekend maakt onbemind.

Dit onderzoek probeert duidelijk te maken hoe betrokkenen, met name moskeebestuurders, denken over de beleidsvoornemens van de gemeente Amsterdam om radicalisering onder moslimjongeren tegen te gaan. Hierboven heb ik de denkbeelden van de moskeebestuurders samengevat. Moskeebestuurders staan positief tegenover het beleid en ook tegenover samenwerking met de overheid. Er zullen echter nog een aantal zaken veranderd dan wel verbeterd moeten worden, voor het tot een vruchtbare samenwerking komt. Moskeeën zullen bijvoorbeeld kritisch moeten kijken naar bestuurlijke kwaliteiten van de moskeebestuurders. De overheid zal moeten investeren in een betere vertrouwensrelatie met moskeeën. Moskeeën moeten hier echter ook de hand in eigen boezem steken, zij kunnen bijvoorbeeld werken aan een transparantere presentatie.

Nawoord

Deze scriptie is geschreven in het kader van de master Islam in de moderne wereld. Deze master gaat in op bronnen, theorieën, sleutelteksten en stromingen binnen de islam en de islamitische wereld. De master heeft minder aandacht voor de vraagstukken op het gebied van islam in Nederland en Europa. Ik besloot dat ik me in mijn afstudeeronderzoek juist bezig wilde houden met moslims in Europa, meer specifiek in Nederland.

Islam in Nederland en de manier waarop er in het publieke discours wordt omgegaan met thema's al dan niet gerelateerd aan de islam, hebben mijn interesse. Hoewel er nog steeds veel gesproken wordt over 'de islam' en 'de moslimgemeenschap' als een keurig afgebakend vaststaand iets, ben ik me alleen maar meer gaan beseffen dat de ene moslim de andere niet is. Er zijn moslims die zeggen "dat wat Mohammed B. heeft gedaan, dat is niet de islam", maar als het voor hem wel de islam is, wie heeft er dan gelijk?

Tijdens de studie heb ik stage gelopen bij het ACB Kenniscentrum. Hier kreeg ik vervolgens een baan, waar ik me onder andere ook bezig houd met het thema radicalisering onder islamitische jongeren. Door de baan bleef minder tijd over voor het schrijven aan dit onderzoek. Een groot voordeel was dat ik door prikkelende gesprekken met collega's, vooral Rachid Jamari, Zouggar Raji en Ewoud Butter, steeds gedwongen werd alle kanten aan het onderwerp radicalisering te belichten en hier een gefundeerde mening over te vormen. Kunnen moskeeën nu wel of niet een rol spelen in de strijd tegen radicalisering? Van alle kanten kreeg ik steeds weer nieuwe literatuur of krantenknipsels. Gedachtes hierover zijn tijdens het proces van schrijven alle kanten op gegaan. Dat is het spannende aan dit onderwerp. Schrijven over radicalisering is veel meer dan alleen schrijven over de islam. Het is ook schrijven over politieke verhoudingen en publiek discours, al heb ik getracht mij hier zo min mogelijk in te mengen. Ik bedank mijn collega's voor hun inspiratie en mijn omgeving voor het vertrouwen in afronding van deze scriptie, daar waar ik dat zelf even niet meer had.

Bijlage 1: **uitwerkingen interviews met bestuursleden en imams van moskee(koepel-)organisaties.**

1. Interview dhr. Öztüre

Ondersteuning van de algemene directeur van SICN, vertegenwoordiger van de organisatie naar buiten toe, alle externe communicatie.

SICN is een sufistische organisatie, zeer rustig en mystiek. We zoeken de media niet vaak op, maar worden langzaam toch bekender. We hebben een groot aantal aangesloten organisaties, 42 moskeeën en daarnaast nog 80 andere organisaties met wie we samenwerken. Vertegenwoordigers van deze organisaties komen regelmatig bij elkaar. 1x per maand wordt er een studieweekend georganiseerd voor de imams. 2x per jaar komen vertegenwoordigers van de besturen bij elkaar. Verder is elke moskee onafhankelijk, zowel financieel als inhoudelijk. Er is een Raad van Toezicht die het bestuur controleert. Structureel zit de organisatie erg goed en stabiel in elkaar. Het is een voorbeeld, ook voor andere moskee-organisaties (Marokkaanse?).

Radicalisering

Naar een goede definitie ben ik nog zoekende. Iets in de trend van 'grijpen naar geweld', 'te krachtige woorden', zeker vanuit gezaghebbende personen.

Oorzaken.

Een belangrijke oorzaak zal zijn: frustratie. Ook internationaal gezien. Belangrijk is ook: vervreemding van de eigen gevoelens. Het is de mode van deze tijd om te streven naar een soort homogeen Nederland, één waardencentrum. Dit beeld klopt natuurlijk sowieso niet. Maar omdat ernaar gestreefd wordt, kan dit bij opgroeiende jongeren leiden tot tegenreacties. Vervreemding van gevoelens betekent niet meer weten wie je bent, niet meer weten waar je grenzen liggen en je eigen grenzen ook niet langer erkennen. Dit leidt natuurlijk tot een zoektocht naar andere antwoorden. Maar in de Turkse literatuur die hij kent wordt alles toch simpel, begrijpelijk en gematigd gepresenteerd (in tegenstelling tot Arabisch-taligen, die alles letterlijk proberen te begrijpen, waardoor alles heel ingewikkeld wordt). Hij kent dus geen literatuur die eventueel als radicaal bestempeld zou kunnen worden. Echter, hij geeft toe dat het ook kan zijn dat hij het niet kent omdat hij er zelf nooit naar op zoek is geweest (desinteresse).

Rol van de moskee.

Een moskee staat midden in de maatschappij, dus wat dat betreft kunnen zij een rol spelen op allerlei maatschappelijke terreinen. Maar dit geldt ook voor buurthuizen en scholen. Een moskee kan het niet alleen en de rol van de moskee wordt wat dat betreft zeer overschat. Moskeeën zouden dezelfde aandacht moeten krijgen als bijvoorbeeld scholen en buurthuizen, maar niet alle aandacht opeens naar de moskee. De aandacht voor de moskee is heel goed, maar de verwachtingen van de moskee moeten wel redelijk blijven. De moskee doet wat hij kan binnen eigen grenzen. Hij zegt het probleem van radicalisering niet te ontkennen, maar binnen SICN kent hij geen gevallen, binnen SICN komt het niet voor.

Jongeren zijn redelijk bereikbaar via de moskee. Soms direct, maar ook indirect, via familieleden die wel gaan.

Niet teveel verwachten van moskeeën, bijv scholen kunnen ook wat doen. Wat dan? Jongeren moeten makkelijk kunnen praten, moeten terecht kunnen, ook over zaken kunnen praten die in Nederland 'raar' worden gevonden. Als leerkrachten de achtergrond van de leerlingen kent, ziet hij ze niet langer als raar en kunnen leerlingen ook daadwerkelijk terecht. Als jongeren het idee hebben dat ze niet terecht kunnen, omdat ze 'raar' gevonden worden, gaan ze elders op zoek naar antwoorden. Dus pabo's moeten een vak geven waarin studenten zich verdiepen in andere culturen, in hun achtergronden en in hoe om te gaan met andere gewoontes en gebruiken.

(Media-) aandacht

Buiten de moslimgemeenschap is er erg veel aandacht voor het onderwerp radicalisering. Maar binnen de moslimgemeenschap zelf valt dit erg mee. Hij heeft er ook nog nooit iets van gemerkt. Onderzoek naar radicalisering probeert hij serieus te nemen, maar toch blijft hij sceptisch, zeker als het om de Turken gaat. Je moet radicalisering ook relativeren. Het is niet alleen onder moslimjongeren, niet alleen religieus. Het is ook links en rechts.

Imam

Een imam uit het buitenland of niet, dat maakt zeker verschil. Een prediker moet zich bewust zijn van de maatschappelijke onderwerpen die er spelen in Nederland. Bij het SICN zijn bijna alle vrijdagspreekers in het Nederlands. Hij zit graag achteraan in de moskee en observeert wel eens de jongeren in de moskee voor hem. Als de imam van het Turks in het Nederlands overgaat ziet B de interesse van de jongeren groeien. Het is logisch, ze spreken vaak beter Nederlands dan Turks. Al jaren wordt er in preken en daarbuiten aandacht besteed aan maatschappelijke onderwerpen. Bij een sociaal-maatschappelijke activiteit die B ooit bijwoonde sprak de imam zelfs over loverboys en eerwraak. Op zo'n moment zou hij willen dat er een wethouder bij was, hij heeft zelfs voorgesteld aan de imam om een wethouder uit te nodigen. Maar de imams bij SICN hebben echt een sufistische inslag. Zij hoeven die aandacht niet, maar doen dit gewoon voor de interne vrede, voor de gemeenschap.

Onder Turken geen radicalisering en bij Marokkanen wel?

Een belangrijk verschil met Marokkanen zit in de opvoeding. De opvoeding van Turken streeft naar ontwikkeling van een evenwichtige identiteit. Zodoende kan iemand zich staande houden in de Nederlandse samenleving én de traditionelere wereld van thuis/familie. Wat de taal betreft spreken Turken vaak slechter Nederlands dan Marokkanen. Maar bij Turken is thuis wel veel meer aandacht voor het kind. De sociale controle die Turkse ouders op hun kinderen uitvoerden is in het verleden vaak bekritiseerd, maar deze wordt nu geprezen. En in het verleden werden Marokkaanse kinderen als vrijer gezien, omdat hun ouders hen lekker op straat lieten, maar nu blijkt dit niet goed. In de jaren '90 was het begrip "evenwichtige identiteit" al een must voor SICN, het belang van aandacht voor de identiteitsontwikkeling wordt sinds jaren al onderkend. We hebben hier veel nagedacht over de juiste bijdrage aan dat evenwicht, hoe moet je waardig leven? Besloten is dat je als persoon medeverantwoordelijk bent voor de samenleving, waar je onderdeel van bent en mede-eigenaar.

Turkse jongens die aan het radicaliseren zijn hebben weinig te zoeken bij SICN. Zij hebben eerder kritiek, namelijk dat SICN niet vroom genoeg zou zijn. Bestuursleden dragen immers niet allemaal een baard en zij gaan pragmatisch om met rente. Er wordt wel eens de vraag gesteld of de islam in Nederland een andere islam is dan in andere landen. Volgens hem is dit zo, tenminste deels. Dat moet je gewoon accepteren en mee omgaan.

SICN is bovendien helemaal niet politiek gedreven, iets dat radicalen wel zijn. SICN houdt politiek en religie strikt gescheiden.

Signalering

Signaleren is moeilijk, je kunt niet aan uiterlijkheden zien of iemand radicaal is of niet. Bijvoorbeeld geen hand willen geven hoeft ook nog steeds niet te zeggen, hij kijkt liever naar de persoon die daarachter zit. Een hand geven is wel heel gebruikelijk in Nederland, en onbekend maakt onbemind.

Naast werken voor SICN zit hij in het Inspraakorgaan Turken in Nederland en in het CMO. De Turkse organisaties, ook SICN zijn wat dat betreft voldoende herkenbaar aanwezig. SICN zit ook in de stuurgroep imamopleiding InHolland, zij houden zich o.a. bezig met het beroepsprofiel. Er is net een ook nieuwe projectgroep gestart waarin B ook zit. Deze groep gaat praten over het vraagstuk radicalisering. Hierin zitten verder o.a. Martijn de Koning, Abdelwahid van Bommel en anderen.

Ten slotte:

Uitspraken in politiek discours en media kunnen vaak misleidend zijn. In contacten met de overheid komt radicalisering vaak terug als agendapunt. Voornamelijk in actiepunten. Deze gaan meestal over de preventieve activiteiten die radicalisering zouden kunnen voorkomen. SICN heeft de meeste van dit soort activiteiten al in haar werkwijze opgenomen.

2. Interview dhr. Echarroui

Bestuurslid El Kabir moskee, Amsterdam, aangesloten bij de Ummon

Radicalisme

Radicaal is iemand die alleen doet wat hij zelf wil. Deze trekt zich nergens iets vandaan, van geen andere mening en van geen wet. Dus niet alleen moslims, dit is algemeen geldend, voor alle mensen.

Oorzaken

Bij Islamitisch radicalisme komt het door een verkeerd begrip van de islam. Bijvoorbeeld: wie bepaalt dat iemand een kafir is? Een geleerde. Geleerd wil echter nog niet zeggen: met de juiste interpretatie. Het moet dus bepaald worden door een geleerde mét de juiste interpretatie.

Andere zaken die meespelen: frustratie van jongeren, racisme, de allesbepalende rol van de media. Allemaal één reden, niet dé reden.

Rol van de moskee

De moskee is een erg belangrijke spil in het web. Bij de Raad van Moskeeën in Amsterdam zijn 10 moskeeën aangesloten, van de 18 Marokkaanse moskeeën in totaal. Deze 10 zijn samen een kwart van alle moskeeën in Amsterdam (totaal 40).

Tussen die 10 moskeeën zitten grotere en kleinere. Bij kleine moskeeën komen op vrijdag ongeveer 200-300 mensen, bij ons en andere grote moskeeën ongeveer 1000. Neem gemiddeld 500-600 mensen per moskee per vrijdag. Dat zijn dus pakweg 10.000 mensen per week. Die gaan allemaal naar huis en vertellen over de boodschap uit de moskee. Indirect bereiken moskeeën dus nog veel meer mensen. Daarom moet de moskee gezien worden als een belangrijke punt in contacten met de achterban.

El Kabir moskee is open voor iedereen. Op vrijdag weet ik zeker, dan zijn er veel verschillende stromingen aanwezig. Het is hier altijd heel druk.

Radicalisme in onze moskee? Ik heb wel eens mensen ontmoet die radicaal te noemen zijn. Echter deze komen niet naar onze moskee. Zoals ik al zei heeft de El Kabir een heel open karakter en daardoor zijn we toch minder aantrekkelijk, schat ik.

Moskeeën kunnen twee dingen doen:

- 1) preventie => activiteiten organiseren, waardoor jongeren niet aangetrokken worden door het radicale gedachtegoed
- 2) corrigeren => via de imam en door ons aangetrokken geleerden (van binnen en buiten de moskee, waar mogelijk uit het buitenland)

Beide punten gebeuren nu ook al. Er zijn bij de stichting van de moskee vele activiteiten voor jongeren, meiden zowel als jongens. Allerlei sport, zelf verzonden activiteiten waar we ruimte voor bieden etc. Ook organiseren we bijvoorbeeld een avond of middag waar we jongeren en ouders voor uitnodigen en dan bespreken we serieuze thema's als: 'wat is een kafir?' en ook 'hoe te leven als moslim in Nederland?'. Bij dergelijke bijeenkomsten zijn vaak geleerden aanwezig. Als jongeren een bepaalde opvatting hebben of een bepaalde vraag stellen, kunnen zij hierop inspringen en indien nodig de opvatting van de jongeren corrigeren.

Imam

Van onze imam verwachten wij dat hij de Nederlandse context kent. We zijn zelf bezig met een imamopleiding, waar we voornamelijk aandacht besteden aan de Nederlandse taal. Taal is immers de sleutel tot alles, in het bijzonder tot de jongeren. Ook andere inburgeringsaspecten komen aan bod. Als men hier imam is, heeft men zich te houden aan de regels die hier gelden. Er zijn zelfs fatwa's over, dat men moet leven naar zijn omgeving en men zich dus moet aanpassen als men van omgeving veranderd. Nederland is geen Saoedi Arabië. Wij kiezen als bestuur de imam. Die moet goed zijn.

Rol van overheid

De overheid begrijpt ons niet. De overheid zou ons beter moeten begrijpen, zij zouden op zoek moeten gaan naar antwoord op de vragen:

-wie zijn zij?

-wat doen zij?

Dan komen ze er namelijk achter dat wij dezelfde doelen hebben als zij. Als we een verzoek tot subsidie insturen wordt veel te weinig gekeken naar het doel van activiteiten die we organiseren en teveel naar wie de aanvrager is. Blijkt dat een moskee, dan blijft er niets over van het maatschappelijke doel dat wij onszelf gesteld hebben en wordt er alleen nog maar gesproken over moskee = religie en daar doen wij niets mee.

De overheid heeft een paar miljoenen beschikbaar voor anti-radicalisme. Maar waar blijft het geld voor ons? Het wordt aan andere instellingen gegeven, zonder religieuze associaties. Maar wij zouden het goed inzetten, want wij bereiken de achterban.

Het gaat niet alleen om geld, maar ook om begrip. Moskeeën willen gezien worden als respectvol partner.

Geert Wilders, hij is ook overheid, toch? Het is heel jammerlijk, hij wijst maar met het vingertje richting de moslims. Hij heeft niet door dat hij praat over eigen volk, namelijk Nederlandse moslims! De overheid heeft radicalisering absoluut nog niet tot háár probleem gemaakt, het is nog steeds óns probleem. Dat kan natuurlijk niet.

Radicalisme komt voornamelijk uit het buitenland en wordt via internet en andere wegen verspreid naar hier en elders. Kijk, stel dat er nog eens wat gebeurt. Migranten zijn heel kwetsbaar en het allereerste slachtoffer van een dergelijke situatie. Namelijk zij krijgen de schuld.

Islam

In de preken van de imam behandelt hij ook maatschappelijke thema's. Natuurlijk! Omdat wij de islam zien als een levenswijze, daar horen maatschappelijke thema's bij. Kijk, veel mensen, ook moslims zelf, zien twee werelden, Nederland en de islam. Maar deze twee werelden zijn één. De islam is wegwijzer, hoe mensen moeten leven, hoe om te gaan met andere mensen, dieren etc.

3. Interview met dhr Salihi

Voorzitter van de Marokkaanse moskee koepelorganisatie UMMAO

Vooraf praten we over het 'conflict' met de Ummon. Volgens Salihi ontbreekt het de Ummon aan visie en binding met de achterban. Wat is dan de visie van de UMMAO?

Ummao is vooral bezig met brandjes blussen. Maar we denken veel na over wie we zijn, wat we willen doen en hoe we dit aan kunnen pakken? Wat willen we met moskeeën? We zijn zoekende naar de juiste manier van het inzetten van moskeeën. Hoe kan de moskee allerlei gevoelens kanaliseren? Moskeeën hebben een morele plicht, hoe geven we die plicht vorm?

Er zijn 18 moskeeën bij ons aangesloten, niet alleen in Amsterdam, ook bijvoorbeeld in Hoofddorp en Haarlem. Deze moskeeën zijn allen zelfstandig, wij kunnen hen niet verplichten iets van onze gedachtes over te nemen.

Besturen van moskeeën zijn vaak niet capabel genoeg om een goede structuur aan te brengen. Alleen al het taalniveau is zeer problematisch. Daarom is de Ummao ontstaan.

1x per maand is er een algemene vergadering, hier komt het bestuur van de Ummao en vertegenwoordigers van de moskeeën bij elkaar. De Ummao adviseert, denkt mee, maar nogmaals, moskeeën zijn niet verplicht om mee te werken.

Rol van moskee

Besturen zijn niet capabel genoeg om bijvoorbeeld het overzicht te bewaren, zaken als: wat is de stichting en wat zijn al haar activiteiten? Jongeren die iets willen doen binnen de stichting krijgen daardoor niet voldoende kansen en raken gedemotiveerd. Je ziet nu veel jongeren die hun eigen stichting zoeken. Ze zoeken hun heil ergens anders. Ze zijn vaak hoogopgeleid en hebben vaak goede ideeën. Maar als ze worden aangestuurd door een analfabeet bestuurslid, gaat het mis. Sommige mensen zijn al 30 jaar bestuurslid van een moskee. Vaak is er om de twee jaar een nieuw bestuur om gezagsproblemen te voorkomen. Het probleem daarbij is dan weer dat er gebrek is aan continuïteit. De Ummao is een democratisch orgaan, wij houden iedere 2 jaar verkiezingen. De meeste moskeebesturen doen dat. Maar bijvoorbeeld in de Badr moskee is de tweejarige termijn verstreken, maar het bestuur stapt niet op.

We zijn bezig met een training voor bestuursleden: hoe vergader je, hoe houdt je je aan afspraken, hoe regel je post en andere administratie? Er is al animo, bij voldoende animo gaan we na de zomer van start. Bestuursleden moeten eerst leren hoe ze moeten besturen, daarna kan pas iets worden verwacht van moskeeën.

In theorie wordt wel gezegd: jongeren zijn belangrijk. Maar in de praktijk worden jongeren niet serieus (genoeg) genomen. Ze worden alleen gebruikt/misbruikt om zaken te vertalen en dergelijke.

Er is wel degelijk sprake van een kloof tussen generaties. De eerste generatie wil het gezag in eigen hand houden en wellicht zijn ze ook oprecht bezorgd dat de tweede generatie het allemaal nog niet kan, of dat bijvoorbeeld tradities verloren gaan. Echter er zijn ook veel dingen die de tweede juist beter kan dan de eerste en daar is nu te weinig oog voor.

Onderscheid tussen religie en maatschappelijk is niet duidelijk, zeker niet binnen islam. Dat is dus één van de grote uitdagingen in deze seculiere samenleving. Hoe ga je ermee om, wat is de kerntaak van de moskee? Deze kerntaak moet geformuleerd worden, maar is niet statisch, maar in ontwikkeling vanuit allerlei praktische overwegingen. Een moskee kan gebruikt worden om te bidden, maar ook om een activiteit in te organiseren, scholing in aan te bieden en een winkeltje te openen.

Zoekende mensen moeten alle rust krijgen in de moskee, antwoord op zingeving, overdracht van islamitisch geloof en ook: hoe gebruik je dit geloof in je omgeving?

Moskee moet open zijn. Mensen die vragen hebben of klachten. Er moet eigenlijk constant iemand zijn die daar is, die mensen ontvangt, op een manier waardoor mensen zich op hun gemak voelen, professioneel. Samen met de buurt en met andere organisaties, samenwerken.

De wereld van de moskee en de wereld daarbuiten zijn geen twee werelden, in beide 'werelden' moet dezelfde boodschap uitgedragen worden. Men kan niet in de moskee iemand anders zijn dan daarbuiten, het is dezelfde.

In de moskee zijn altijd verschillende ideeën aanwezig. Op een of andere manier is het moeilijk om samen te werken. Er lijkt altijd een klein groepje mensen te zijn die dingen kan tegen houden. Er is vaak sprake van scheve verhoudingen, te maken met macht of aanzien.

De moskee is open voor iedereen, mensen moeten zich welkom voelen. Ze moeten dus niet het gevoel hebben dat ze in de gaten worden gehouden. Geen contract tekenen dus, dat was een slecht idee vanuit de overheid (bewijs van weinig kennis en begrip)

Imam

Moskeeën kunnen alleen op preventief niveau iets doen. 1) Een goede imam is goed opgeleid en spreekt de taal van de jongeren (dit hoeft niet persé Nederlands te zijn, maar in ieder geval een taal die de jongeren aanspreekt). Nu worden er soms te weinig eisen gesteld. Je kent hem uit je dorpje in Marokko, hij kent de koran (soms niet eens helemaal) en hij kan wel voorleiden. Maar dat is niet genoeg. 2) Jongeren meer en actief betrekken bij activiteiten.

Imam moet jongeren aanspreken, maar ook breder: ouders en hele gemeenschap. Er zijn veel imams die het niet helemaal begrijpen hoe de juiste snaar te raken.

Verschil tussen: "als moslim mag je geen alcohol drinken, dat andere mensen dat wel doen, dat moeten zij zelf weten" en "mensen die alcohol drinken zijn slechte mensen" (want wat als je de lieve juffrouw op school een keer aan een glaasje wijn ziet nippen?)

Hetzelfde over homofilie en dergelijke onderwerpen. Het is dus heel belangrijk: hoe leg je de boodschap goed uit!

In de moskee op de Postjesweg wordt de preek soms overgenomen door een jongere imam. Dit werkt heel goed en de moskee zit dan heel vol.

Samen met jeugdzorg hebben we een cursus georganiseerd voor imams: hoe ga je om met pubers? We hebben eerst een algemene voorlichting gegeven over wat jeugdzorg nou eigenlijk doet, er waren toen vele imams aanwezig. Nu organiseren we 6 bijeenkomsten en er zijn 8 imams die deze cursus nu volgen. Ook met AT5 hebben we contact. Zij gaan nu in reportages de positieve zaken binnen de moskeewereld belichten. We willen op die manier het netwerk van moskeeën versterken. Met het stadsdeel (Slotervaart), met de media (AT5) en met instellingen (zoals jeugdzorg)

Rol van de overheid.

Geld is niet het probleem. Ik ben geen voorstander van bemoeienis, want wie betaalt, die bepaalt. Ik heb in Marokko gezien wat daarvan terecht kan komen. Moskeeën moeten juist hun autonomie bewaren. Mensen kunnen nu ook hun eigen zaakje overeind houden omdat er vanuit de gemeenschap veel geld komt. Indien de overheid een bijdrage zou doen, zullen mensen ook minder geven.

Turken zijn beter georganiseerd. Marokkanen hebben niet geleerd hoe alles te organiseren.

Onderwijs in de moskee.

In de Badr moskee hebben ze heel veel lokalen, het was vroeger een schoolgebouw. Ik heb daar lange tijd gewerkt aan een programma, bepaalde structuur, die geschikt zou zijn en die zoveel mogelijk aan zou sluiten bij het reguliere onderwijs van de kinderen (zonder klappen). Een vriend van mij, docent van beroep, heeft minstens 12 jaar daar gewerkt en het programma voor de zaterdag/zondag steeds verbeterd en gemaakt. Helaas is door de geschillen met het nieuwe bestuur ook deze onderwijscommissie weggegaan. Hoe het daar nu staat met het onderwijs weet ik niet precies.

In de Nasr moskee gaat het goed, ook daar is er een iemand al lange tijd mee bezig.

De Ummao heeft ook een commissie van twee bevoegde docenten, die een plan schrijft wat betreft onderwijs. Hopelijk vinden we ongeveer 4 of 5 moskeeën die dit plan willen implementeren.

Vrouwen zijn afhankelijk van mannen in de moskeewereld. Ze zitten niet in de besturen en hebben zo nooit het laatste woord. Terwijl ze vaak heel actief zijn en goede initiatieven hebben. In de Badr moskee praatte de vrouwengroep 1 x per maand mee met het bestuur. Maar in het nieuwe bestuur ging dit niet meer, er kwamen alleen maar verwijten en zodoende zijn de vrouwen weggejaagd.

Maar ik ben ervan overtuigd dat als vrouwen de kans krijgen en vooral ook de vrijheid, dan organiseren zij heel goede dingen, die ook goede invloed uit kunnen oefenen op jongeren.

Met Milli Görüs hebben wij een cursus "meer vrouwen in bestuur" uitgevoerd, welke werd gefinancierd door subsidie van ministerie. De vrouwen moesten een cursus doen en daarna 6 maanden stage lopen. Sommige van hen hebben nu een baan. Voor de Marokkaanse deelneemsters is er zelfs een wachtlijst nu, zoveel enthousiasme was er.

4. Interview met dhr El Forqani en dhr. Mohammed Ben Ajiba

Bestuurslid Ummao / imam en imam in de El Umma moskee, aangesloten bij de Ummao

El Forqani is bestuurslid van de Ummao. Sinds kort heeft hij als speciale functie om zich te richten op de jongeren, (Jummao). Zijn doel is vooral om de 'boel te mobiliseren'. Hij wil mensen het gevoel geven dat de islam te verenigen is met het zijn van Nederlander, student of elk andere identiteit.

De islam levert kritische mensen. El Forqani is zelf zeer kritisch. Ook naar moskeeën toe. Hij ziet dat er veel positieve dingen gebeuren in de moskee. Maar hij wil het nog beter maken. Dit doet hij door vooral maatschappelijke aspecten te benadrukken. Iemand is moslim in een bepaalde context. Een moslim in Nederland heeft zich te houden aan andere wetten dan een moslim in Marokko. De boodschap moet duidelijk zijn.

Imamopleiding

Absoluut voorstander. Imams uit het buitenland hebben een prima opleiding gehad en beschikken over goede theologische kennis. Maar dat alleen is niet genoeg om zomaar in Nederland imam te kunnen zijn. Ze moeten ook kennis hebben van de politieke en maatschappelijke situatie in een land. Men moet goed kijken naar vraag en aanbod. Waar hebben Nederlandse moslims behoefte aan? En: wie is de imam? Wat is zijn rol? Alleen een geestelijke, of ook iemand die maatschappelijk bewust is?

In vier jaar kan iemand een prima basis krijgen. Het wil niet zeggen dat men zich niet hoeft te verdiepen. Zonder theologische kennis is men nergens, die moet gewoon goed zijn. Maar nogmaals, die moet ook toepasbaar zijn in de context. Met alleen maar kennis kom je er ook niet.

Radicalisering en oorzaken

Radicalisering is een issue dat zeker speelt. Wij hebben het er veel over. Radicalisering begint vaak bij een zoektocht naar identiteit. Jongeren proberen met de islam hun identiteit vorm te geven. Zij zoeken soms op verkeerde plekken (internet) en denken dan alles te weten. Hun theologische onderbouwing is meestal erg zwak. Het is onze taak om deze jongeren te 'redden'.

De moskee heeft zeker een rol. Alleen al door het signaleren van jongeren. In de El Umma moskee gebeurt dat onder andere door het organiseren van interactieve lezingen. De vrijdagspreek is éénrichtingsverkeer. Maar in een interactieve lezing kan men thema's behandelen, meningen leren kennen en vragen beantwoorden. Er komen ook jongeren met extreme denkbeelden. Het is van groot belang dat ook zij de kans krijgen zich uit te spreken. Het is ook een kans voor ons om met ze in gesprek te gaan en ze te corrigeren.

De imam staat hoog in het vaandel, omdat hij over zoveel kennis beschikt, in het buitenland gestudeerd heeft etc. Wij worden gezien als bron, wij kunnen uitleg geven en de boodschap goed brengen. We proberen puur vanuit de islam antwoorden te geven.

Soms zijn er radicaliserende jongeren. Deze jongeren zijn zeer kritisch, ook ten opzichte van de moskee en van ons. Maar: we gaan in gesprek en in dialoog en zo ontplooi je contact.

N.B. Niet elke radicaal is gevaarlijk! Ideeën zijn niet gevaarlijk, alleen acties zijn gevaarlijk. Kijk, mensen mogen van mij zo zijn. Maar ik zal te wel proberen te stimuleren om deel te nemen aan de samenleving, omdat ik vind dat zij zichzelf te kort doen.

Radicalisme kan religieus zijn van aard, maar ook in gedrag, in houding (stelen, criminaliteit).

Radicalisme heeft altijd te maken met gebrek aan grenzen. Het kan zich uiten in gedrag, iemand aan de drugs of in de criminaliteit. Het kan ook gaan om grenzeloze religie.

Jongeren die gevoelig zijn voor radicaal gedrag zijn ook gevoelig voor religieus radicalisme. Ze voelen zich vaak gemarginaliseerd, wat de voedingsbodem groot maakt. Op het internet spelen zogenaamde geleerden in op dit gevoel. Het gaat soms snel in combinatie met gebrek aan kennis over de islam. Als je grenzeloze jongeren, radicale jongeren aanpakt, pak je tegelijkertijd religieus radicalisme aan.

Concrete casus: In Slotervaart was een criminele man. Op een gegeven moment draaide zijn leven 180 procent, hij kwam naar de moskee met een heel lange baard, maar hij zei niets. Hij had duidelijk informatie gezocht over de islam, waar precies werd niet duidelijk. De imam is naar de man toegegaan en heeft contact met hem gezocht. Heel geleidelijk liet de man de imam toe, hij zei nog steeds niets, maar hij luisterde wel. Op een dag ging hij wel praten en toen bleek er veel frustratie bij hem te leven over zijn eigen positie en de beeldvorming. De imam liet hem praten en praten. Inmiddels heeft de man zijn baard korter gemaakt, heeft hij werk gezocht en heeft hij nu een 'normaal' leven.

De imam heeft kritiek op het repressieve beleid dat in Nederland de boventoon voert. Er worden namelijk fouten gemaakt door justitie en terreureenheden. Die fouten kunnen helaas bijdragen aan de radicalisering van jongeren. Er zijn, bijv. na de moord op Theo van Gogh, een aantal invallen in

huizen geweest. Het ging er soms bruut aan toe. Die aanvallen hebben een averechts effect gehad. Dialoog zou veel meer effect hebben. Dialoog is het sleutelwoord.

Rol van overheid

De opmerking van minister Vogelaar [“islam wordt deel van onze cultuur”] is goed gevallen. Het wordt tijd dat de islam erkend wordt als derde godsdienst in Nederland, naast het christendom en Jodendom.

Financiering door de overheid is voor moskeeën (gebouwen e.d.) niet persé nodig. Maar er komen wel steeds meer verwachtingen vanuit de overheid. Vooral wat betreft radicalisering. Men kan niet verwachten dat al deze verwachtingen uitkomen zonder daar iets tegenover te zetten. Kwaliteit kost geld. Men kan niet alleen even een lezing organiseren, je moet ook iets doen met internet en een goede imam. Een gekwalificeerde imam kan je niet kopen, maar in een goede opleiding kan men wel investeren.

El Forqani pleit voor een kenniscentrum in de wijk. Dit zou een centrum moeten zijn waar jongeren terecht kunnen met vragen en waar ze eventueel begeleid kunnen worden. Een dergelijk centrum zou opgezet kunnen worden in samenwerking met de moskee en de imam van de moskee zou ook bepaalde tijden in het kenniscentrum kunnen zijn voor een inloop o.i.d. Ook niet-moslims, buurtbewoners, beleidsmaker etc zouden er terecht kunnen. Het is voor iedereen belangrijk hoe een proces van radicalisering precies ontstaat, hoe het gaat en wat radicalisering voor iemand betekent.

De imam vindt financiële ondersteuning belangrijk, omdat de religieuze instellingen een belangrijke rol hebben. Neem Slotervaart. Slotervaart kampt met een aantal problemen: schooluitval, de zgn. ‘hangjongeren’, gezinnen waar goede opvoeding ontbreekt. Er zijn vele instellingen bezig met deze jongeren en zij krijgen grote bedragen van de overheid. Maar als je kijkt naar het rendement, als je kijkt naar hoeveel jongeren er weer op het rechte pad komen is dat bedroevend weinig. Bijvoorbeeld: jongeren hebben schulden. De imam zou deze jongeren goed kunnen begeleiden. Hij zou ze geld kunnen lenen om de schuld af te betalen. Natuurlijk onder voorwaarden dat ze het terug betalen. Dit zou hen stimuleren om af te werken.

De moskee zou een goede rol kunnen spelen, omdat we jongeren goed weten te bereiken en omdat we weten hoe we zouden aanpakken.

Media-aandacht

Er is geen wantrouwen vanuit het bestuur op de werkwijze van de twee imams. Bestuursleden staan wel huiverig ten opzichte van de pers. El Umma moskee is vaak in het nieuws geweest, ook omdat Mohammed B (moordenaar van Theo van Gogh) er kwam. Daarover kunnen ze niet liegen, het is gewoon een feit. Zijn vader komt er nog steeds. De pers houdt van sensatie en interpreteren zaken vaak verkeerd. El Forqani heeft daar ook wel gesprekken over gehad met verschillende journalisten, dat zij hun verantwoordelijkheid moeten nemen. Een moskee, bijna elke moskee, draait volledig op vrijwilligers. Het is niet fair om de eerste de beste vrijwilliger iets te vragen en er vandoor te gaan met een mooie quote.

Voor een deel heeft het te maken met de structuur op bestuurlijk niveau. Turken zijn wat dat betreft beter georganiseerd, daar gebeurt niets zonder medeweten van een bestuur of woordvoerder. Marokkaanse moskeeën zijn wel goed op weg. Vanuit Ummao geven we ook cursussen om dit soort zaken te verbeteren.

De definitie van terrorisme is verschoven. Als men het had over een terrorist ging het over iemand die een ander bang maakte, over moordenaars en overvallers (in actiefilms), mensen die een onmenselijke daad pleegden. Maar nu wordt terrorisme bijna synoniem aan islam. De essentie van zijn verhaal is dat er verschil moet worden gemaakt tussen een terrorist en iemand die radicaal is. Want alleen een terrorist gebruikt daden, terwijl een radicaal iemand woorden gebruikt, zijn ideeën aankondigt.

5. Interview dhr. (anoniem)

Functioneert op vrijwillige basis als imam binnen de organisatie SICAW. Daarnaast is hij actief binnen Ekmel, als administratief medewerker en in het onderhoud van contact met ouders. Wil graag anoniem en op persoonlijke titel spreken.

Imam

Een goede imam is in Nederland opgeleid. Naast religieuze functies hebben imams namelijk ook sociologische en psychologische functies en weet van de maatschappij waarin men zich bevindt. Een imam uit Turkije kan nog zo’n goede opleiding hebben en nog zoveel weten van de islam, maar hij kent de Nederlandse context hebben en dat is een groot gebrek.

Hij is erg te spreken over de opleiding van InHolland. Vooral omdat deze opleiding samenwerkt met koepelorganisaties. Dit werkt heel positief, omdat studenten goede binding houden met 'het veld' en bovendien via deze weg vaak van werk worden voorzien.

Ekmel

Ekmel is een stichting die probeert een aanvulling te zijn op het reguliere onderwijs. Het betreft bijles, begeleiding en motivatie. Er zijn ongeveer 10 begeleiders, ze werken op vrijwillige basis, maar zijn allemaal goed opgeleid en worden ook vanuit Ekmel begeleid. De gedachte is dat als mensen goed onderwijs genieten, ze zodanig gevormd worden dat ze radicalisering 'niet nodig' hebben.

Dit zelfde systeem is natuurlijk niet simpelweg te kopiëren naar andere gemeenschappen, bijvoorbeeld de Marokkaanse. Je moet ook naar het verleden kijken. Turkije heeft een ontwikkeling doorgemaakt van migratie van dorpen naar steden (stadsbeschaving) en mensen zijn in Turkije ook al gewend geraakt aan het samenleven van verschillende culturen en religies. Daardoor is het voor Turken iets gemakkelijker zich aan te passen. Marokkanen komen veel meer uit een bedoeïenenstructuur. Die kunnen zich moeilijker staande houden in de stadsbeschaving en ze zijn ook minder gewend om te gaan met andere culturen. Het platteland van Turkije is niet te vergelijken met het platteland van Marokko.

Gezin

Hiërarchie binnen het gezin is erg belangrijk bij Turken. Ouders zitten erg bovenop wat hun kinderen doen. School maar ook andere activiteiten. Er wordt gestreefd naar een hoge mate van 'innerlijke voldoening' en waardering voor jezelf. Radicaal gedrag is dan geen optie, niet nodig.

Radicalisering

Radicaal is iemand die in zijn hoofd geen ruimte meer heeft voor een ander. (geldt voor alle 'soorten' radicalisme, ook bijvoorbeeld voetbalfans)

De oorzaken hebben veelal een economisch aspect en het heeft ook veel te maken met ongeschooldheid, onwetendheid.

Radicalisering voorkom je door een goede gezinssituatie, gezin is de basis. Maar ook scholen doen mee. Basisscholen moeten een gemixte bevolkingsafspiegeling zijn, anders leidt het tot misvattingen.

Jongeren moeten goed geleerd worden wat de mogelijkheden zijn om zich tegen een onrechtvaardige situatie te verzetten. Ze moeten weten dat ze van discriminatie melding kunnen maken bij een antidiscriminatiebureau, ze moeten weten dat ze naar de krant kunnen schrijven, ze moeten weten dat ze naar de rechter kunnen stappen. Jongeren weten dit soort dingen vaak niet en gooien dan maar een ruit in.

Moskeeën

Radicalen zoeken naar een moskee waar zij hun ideeën kunnen verversen, waar zij bevestiging krijgen van hun gevoelens. Dit geldt ook voor niet radicalen, die een milde of liberale moskee opzoeken. Een niet-radicalen moskee zal daarom niet zo snel radicale jongeren aantreffen.

Wat kunnen moskeeën doen? Ze kunnen moslims leren te kijken naar zichzelf en dan pas te oordelen over anderen. Dit kunnen ze doen door de mystieke essentie te benadrukken, zodat mensen innerlijk in het reine komen met zichzelf en geen alternatieven nodig hebben. Ze kunnen kijken naar de geschiedenis van de islam, zodat jongeren in gaan zien dat 'pure islam' niet was zoals de salafis zeggen. Ook in die tijd was het een multiculturele bedoeling en waren er vrouwen ongesluierd. Er waren christenen en er waren joden.

Aan de moskeekoepel (SICN) gelieerde organisaties zoals SICAW en Ekmel kunnen dit soort dingen doen. SICN doet het werk al 35 jaar en werkt op haar eigen manier al 35 jaar aan preventie van radicalisering. Eigenlijk is het jammer dat dit niet als zodanig wordt erkend.

Rol van de overheid

Dhr. (anoniem) staat positief ten opzichte van samenwerking van moskeeën met de gemeente. Wel is het noodzakelijk dat beide partijen vooraf helder moeten hebben wat zij van elkaar verwachten. Nu is er wederzijds onvoldoende inzicht in elkaars verwachtingen en hierdoor is er gebrek aan vertrouwen.

6. (telefonisch) Interview, met dhr. (anoniem)

Bestuurslid Nasr Moskee, aangesloten bij Ummao.

Radicalisering

Wat is radicalisering dan? Wat is extreem? Ik heb niet echt een definitie. Voor mij is iemand die extreem is, extreem met zijn geloof bezig, maar zonder dat anderen daar last van hebben, dus waarom mag dat niet? Islam is vrede, ik snap niet waarom terroristen zichzelf moslim noemen, want waar staat daar dan iets over? Ja, ok, er zijn wel teksten in de Koran die misschien hier iets over zeggen, maar die teksten slaan op jezelf. Je moet zelf hard werken en gelovig zijn, maar je hoeft een ander niets op te leggen of iets aan te doen omdat –ie anders is. Mensen die terroristische daden begaan hebben de islam niet goed begrepen.

Media/aandacht

Alle dingen die in de kranten staan over moslims zijn negatief. Dat is moeilijk. In onze moskee staan wij allemaal afkeurend tegenover de zaken die gebeurd zijn, terrorisme en zo. Wat kunnen we nog meer doen dan dat?

Imam

De imam, wat die stelt in de preken, dat weet ik niet precies. Het bestuur bemoeit zich daar niet mee, de imam weet veel beter wat hij doet dan dat wij dat weten. Hij kiest gewoon een thema en daar gaat het in de preek over. Op vrijdag bespreekt hij misschien ook nog wat gebeurtenissen die in de week hebben plaatsgevonden, maar verder weet ik er weinig van. De imam komt uit Marokko en heeft daar ook zijn opleiding gedaan. Of hij in Nederland nog naar school is geweest, dat weet ik niet.

Rol van de moskee

Bestuursleden hebben allemaal een baan en doen het werk voor het bestuur ernaast, dat is soms best moeilijk, we hebben allemaal weinig tijd. Er wordt soms veel van ons gevraagd en het moeilijke hieraan is dat het dan stress oplevert, maar wij doen dit vrijwillig en het moet wel leuk blijven.

We houden ons wel bezig met allerlei maatschappelijke activiteiten, maar ook dit hangt af van de hoeveelheid tijd die we hebben. We hebben open dagen, één keer per jaar voor iedereen en door het jaar heen nog op verzoek.

Moskeeën hebben een taak om de islam correct uit te leggen. Zoals gezegd hebben terroristen de islam niet begrepen, dus moskeeën kunnen een goede uitleg geven in de hoop dat andere moslims de islam wel begrijpen.

7. Interview met dhr. Altuntas

Directeur Milli Görüs

Radicalisering

Noodzaak van aanpakken? Ja. Omdat één radicaal persoon (zie Mohammed B.) een daad kan verrichten die vervolgens voor rekening van de gehele moslimgemeenschap in Nederland komt. We moeten dit dus aanpakken. Echter, radicalisering is van alle tijden en komt altijd voor. Volledig uitbannen is een echter een utopie.

Radicalisering: iemand die dusdanige afwijkende ideeën heeft dat hij deze wil opleggen aan de omgeving en hierbij grijpt naar geweld.

Onderscheid tussen 1) verwijdering, 2) radicalisme, 3) terreur.

Rol van de moskee

Milli Görüs heeft project gestart: 'Weerbaarheid tegen radicalisme', primair voor eigen achterban. Dit project wordt uitgevoerd op lokaal niveau, is verweven in lokale netwerken. Project bestaat uit 10 bijeenkomsten, er zijn er nu 7 geweest. Er komt een gastspreker die geeft een lezing, daarna is er debat in de zaal. Er zijn veel jongeren bij aanwezig.

De kracht van Milli Görüs is de aandacht voor het sociaal-maatschappelijke aspect van de gemeenschap. Ook in moskeeën is een grote ruimte ingedeeld voor sociaal-maatschappelijke activiteiten, ongeveer $\frac{3}{4}$ van de ruimte is hiervoor bestemd. Religieuze verplichtingen duren per dag maar één uurtje, alles bij elkaar. De rest van de dag is men bezig in de maatschappij, die functies zijn dus veel belangrijker.

MG is de meest actieve vereniging van Nederland, met grote mannen- vrouwen- meiden- en jongerenafdelingen. Wij hebben allerlei projecten om extra aandacht te besteden aan mensen die kwetsbaar zijn en hierdoor misschien ontvankelijk voor het radicalisme.

Zo is er een 'broertje-broer'-project, waarbij broers zich over jongere jongens ontfermen. Ook zijn er ziekenhuis- en gevangenisbezoeken. Ook na de gevangenis proberen we jongeren, die een enorm stigma krijgen, uit te nodigen bij activiteiten, betrekken, ontfermen. Er zijn ook huiskamerprojecten (overigens niets geheimzinnigs aan, maar open toegankelijk). Als we het gevoel hebben dat mensen die eerst vaak kwamen, opeens niet meer komen, gaan we die persoon opzoeken en eens kijken hoe het met diegene is.

Waarom we dat doen? Omdat de profeet het al zei: "Kom tezamen. De wolf jaagt slechts op het ene verloren schaap" Moh. B was zo'n verloren schaap. Dit was te voorkomen geweest, als de Marokkaanse gemeenschap beter was omgegaan met de signalen. Als iemand zijn ouders verliest en zich terugtrekt, dat zijn duidelijke tekens dat het niet goed gaat met iemand. Daar moet een gemeenschap op reageren.

MG heeft enorme aanhang. De achterban is een divers publiek, van zeer liberaal tot zeer orthodox. De stempel radicaal is niet terecht. Er zijn wel 'vreemde figuren' bij, maar dat wil niet zeggen dat de hele organisatie onbetrouwbaar is.

Het hoofdkantoor is in Keulen en er zijn onderlinge contacten. Maar verschillende opvattingen zijn mogelijk, dit gaat gepaard met felle onderlinge debatten.

(bijv. De kwestie Erbakan, die zich negatief uitliet over joden, daar neemt MG NL publiekelijk afstand van, zo ook verschillende opvattingen over toetreding van Turkije tot de EU)

De filosofie van MG: moslims moeten constant in beweging zijn, twee dagen zouden niet teveel op elkaar moeten lijken, want dit betekent stilstand, en dat is niet wenselijk. Een tweede gedachte is dat moslims zich altijd dienstbaar moeten opstellen tegenover de mensheid. Grondwet van Nederland is geldig voor moslims. Rede boven religie.

Imam

Meer kennis nodig over islam onder moslims? Ja, maar deze komt er niet. Moslims komen niet uit een boekencultuur, ze lezen niet. Mensen zoeken wel naar antwoorden, ze willen vragen vanuit een religieuze argumentatie beantwoord zien. Ze vragen aan de imam, maar die heeft niet alle antwoorden. Imams binnen Europa zijn zelfs helemaal niet goed toegerust om dit soort vragen te beantwoorden. Ze zouden zich hier ook niet mee bezig moeten houden. Imams moeten zich bezig houden met religieuze zaken, alles daarbuiten, die gebieden zijn veels te breed. Indien men de moskee zo centraal zet, krijgen imams veel macht. Imams kunnen wel adviezen geven, maar deze zouden niet bindend moeten zijn. Zelfs vind ik dat imams geen fatwa's meer mogen uitspreken, alleen advies.

Interpretaties binnen islam zijn rekbaar, er zijn geen ja/nee-antwoorden. Mede door alle stromingen, hanbalitisch, malikitisch etc.

Zelfs iemand als Qaradawi zegt: 'ik zou het zo en zo doen, maar Allah weet het beter' ofwel: ik weet het antwoord eigenlijk niet, tenminste alleen als persoon, maar niet vanuit de koran. Volgens mij moeten mensen meer vertrouwen op hun eigen intuïtie. Dit vergt nogal wat eigen inzicht, en dan komt die boekencultuur weer om de hoek kijken. Die is er niet, en de cirkel is weer rond...

2007, de tijd waarin we nu leven, dat past niet in de koran. Ik heb hele discussies over de sharia met imams. Ik vind dat rede boven religie gaat. Religie is iets vast, maar rede is continue in beweging (door nieuwe informatiebronnen aan te boren etc.)

Mijn voorganger had prima ideeën, maar hij liep te hard van stapel. De boodschap moet gedoseerd gebracht worden. Aan mij die mooie taak.

De imam aan de Aya Sophia moskee van Amsterdam heeft gestudeerd aan de Al Azhar. Ik geef de voorkeur aan imams die aan Turkse universiteiten hebben gestudeerd. Die kennen het secularisme en zijn hierdoor beter toegerust op de manier van werken in Europa dan imams die in Arabische landen zijn opgeleid, omdat die landen niet seculier zijn.

Voorstander van Nederlandse imamopleiding? Ja, erg voorstander van. Imams in Nederland zijn erg onwetend, dit soort standpunten moeten ook niet teveel met hen overlegd te worden.

Overheidssubsidie, scheiding kerk en staat?

Kinderen laten opvoeden door buurtvaders, en klagen dat het misgaat, als een dergelijk project wordt stopgezet, zie ik als het verkopen van je ziel. Je neemt kinderen, die wil je toch zelf opvoeden? Als de overheid hierin meegaat, door het verstrekken van subsidie, dan zijn ze medeplichtig!

Turken willen alles binnen eigen kring oplossen. Daarom hebben wij soms problemen met Marokkaanse jongeren. Het kind moet gewijs gemaakt worden door de ouders, die hebben grote invloed en tot een bepaalde leeftijd de meeste invloed.

“als je in vreugde deelt, dan wordt het meer. Deel je in pijn, dan wordt het minder”

MG heeft ook 50.000 euro gekregen voor het project. Dit is te weinig, maar we hoeven ook niet alles vergoed te krijgen. We geven graag een eigen bijdrage. Daar hebben we ook het netwerk voor, we kunnen terecht bij particulieren.

Wederzijds wantrouwen tussen moskeeën en overheid is er niet persé, maar wel veel te weinig contact. Dit scheidt toch een afstand. De scheiding tussen kerk en staat zou ruimer bekeken moeten worden. Deze scheiding houdt niet in dat er geen samenwerking zou mogen zijn. Je kunt je als overheid wel bekommeren om religieuze groepen, aangezien religie nu eenmaal grote invloed heeft op de gemeenschap. Mensen laten zich enorm inspireren door religie, daar mag een overheid wel gehoor aan geven. Maar men mag zich niet met de inhoud gaan bemoeien.

8. Interview met dhr. Alticulac

(ex-)Voorzitter van bestuur van Sultan Ahmet Moskee te Zaandam, aangesloten bij I.S.N

Radicalisering

Een teveel aan iets, is nooit goed. Extreem leidt altijd tot problemen. Misschien dat we er iets aan moeten doen, maar we kunnen niet veel doen, want deze mensen hebben zijn een weg ingeslagen en zij zijn daar heel erg van overtuigd, dat het de juiste weg is. Als zij dat zo erg geloven, is het heel moeilijk om hen op andere gedachten te brengen. .

Ik heb wel eens met jongeren gesproken, die echt radicale opvattingen hadden. Ik heb met ze gediscussieerd en geprobeerd uit te leggen waarom ik denk dat zij fout bezig zijn, maar ze denken dat ze op de goede weg zitten en dat ik de verkeerde weg bewandel, dus wat kan je doen? Maar je moet wel proberen om met ze te praten en ze op andere gedachten te brengen. Tegelijkertijd moet je ook mensen in hun waarden laten. Als zij een andere opvatting hebben dan jij, moet je dat ook accepteren, verschillen bestaan nu eenmaal. Maar als zij echt extremistisch zijn en bijvoorbeeld geweld willen plegen, dan moet je er natuurlijk wel iets mee. Maar als ze radicaal denken en een bepaalde levensstijl willen aanhangen, tja, laat hen dat dan doen...

Jongeren

De activiteit is erg actief, met ook een jongerenclub en een vrouwengroep. We organiseren: taalcursussen, inburgeringscursussen, informatieavonden (ook voor ouders, bijvoorbeeld over het schoolstelsel), dialoog- en debatavonden (voor en door jongeren), huiswerkbegeleiding (voor en door jongeren) en nog veel meer. Wij doen dit zonder onderscheid te maken in geloof, kleur, sekse. We halen jongeren van de straat door alle activiteiten die we voor jongeren organiseren.

Activiteiten zijn niet alleen voor jongeren, ze worden ook door jongeren zelf georganiseerd en bedacht. Hierdoor wordt direct ingespeeld op behoeftes die er leven onder jongeren. Voor jongeren is de moskee nog steeds een aantrekkelijke plek. De moskee treedt daarbij licht sturend op. We willen vooral dat jongeren leren wat belangrijk is in het leven en dat zij zich goed staande kunnen houden in deze maatschappij. We willen niet dat ze teveel meegaan met de waan van de dag. Bijvoorbeeld Geert Wilders, die wilden we niet nog meer aandacht geven dan hij al kreeg. Turkse jongeren spreken erg goed Turks. In de moskee wordt veel Turks gesproken. Het is logisch, want het is de moedertaal van alle ouders. Die hebben hun kinderen in het Turks opgevoed. Nederlanders in het buitenland voeden hun kinderen ook met Nederlands op.

Op religieus gebied hebben jongeren behoefte aan waarheid. Er wordt zoveel gezegd over de islam, daar zit veel bij wat niet klopt. Jongeren hebben wel veel vragen: hoe zit het nou? De imam heeft veel aanzien, die kan antwoorden geven.

Moskee / bestuur

De moskee is aangesloten bij I.S.N (Islamitische Stichting Nederland) in Den Haag. ISN is de Nederlandse vertaling van Hollanda Diyanet Vakfi. Deze stichting vervult een brugfunctie tussen Turken en moslims en de multiculturele samenleving.

We hebben een bestuur, een actieve jongerenclub en een actieve vrouwengroep. Het bestuur heeft heel veel eigen inbreng en kan allerlei activiteiten ontplooiën. Daarbij krijgt ze steeds ruggesteun van I.S.N.

De moskee is een gebedshuis voor gelovigen. Daarnaast wil de moskee midden in de maatschappij staan. De moskee wil voor iedereen behulpzaam zijn, niet alleen op religieus gebied, maar ook op sociaal gebied. Iedereen is welkom. Onze visie is dat mensen zich moeten oriënteren op de maatschappij waar ze in wonen, maar ze hoeven hun wortels niet te verwaarlozen. We willen dat mensen maatschappelijk bewust zijn en participeren.

Imam

Moskeeën die verbonden zijn aan I.S.N krijgen imams vanuit Turkije op verzoek van moskee. Alle kosten worden gedekt door de Turkse overheid. Deze imams spreken Turks, maar ze moeten wel een jaar een inburgeringscursus volgen. Ze spreken soms dus ook een klein beetje Nederlands. Preken zijn in het Turks, maar dat is voor jongeren goed te volgen.

De imam is jong, onze huidige imam is 32, op zijn 28ste hier naartoe gekomen. Hij is dus wel in een ander land geboren, maar hij kan goed met de jongeren praten, omdat hij zelf nog jong is. .

Ik ben nu geen voorstander van een Nederlandse imamopleiding, ik zie er de voordelen niet van in. Hoe wij het nu regelen, gaat het goed. Misschien in de toekomst.

Moskee en overheid?

Moskeeën en de overheid kunnen elkaar helpen bij alles wat van belang voor de maatschappij is, dus bij de oplossing van radicalisering en bij tal van andere maatschappelijke problemen.

Moskeeën hebben een imam, die heeft religieus gezag. Hij kan met jongeren in gesprek gaan en hij kan hen wellicht op andere gedachten brengen. Moskeeën hebben goed contact met de achterban, met mensen die de overheid niet zonder meer kan bereiken.

De overheid kan de moskee bij de activiteiten ondersteunen, zowel als ruggesteun, als op financieel gebied.

Het gaat om het belang van de maatschappij, dat is een gemeenschappelijk belang. Daarom zijn moskeeën zelfs verplicht om deze samenwerking aan te gaan als zij hieraan een bijdrage kunnen leveren.

Financiering door de overheid

Natuurlijk is geld altijd welkom maar dat gebeurt niet. De overheid geeft heus niet zomaar geld, zij stellen daaraan hun voorwaarden en dat is logisch. Achteraf moet alles verantwoord worden. Als de moskee akkoord kan gaan met de voorwaarden die de overheid stelt, waarom zou zij de financiële middelen dan weigeren?

Bijlage 2: **uitwerkingen interviews met 'experts'**

1. Interview met Halim el Madkouri

Programmamanager Religie en Identiteitsvraagstukken bij Forum

Radicalisering

Mensen die radicale gedachten hebben zijn zwaar teleurgesteld en gefrustreerd zijn. Dat kan op individueel niveau, maar kan ook gelden voor de hele groep waar zij zichzelf toe rekenen. De identiteit wordt constant bedreigd in hun beleving. Dit geldt voor alle radicalen. In het bijzonder moslims voelen zich mikpunt voor het westen, specifiek voor Nederland. Het betreft jongeren die hoge verwachtingen hebben. Vandaar dat radicalisering vaak onder hoog opgeleiden voorkomt.

Oorzaken

Teleurstelling, frustratie. In hoeverre religie een rol speelt? Ik durf zelfs te beweren dat er a-religieuze salafisten bestaan. Radicalen zien de islam puur als een ideologie, net als elke andere ideologie. De gevestigde orde staat ter discussie en het antwoord komt vanuit het salafisme. In Marokko bestaan ook alle vormen radicalisme, van rechtsnationalistisch, tot religieusradicaal. In Nederland kunnen jongeren die het systeem verwerpen niet terecht bij andere radicalismen. Rechtsradicalisme ziet moslims zelf als bedreiging, linksradicalisme doet niets met religie. Dus de enige ideologie die hen omarmd is het salafisme en daar komen deze jongeren terecht.

Wanneer een probleem? Radicalisme is an sich geen probleem, maar het leidt bijvoorbeeld wel tot polarisering. En het wordt een ernstig probleem indien geradicaliseerden geen uitweg zien buiten de gewelddadige weg. Binnen radicalisme zijn allerlei gradaties aan te brengen, van populisme tot jihadisme. Diegene die geweld willen gebruiken zijn altijd in de minderheid, ook binnen hun eigen groepje.

Met radicalisme is eigenlijk niet zoveel mis. Radicale groepen staan altijd tegenover elkaar en meestal leidt dit tot prima compromissen. Iedereen moet radicaal zijn om eigen standpunten goed te kunnen verdedigen.

Aanpak

Wat islamitisch radicalisme ingewikkeld maakt voor de samenleving is het feit dat we er weinig van weten. Radicale argumenten kunnen onderscheiden van bluffen of blaffen kan men minder goed als men de groep niet goed kent. Wel is het zo dat er momenteel veel meer middelen beschikbaar komen om islamitisch radicalisme tegen te gaan, zeker in vergelijking met rechts-extremisme. De overheid begint nu langzaam een bredere aanpak te ontwikkelen. Ze gaan ook meer ontspannen met de zaak om en dat is heel goed. Scholen, arbeidsmarkt, overal de dialoog aangaan met jongeren. Er is een proces bezig van verandering in de benadering en dat juich ik van harte toe. Men moet uiteindelijk allianties aangaan met groepen moslims die de radicale moslims tegenspreken met een genuanceerde boodschap. Op die manier moeten radicalen minder argumenten gegeven worden. Het eerste wat je moet doen als overheid is een genuanceerd standpunt hebben. Misschien hebben ze dit niet altijd gehad, maar er wordt momenteel duidelijk aan gewerkt, het beleid is niet langer eenzijdig en keihard. Men ziet hier ook het wederzijdse belang van in, ook internationaal gezien. Men probeert een evenwicht te vinden in het politieke systeem, een systeem dat belangen van alle partijen kan behartigen, zonder grondrechten op te geven. Deze grondrechten komen soms wel onder grote spanning te staan, maar je moet hier als politiek goed op reageren en dat is: zonder paniek.

Politiek

Links is allergisch voor religie, omdat ze dit associëren met conservatisme. Tegelijkertijd zijn ze allergisch voor onderdrukking en dan komt men toch snel in allochtone hoek terecht. Liberalen zijn individualistisch en hebben om die reden moeite met de moslims als gemeenschap. CDA heeft hier minste last van en zou hierdoor kunnen groeien. Je moet op ideologische basis in een politieke partij stappen, niet als excuusallochtoon.

(Media-) aandacht

Islamitisch radicalisme krijgt in vergelijking met andere radicale bewegingen erg veel aandacht, dat is misschien niet goed, maar wel begrijpelijk. De ernstige dingen die hier gebeurt zijn niet al te lang geleden waren moslims, vandaar. Het hoeven er niet veel te zijn, ze brengen wel het hele land op zijn kop.

Rol van de moskee / imam

Radicalisering is een politiek probleem. Toch kunnen moskeeën wel iets doen, maar het hangt wel af van de definitie die men gebruikt. Als men het a-religieuze salafisme als ideologie neemt, dat kan een moskee nooit tackelen. Maar radicalen beroepen zich ook op religie en in dat opzicht kan de imam en de moskee wel iets doen. Daarbij is een actieve houding onontbeerlijk. Dus niet (passief): 'Ja, wij doen er iets aan, namelijk als een ouder bij ons komt gaan wij in gesprek', maar actief aan de slag gaan. Dat wil zeggen: mensen actief aanspreken één op één of in een groep en duidelijk standpunt in nemen. De imam moet tegen de jongeren zeggen: "luister vriend, dit is ook *mijn* religie en ik laat jou daar niet zomaar misbruik van maken, ik vind het schandalig en immoreel dat jij mij de les denkt te kunnen leren om iets dat je ergens gelezen hebt.". Hij moet in discussie durven gaan, de imam weet veel meer dan die jongeren (en anders doet hij maar alsof)! Hij moet ook bij ouders op bezoek gaan, in gesprek over of zij wel weten wat voor denkbeelden de kinderen hebben en wat zij eraan gaan doen. Op de Arabische zenders komt nu wel eens het spotje voorbij: Terrorisme heeft geen religie. Ouders hebben vaak wel respect voor de imam en als zelfs hij de denkbeelden van hun kinderen afwijst, kan het niet goed zijn wat zij denken. Soort symbolische actie.

Binnen de moslimgemeenschap bestaat de veronderstelling dat het vanzelfsprekend is dat radicalen naar de moskee komen. Dit is echter niet altijd waar. Jongeren die vatbaar zijn komen soms nog wel. Jongeren komen in ieder geval niet massaal naar de moskee. Om 3 redenen:

- de vorm is stoffig en saai "je laat je naaien door NL"
- inhoudelijk sluit vaak niet aan bij de belevingswereld
- er is een actief beleid om radicalen te weren uit de moskee

Waarom: omdat als het goed gaat hoor je niets. En als het slecht gaat dringen politie en justitie voor je deur, want ze waren in jouw moskee!

Moskee heeft een morele verantwoordelijkheid om samen met de overheid dit probleem in de samenleving te bestrijden.

Moskeeën moeten tools krijgen aangereikt om te kunnen signaleren, daarbij steun van organisaties als het ACB en ook steun van de overheid, in die zin dat ze gewoon de politie kunnen bellen als ze het zelf niet meer helemaal in de hand hebben. Moskee kan zich verder alleen richten op de religieuze aspecten, niet op de politieke.

1) De imam moet gewoon heel vaak problemen van radicalisering aankaarten in zijn preken, en dit continu herhalen en aandacht aan blijven geven.

2) Hoewel H persoonlijk geen fan is van maatschappelijke invulling van een religieuze instelling leert de praktijk anders: Samen met andere organisaties moet de moskee middelen ontwikkelen, deskundigheid in huis halen en ouders instrumenten meegeven om radicalisering tegen te gaan en te voorkomen. De moskee kan dit niet alleen. De instrumenten die je aan ouders moet meegeven zijn: herkennen van vervelende gedrag, leren aankaarten van dit gedrag en ook leren waar je hulp vandaan haalt. De rol van de moeders moet niet gebagatelliseerd worden, zij willen het beste voor hun kind. Sfeer creëren dat religieuze leider actie onderneemt.

Turken zijn blij dat het nu eindelijk eens over Marokkanen gaat, maar zij radicaliseren net zo goed, zie NCTb dreigingsrapportages. Aanvullend op het spotje: Terrorisme heeft geen religie, vult Halim aan: en ook geen nationaliteit.

Turken zijn hiërarchisch georganiseerd. Bijvoorbeeld Nurcu-beweging, deze wordt groter en is in beweging. H. signaleert hier duidelijk een trend. Dit duidt volgens H dat ze zelf merken dat als ze nu niet ingrijpen dat het wel eens om zou kunnen slaan in... . En bijvoorbeeld de zogenaamde "huiskamerontmoetingen", daar nemen ook Turken aan deel. Dit zijn vaker etnische gemengde groepen, de etnische achtergrond is immers niet meer belangrijk, het gaat om pure moslims. Milli Görüs is tot nu toe in staat gebleken om orthodoxe tendensen te absorberen, maar het spanningsveld blijft.

Turken komen wat dat betreft echt uit een ander land, waar gezag heel normaal is, en loyaliteit aan gezag ook. Marokkanen komen uit een land waar zij zich verzette tegen het nationale gezag en Marokkanen zijn wat dat betreft gewoon allergisch voor gezag. Niemand mag over elkaar de baas spelen. Daarom zijn moskeekoepels minder goed georganiseerd, maar dit is ook niet persé slecht, want telkens opnieuw moet er nagedacht worden over of dingen goed gaan of niet, in plaats van dat het van bovenaf wordt bepaald en door beneden wordt uitgevoerd, of dat nu goed is of slecht.

Radicalisering is aan de buitenkant niet te herkennen. Baard? Burka? Is dat radicaal? Nee! Maar je moet kijken wat voor vlees je in de kuip hebt en je kan dit testen, bijvoorbeeld door grapjes.

Scheiding tussen kerk en staat

Geen probleem. Als overheid moet je je beroepen op het feit dat je een politieke ideologie aan het bestrijden bent en dat is bij deze ideologie gerechtvaardigd, omdat deze een ideologie is die de staat omver wil werpen. Dat je daarbij beroep doet op een moskee hoeft helemaal geen spanning op te leveren, de overheid blijft neutraal. De overheid is in dit principe veel te gespannen, ontspan!

2. Interview met Martijn de Koning

Antropoloog, werkzaam bij het International Institute for the Study of Islam (isim) in Leiden

Radicalisering

Radicalisering is op een nogal compromisloze manier een relatie aangaan met je omgeving. Die definitie is natuurlijk vaag, maar dat is ook goed, zodat veel eronder valt. Je moet het idee ontwikkelen hoe jij je tot je omgeving verhoudt.

In veel overheidsrapporten wordt alles op één hoop gegooid, bijvoorbeeld alle salafistische bewegingen. Ok, groei van salafistische bewegingen kan je zien als opkomend radicalisme, maar het niet altijd problematisch! In de opvatting van de overheid staat radicalisme altijd tegenover democratie, maar ik vind dat niet altijd het geval. Je ziet het bij de AIVD, NCTb en ook Buys en anderen laten het zien. Maar ik zie dit verschijnsel niet zo makkelijk in deze simpele tegenstelling (democratie vs. radicalisme).

Radicalisme wordt problematisch wanneer men geweld propageert of zelf geweld gebruikt. En radicalisme an sich is ook al problematisch, omdat het sowieso niet tolerant is, mensen met radicale opvattingen zijn niet gemakkelijk in de omgang. En het is ook problematisch als een niet tolerante persoon of opvatting dominant wordt. Dit laatste is een fenomeen van de laatste tijd. Salafistische clubs zijn zeer dominant op het internet. Zij weten precies hoe zij jongeren aan kunnen spreken en zij zijn hier heel goed in. De cyberimam geeft antwoord binnen 10 seconden, dat is precies wat jongeren willen.

Omvang

Salafimoskeeën (grote steden) zeggen zelf dat hun bezoekersaantallen ergens tussen de 5000/6000 liggen (hoewel dit een waarschijnlijk een (te) ruime schatting is volgens M, want cijfers worden dikwijls opgeklopt). Van dit getal is ongeveer 2/3 jongere, in de leeftijd 15-25. Deze jongeren zijn allemaal 'op zoek'.

De salafi-methode valt volgens de definitie van Martijn onder radicaal. Echter hij houdt wel een scheiding in het oog.

Politieke salafi, waarin veel gesproken wordt over jihad, gewelddadige jihad. Echter het is veel gepraat en het is slechts ten dele ware identificatie hiermee, actie blijft dan ook meestal uit.

Jongeren echt actief aanzetten tot jihad? Twijfelachtig in hoeverre dit daadwerkelijk gebeurt.

Jihadistische variant, bijvoorbeeld de Hofstadgroep. Duidelijk gewelddadig georiënteerd.

Oorzaken (vanuit jongeren bekeken)

- Van buitenaf: bedreiging van de islam, van de groep moslims

- Van binnenuit: morele crisis binnen moslimgemeenschap (criminaliteit, loverboys, puur het feit dat moslims niet opgewassen zijn tegen de strijd van buitenaf) en de enige oplossing die geformuleerd wordt: beter gaan geloven. Dit is tevens de reden dat radicale jongeren niet meer naar de moskee komen, want wat daar gebeurt, zien zij slechts als verwatering van de islam, terwijl zij juist willen terugkeren naar de essentie.

Martijn gelooft dat de meerderheid van de jongeren denkt dat men terug moet naar de essentie. Echter niet al deze jongeren zijn gelijk radicaal, omdat naar de essentie gaan op verschillende manieren kan. Het idee van deze essentie komt naar voren in tal van uitingen.

Salafis hebben de neiging zich te isoleren. Hun vriendenkring wordt steeds beperkter, het is duidelijk een groepsproces, waarin jongeren zichzelf en hun omgeving versterken in hun patronen. Jongeren hebben vaak een duidelijk beeld van de moslimidentiteit. Deze moet echter wel door de omgeving erkend worden, school en ouders e.d. Salafis willen ook dat hun identiteit erkend wordt, maar zij zoeken deze erkenning steeds meer vanuit een bepaalde groep, die zij ook zelf uitkiezen. Zichzelf versterkend proces, vooral ook heel sociaal proces.

Ouders zijn in de meeste gevallen aangenaam verrast door de ommekeer van hun kinderen, die zich plots gaan verdiepen in de religie en zij spelen hierin een stimulerende rol. Echter na een tijdje gaat de verdieping van hun kinderen hen veel te ver en weten zij niet meer wat ze ermee moeten.

Enerzijds hebben veel ouders respect en ontzag voor salafis, omdat zij hen wel zien dat goede moslims. Anderzijds worden zij helemaal dol van hun opdringerige houding en betweterige gedrag. Bijvoorbeeld de niqaab staat ver af van de traditie van de meeste ouders, dus daar nemen ouders afstand van.

M geeft het voorbeeld van een jongen die een veel oudere oom midden in de moskee verteld dat hij al zijn hele leven verkeerd bidt. Op dergelijke incidenten wordt boos gereageerd, maar ouders hebben geen antwoorden meer. De jongeren willen meestal niet de band met hun ouders verbreken, maar er treedt toch een bepaalde mate van verwijdering op, waardoor ouders minder grip krijgen op hun kinderen.

Ander voorbeeld over jongen van 12 die op verkeerde pad zat (echt vrij zware criminaliteit). Op een gegeven moment gaat hij zich verdiepen in salafimethode en dit wordt door iedereen aangemoedigd, want zijn slechte gedrag is er snel mee afgelopen. Echter op een gegeven moment wordt hij zeer star in zijn opvattingen en dit past volgens de omgeving toch ook weer niet in de Nederlandse samenleving. Toen dit tegen hem verteld werd, was dit voor hem juist een compliment.

Rol van de moskee

De moskee kan een rol spelen, maar deze is beperkt. "We zijn te laat", om de moskeen hiervoor te benaderen, want moskeeën trekken nog maar mondjesmaat jongeren, behalve de salafistische moskeeën als As Soenna. En dat zijn nu net de moskeeën die bestreden moeten worden (niet volgens Martijn, maar wel volgens AIVD e.d.)

De moskee heeft wel invloed op de ouders, die komen nog wel.

Jongeren komen in basisschoolleeftijd nog wel naar Arabische- of koranles, maar op een gegeven moment verandert dat. Zaken uit het alledaagse leven, zoals voetbal op zaterdag, krijgen voorrang. Niet dat jongeren in die lessen nou zoveel bijgebracht zou worden ter preventie van radicalisering – lessen worden immers gegeven door niet al te pedagogisch opgeleide vrijwilligers – maar het zou wel een moment kunnen zijn om problemen te ventileren.

Waar nog wel jongeren (leeftijd 12-20) getrokken werden was op de religielessen en sociaal-culturele activiteiten, waaronder huiswerkbegeleiding. Deze lessen dragen deels bij aan weerbaarheid, bijvoorbeeld omdat jongeren wordt geleerd hoe om te gaan met allerlei strubbelingen op school. En bij serieuze gedragsproblemen is het via deze weg makkelijk om jongeren door te sturen naar hulpverlening. (aan de huiswerkbegeleiding gekoppeld is ook een spreekuur voor ouders (in praktijk alleen mannen) vanuit een jeugdhulpverleningsinstelling). In de religielessen kwamen ook allerlei vraagstukken aan de orde, bijvoorbeeld: wat moet je doen als je een hoofddoek wil dragen, maar als dit niet mag van de school? Door het organiseren van dergelijke activiteiten weet de moskee wat er leeft onder jongeren. Als de overheid dit wil stimuleren en je dit soort taken wil professionaliseren zal de moskee subsidie moeten krijgen.

Wordt de moskee op deze manier niet een verlengstuk van de overheid en willen ze dit wel? M: In Gouda is dit niet het geval. De moskee daar heeft hetzelfde doel als de overheid. Vooral jongeren hebben moeite met het bespreken van alle "wereldse" problematiek in de moskee. Hier is trouwens een verschil tussen Turken en Marokkanen, Turken zijn meer gewend dat deze zaken door elkaar lopen.

Belangrijk om de omgeving te overtuigen van de combinatie 'werelds' en religieus is door het boeken van succes. Bijvoorbeeld in Gouda, daar moesten een aantal meisjes eindexamen doen. Er werd vanuit de moskee alles aan gedaan om ze te helpen en stimuleren. Uiteindelijk slaagden ze allemaal. Voor de ouders wordt dit gezien als bewijs dat deze 'combinatie' werkt.

De drijvende kracht achter deze plannen is zonder twijfel de voorzitter van het bestuur. De imam komt niet uit Nederland en spreekt in het Arabisch, ook de vrijdagspreken. Hij is wel maatschappelijk betrokken, maar door de taalbarrière is het niet de meest aangewezen persoon om met jongeren om de tafel te gaan zitten. Hij riep bijvoorbeeld wel eens op in de vrijdagspreek dat vaders naar de kermis moesten gaan om hun jongens in de gaten te houden. (hetzelfde gebeurde toen vanuit Molukse hoek, om te voorkomen dat beide groepen elkaar in de haren zouden vliegen)

In de moskee in Gouda was er opkomst van salafi beweging. Dit leidde tot spanning in de moskee. Op een gegeven moment splitste deze groep zich in twee: de een werd de assoenah en de ander selefi. Assoenah was actief in debat en mengde zich in discussie. Selefi was zeer a-politiek en vond dat moslims zich verre moesten houden van politiek, zelfs als dit nadelige effecten zou hebben voor de moslimgemeenschap zelf. Deze splitsing leidde tot nog meer spanning, vooral omdat beide partijen claimden de juiste islam te propageren. Door al deze spanning kwam er een roep vanuit de bezoekers dat deze jongeren gewoon uit de moskee geweerd moeten worden. Het bestuur was hier echter op tegen, want zij waren bang voor minder grip op deze jongeren.

Bijvoorbeeld leden van de verschillende groepen hadden op zaterdag wel samen les, dus dat kon blijkbaar wel. Het bestuur wist ook wel dat ze van een hoop spanning af zouden zijn als ze de jongeren zouden weren, maar het leek hen erg onverstandig en het is niet gebeurd.

3. Interview met Jean Tillie

Onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam en aan het Insitute for Migration and Ethnic Studies (IMES)

Radicalisering

Definitie van radicalisme wordt niet duidelijk gegeven in het [IMES-]onderzoek, omdat we het ook niet persé hebben over radicalisme als zodanig, maar specifiek over de gevoeligheid voor radicalisme. De kern van de definitie zal iets zijn met delegitimatie, het systeem waarin men leeft wordt niet langer als legitiem beschouwd.

Verschil met AIVD? Misschien is het verschil dat de AIVD-definitie toegespitst is op actie, terwijl onze definitie meer nadruk legt op iemands houding t.o.v. de samenleving., we zien radicalisering als een gedragscomponent.

Radicalisme an sich is niet gevaarlijk. Radicalisme vormt nog geen bedreiging voor de Nederlandse samenleving. Een houding is ook niet gevaarlijk. Pas als de houding om zou slaan naar handelen dan is het gevaarlijk. Ik spreek dan niet meer over radicalisme, maar over extremisme. Van extremisme gaat bedreiging uit en hierbij komt ook geweld tot uiting. Dat is dus wel degelijk gevaarlijk.

Omvang? Van de omvang van aantallen radicaliserende jongeren heb ik geen weet. Ik heb onderzocht dat 2% van de jongeren gevoelig is voor radicalisering. Of dat veel is of weinig? Ik zeg altijd: allebei. Weinig, want 98% dus niet. Veel, want 2% is toch 1500 mensen en er hoeft maar één gek tussen te zitten...

Van radicalisering als proces is maar weinig bekend. Het enige wat we weten is dat het bij elke individu anders verloopt. Hoeveel procent van die 2% die gevoelig is voor radicalisme, ook daadwerkelijk zal radicaliseren? Dat weet niemand. Het zou interessant zijn om te onderzoeken, maar het is een domein waar sociale wetenschappers nog niet eerder zijn geweest en het heel moeilijk te onderzoeken. Je zou dan namelijk de aantrekkelijkheid van geweld moeten onderzoeken en daarvoor zou je eigenlijk alle 1500 mensen moeten volgen voor een lange periode, om te kijken wie van hen ook echt zal radicaliseren en wie van hen uiteindelijk extremistisch wordt. Dat is niet te doen.

Wanneer men radicalisme als probleem beschouwd, komen we terecht in een normatieve discussie, wat is goed, wat is slecht? Sommige mensen zeggen dat radicalisme goed is, omdat het zou leiden tot verandering in de samenleving en dynamiek oplevert. Daar is wel wat voor te zeggen.

Alhoewel, als 80% van de samenleving deze samenleving niet meer legitiem zou vinden, dan zou dat natuurlijk wel een probleem zijn.

(Later zegt Tillie): Radicalisme is dus eigenlijk geen probleem. Maar omdat de mogelijkheid bestaat dat mensen die eerst radicaliseren vervolgens extremist worden met alle gevolgen van dien, vind ik het toch de moeite waard dat er beleid komt om ook radicalisering in het vervolg te voorkomen.

Radicalen herkennen: In een presentatie die ik laatst gaf in Rotterdam (bij studentenvereniging Avi Cenna), daarvan wist ik, er zaten er minstens vier zeer radicale moslims in de zaal. Ik herkende ze aan de kleding (meisjes helemaal ingepakt, stonden halverwege de lezing nog op om tussendoor te bidden en hebben rest van de avond niets gezegd) en één van hen die een bepaalde vraag stelde. Kleding alleen is natuurlijk niet genoeg, dat realiseer ik me wel. Maar het is wel het eerste waar je op af gaat. Als je dan in gesprek gaat en een paar vragen stelt over religie en politiek, dan weet je al meer. Maar soms zie je het gewoon.

Oorzaken

Mensen die dreigen extremist te worden, voelen zich altijd gemarginaliseerd. Ook is er altijd sprake van een gevoel dat zij worden aangevallen. Deze twee samen, het in de marge staan en het gevoel aangevallen te worden, zijn de belangrijkste oorzaken voor radicalisme. Je voelt je alleen, je kan nergens terecht. Het is een psychologisch verhaal over psychologische onveiligheid. En dan ga je je verweren, uit een soort zelfbescherming.

Rol van de moskee

De aanbevelingen zoals gedaan in het onderzoek zijn nog maar weinig concreet. Het concreet maken is dan ook bijna een zaak apart. Bijvoorbeeld rondom het breder toegankelijk maken van diversiteit van de islam: de aanpak op een school is heel anders dan de aanpak op andere gebieden. Op een school zou je kunnen denken aan een lespakket of iets dergelijks, waarin kinderen leren dat er niet één islam is, maar dat er stromingen zijn, net als kinderen leren over stromingen binnen het christendom (katholicisme, protestantisme en wat al niet meer)

Een van de aanbevelingen was dat moskeeën beter ondersteund moeten worden. Volgens mij kan de moskee nog steeds veel jongeren bereiken, of de jongeren willen of niet, ze moeten naar de moskee. Eén belangrijk punt komen we hier dus tegen: de moskee kan namelijk contact maken met deze jongeren.

Bovendien is al het gepraat over de scheiding tussen kerk en staat, waarop men zich soms beroept, onzin. Mijn opvatting van religie is als een maatschappelijke actor. Deze kan gewoon ingezet worden voor het oplossen van maatschappelijke kwesties, net als bijvoorbeeld een voetbalclub kan worden ingezet.

Wil de moskee wel? Er zullen er zijn die niet willen meewerken, maar ik heb niet het idee dat daar erg veel onwil ligt. Namelijk: moskeeën hebben er zelf belang bij. Aan twee dingen moet worden gewerkt:

-religieuze boodschap. Bij een religieuze boodschap komt geen geweld kijken. Bovendien moet deze verweven zijn met een boodschap die de Nederlandse samenleving als legitiem erkent.

Moskeeën die zelf een radicale boodschap verkondigen, ja dat is een probleem.

-politieke boodschap. Als je de islam als politieke boodschap de wereld in wilt sturen, moet je wel de legitimiteit van de Nederlandse samenleving garanderen, oftewel, je kan mensen zeggen dat ze een boodschap mogen hebben, maar wel meegeven dat dit een democratisch land is en dat de boodschap binnen die context moet passen.

Moskeeën zitten met de handen in het haar. Wij spraken met jongeren die uit de moskee waren weggestuurd. Dit komt door twee dingen:

-Moskeeën zijn bang gestigmatiseerd te worden

-moskeeën hebben zelf gebrek aan kennis, zijn onwetend hoe met deze jongeren om te gaan
Moskeeën moeten echt gesteund worden op het gebied van met deze jongeren om te gaan. Zij moeten voelen dat zij niet alleen staan.

Moskeeën kunnen een rol vervullen in het verbreken van het sociale isolement. Dit isolement moet doorbroken worden. Bijvoorbeeld door goed naar jongeren te luisteren. Als een jongere een vraag stelt waar je weinig mee kan, proberen in gesprek te gaan. En ook doorvragen en eens vragen: "Vertel je verhaal nou eens". Dat is wel moeilijk, maar dit zou wel moeten gebeuren. Jongeren moeten zich veilig voelen om hun denkbeelden te bespreken, ook als deze denkbeelden extreem zijn.

In ons onderzoek naar de gevoeligheid van radicalisme, werd géén verschil gevonden tussen Turkse jongeren en Marokkaanse jongeren. Mijn hypothese is dat meer over Marokkanen gaat dan over Turken, omdat Turken beter zijn in het oplossen van de problematiek binnen de gemeenschap. Hierdoor is het minder zichtbaar, maar dat wil niet zeggen dat het niet voorkomt. Overigens is de Turkse gemeenschap hierin wel aan het veranderen. Netwerk van de Turken is sterker. Bijvoorbeeld, ze hebben ook weinig zogenaamde 'hangjongeren' door grote sociale controle.

Turken zijn ook trotser op eigen identiteit dan Marokkanen. O.a. komt dit door de geschiedenis van een eigen rijk etc. Het zelfbeeld van Marokkanen is veel zwakker en dat is toch waar het om draait.

Internet / Imam

Ook de imam moet zichzelf binnen de democratie zien. Een imam hoeft niet persé in Nederland opgeleid te zijn, maar van een imam moet wel geëist worden dat hij zich realiseert wat het is om in Nederland een imam te zijn. Het is een "zwarte baan". Je kunt niet zomaar, wat je normaliter in Marokko predikt nu hier gaan prediken. Het zijn twee verschillende contexten, twee werelden. Imams zijn niet capabel genoeg. Jongeren kijken ook neer op de imam, zij zijn overtuigd dat zij zelf veel meer weten dan de imam. Ook vinden zij zich op als er na de preek allerlei wereldse zaken worden besproken in de moskee, bijvoorbeeld discussie over het ziekenfondspakket. Op internet starten jongeren hun eigen individuele zoektocht. Een internetsite vanuit moskeeën is zeker een prima initiatief. Het allerbelangrijkste is dat de diversiteit binnen de moslimgemeenschap wordt benadrukt. Ook de overheid moet hier een voortrekkersrol in gaan spelen. Lesmateriaal en ook het organiseren van lezingen door zogenaamde liberale moslims. Voor dat laatste zijn

overheden altijd huiverig, omdat ze vaak niet precies kunnen doorgronden wie ze uitnodigen. Maar het zou wel goed zijn.

Ouders worden door de jongeren helemaal niet als belangrijk gezien. De ouders zijn soms zelf zeer religieus, andere keren weer helemaal niet. Vaak wel waren er op een of andere manier problemen thuis.

Bij de start van het radicaliseren zijn ouders eerst stimulerend, maar later, als hun kind doorschiet, ongerust.

4. Interview met Jan Beerenhout

Deskundige op gebied van migranten en islam

Radicalisering

Noodzaak tot aanpak? Ja, aanpakken heeft zeker zin.

[Er volgt een betoog over de geschiedenis van Nederland en de migranten die hier vandaan vertrokken. Het eerste wat zij deden, was het bouwen van een kerk. De grootste zwarte kousen gemeenschappen van Nederland wonen in Canada en Australië. Religie is belangrijk bindmiddel voor migranten, dus ook voor migranten die zich in Nederland hebben gevestigd].

In de jaren '60 was ik betrokken bij de werving en selectie van migranten uit Turkije. De scheiding tussen kerk en staat kreeg in diezelfde jaren vorm. Die hield in: géén bemoeienis van de staat, dat is in strijd met de grondwet. De scheiding hield dus in: geen bemoeienis met de boodschap die in kerkelijk verband gesproken wordt.

In de jaren '70 was mijn conclusie al: de vrijheid van godsdienst, zoals die staat in de grondwet, is illusoir. Hij staat wel geschreven, maar komt in de praktijk niet voor.

Als ambtenaar moest ik erop toezien dat migranten ruimte kregen en dat zij gebruik konden maken van hun grondrechten en dus ook vrijheid van godsdienst.

Relatie overheid-migrant / scheiding kerk-staat

Die relatie is ontstaan in de jaren '70. De overheid probeerde achterstanden weg te werken. Zij investeerden in taal, arbeidsmarkt etc. Maar religie en evt. religieuze achterstanden negeerden zij. Terwijl we hadden kunnen weten (zie Nederlandse migranten in Canada) dat dit punt juist het belangrijkste was. Maar door die verdomde scheiding van kerk en staat bedacht de overheid dat ze aan dit punt gewoon geen aandacht gingen besteden. Voorbij gaan aan de religieuze aspecten van migranten heeft ook tot het idee geleid dat de islam in Nederland niet gewenst is.

Als we toen die religieuze component in hun leven hadden erkend, dan was de afstand tussen moslims en protestant-christelijke land/overheid kleiner geweest of in ieder geval niet zo groot gegroeid. Hier is het ontstaan: de kiem van de verwijdering.

En nog steeds is de Nederlandse overheid spastisch als het om deze religie gaat (maar ook als het om het hindoeïsme gaat!).

Aanpak

Wat moet er gebeuren: de ontwikkeling van de religieuze denken van migranten.

Migranten zijn namelijk langzamerhand het contact verloren met de landen waar zij vandaan kwamen en missen hierdoor bepaalde voortschrijdende inzichten uit die landen.

Wat is nodig: "protestantse islam". Een Nederlandse islam, een polderislam. En dat is een islam die afwijkt van wat de islam in Turkije is. Het gaat om voortschrijdend inzicht. Dat heeft onze profeet ons geleerd.

Het is als moslim gebruikelijk om je te beroepen op geleerden (ook als die al 500 jaar dood zijn).

Maar het gaat om Ijtihad, individuele verantwoordelijkheid voor jezelf. Wij missen hier mensen met moreel gezag, die ook nog eens oriëntatie op Nederland heeft. Imams hebben het gezag niet, tenminste niet in die orde van grootte (zoals bisschop Buskens)

Wie is radicaal?

We zouden goed moeten beseffen om wie het nou eigenlijk gaat. Ik heb iets met getallen, het getal is belangrijk. Om hoeveel mensen gaat het nu eigenlijk? CBS, daar maak ik altijd ruzie over. Wie definieert eigenlijk wanneer iemand moslim is? Soms zijn moslims 'mino': moslims in name only. Moslims in religieuze zin zijn er maximaal 250.000.

Hoeveel mensen gaat het om? Zoooo weinig! Uiteindelijk leidt migratie altijd tot assimilatie, uiteindelijk gaan mensen op in de massa.

Wat is orthodox? Daar heb je juist het minst last van! Wat is fundamentalistisch of salafistisch? Als ze de wet overtreden: bestrijden met de wet in de hand. In Nederland herkennen we

verworvenheden als Verlichting en Recht niet eens meer. Nederlanders moeten hun geschiedenis weer leren kennen.

Slechts 15% van Nederland is allochtoon. Die term is trouwens vreselijk, een stempel van mislukking.

Er is ook nog een gebrekkige administratieve structuur binnen islam. Er is geen volksregistratie, waardoor het niet duidelijk is: over wie hebben we het. Bij kerken heb je lidmaatschappen etc., bij moskeeën niet. Ik zou wel eens alle zgn. moslims van Nederland een kaart willen sturen waarmee ze zich kunnen aanmelden als moslim. Ik vraag me af hoeveel mensen die kaart terug zouden sturen.

Radicale gedachten zijn ok, maar daden: nee! Maar nu opeens ingrijpen is wel een beetje laat en ik heb het gevoel dat het té laat is.

Een programma dat radicalisering wil voorkomen of terugdringen moet gericht zijn op het kleiner maken van de omvang van het extremistisch gedachtegoed of in ieder geval zorgen dat het niet groter wordt. Een meerderheid is in principe altijd in staat om een minderheid te beteugelen. Maar dan moet men migranten het inzicht geven dat het de moeite waard is om in Nederland te wonen en ook om Nederlander te worden.

Nederlanders kunnen eigen geschiedenis niet. Amerikanen zijn er trots op. Dat is het verschil. Aan een buitenlander bieden wij niets. We vragen wel: Wil je lid worden van deze club?, maar we maken het niet aantrekkelijk.

Ik was in de jaren '80 voor verplichting van een taal cursus of inburgeringscursus, maar werd om dit voorstel uitgescholden in Amsterdam. Een aantal van zijn voorstellen zijn later doorgevoerd door Verdonk.

Rol van moskee

Radicalisering gaat uit van een ideologie, niet van een religie. Maar de legitimatie vind je wel in religie. Toch zijn moskeeën niet geschikt om in te zetten in de strijd tegen radicalisering. In de moskee werken lieve boerenlullen, ze kunnen zich nu niet eens administratief redden. Ze doen al van alles, voorlichting e.d. Help ze eerst met het inlopen van de huidige achterstanden. Het succes van de kerken kan een voorbeeld zijn, bijv. ISKB in Utrecht. Moskeeën moeten eerst maar eens proberen wat krachtige persoonlijkheden aan te trekken. Bovendien, al die clubs, ze zijn niet eens tot eenheid in staat.

Ze [= overheid] moet helpen. Belang van de samenleving staat voorop en dat is: balans. De scheiding tussen kerk en staat kan gewoon vermeden worden, want het gaat om een praktisch probleem, een hoger belang: de balans is uit de samenleving en die moet terug.

5. Gesprek met Trees Pels

Onderzoeker aan het Verweij Jonker instituut

Jongeren

Pels maakt zich zorgen over alle jongeren, niet alleen islamitische jongeren. De pedagogiek moet (weer) een issue worden. Er moet een omslag gemaakt worden, vooral wat diversiteit betreft. In het onderwijs wordt bijvoorbeeld heel slecht omgegaan met diversiteit, in eerder onderzoek toonde Pels aan dat bijv. Marokkaanse jongeren door docenten iets negatiever werden beoordeeld dan autochtone klasgenoten. Dat komt volgens Pels niet persé omdat die jongeren zich meer misdragen, maar door docenten die bepaald gedrag niet kunnen plaatsen, niet weten hoe ze ermee om moeten gaan.

Volgens Pel is er behoefte aan onderzoek naar: wat is nou eigenlijk de behoefte van jongeren op het gebied van islam?

Marokkaanse moskeeën zijn vaak mannenbolwerken, veel meer dan Turkse moskeeën. Maar het verschil zit 'm vooral in het feit dat Marokkaanse een andere taakopvatting hebben dan Turkse moskeeën. Deze laatste zijn veel meer maatschappelijk georiënteerd. Turkse moskeeën hebben een duidelijke visie hierin en trekken daardoor bijvoorbeeld ook adolescenten (in tegenstelling tot Marokkaanse moskeeën). Vooral op latere leeftijd zijn de koranlessen heel interactief en dit schept mogelijkheden voor jongeren om hun visie te ventileren. De lessen krijgen meer de vorm van begeleiding. Dit hebben jongeren hard nodig. Ook qua taal zijn er verschillen. In Turkse moskeeën wordt nadrukkelijk Nederlands gesproken, in Marokkaanse moskeeën vaak veel Marokkaans. Echter jongeren praten minder en minder de taal van de ouders en willen vaak liever in hun nieuwe eerste taal, het Nederlands communiceren.

Scheiding tussen kerk en staat

Ik ben voor een pragmatische aanpak. Kijk naar Rotterdam, daar wordt heel pragmatisch omgegaan met het principe, je strikt beroepen op de scheiding tussen kerk en staat is dom, het wordt misbruikt als legitimatie om niets te doen.

Leefbaar Rotterdam beroept zich hier vaak op. Eigenlijk moet er eerst worden nagedacht over wat het precies inhoudt, deze zogenaamde scheiding tussen kerk en staat.

Rol van moskee

In moskeeën moet meer aandacht worden besteed aan 'moslim zijn in westers land'. Een moskee is een instituut die zou moeten uitdragen dat dit zeker mogelijk is en wat de opties zijn. Er wordt echter nauwelijks over gesproken, het lijkt er eerder op dat het onderwerp wordt vermeden. Maar men moet niet met de rug naar elkaar toe gaan staan.

De zogenaamde ondoordringbare kloof tussen de twee werelden wordt vanuit allerlei hoeken gecreëerd of bevestigd, zowel vanuit de moskeeën, vanuit ouders als vanuit scholen. Hierdoor wordt er antipathie aangewakkerd. Dat is een slechte zaak.

Bijv. in de moskee: dat is een heel andere wereld dan de wereld daarbuiten. Op die manier worden er voor een kind twee werelden gecreëerd die los van elkaar bestaan. Maar er bestaat wel degelijk een link tussen die twee werelden en die moet voor kinderen zichtbaar worden.

Scholen en moskeeën delen veel met elkaar, het is zonde dat men niet wederzijds meer gebruikt maakt van elkaars expertise, bijvoorbeeld als het gaat om de zogenaamde 'hangjongeren'. Samenwerkingsverbanden tussen die twee instituten zou zeer wel mogelijk moeten zijn.

Literatuurlijst

Literatuur:

- ACB Kenniscentrum: *Gekleurde verwachtingen* (2007)
- AIVD: Van Dawa tot Jihad, *De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde* (2004)
- Beekers, *De betovering van het Nederlandse maoïsme* (2006)
- Boender, W., *Imams in Nederland, een impressie*. Op: flwi.ugent.be/cie/CIE/boender2.
- Buitelaar, M., *Islam en het dagelijks leven*. Amsterdam: Atlas (2007)
- Butter, E., Hemmes, W. en Oordt, van, R. *Pijlen voor bruggenbouwers*. ACB Kenniscentrum (2006)
- Canatan, K., et. al. *De maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën COS* (2003)
- Demant, F., Buijs, F., en Hamdy, A. *Strijders van eigen bodem* Amsterdam: University Press (2006)
- Donselaar, van, J., en Wagenaar, W., *Monitor Racisme & Extremisme: Racistisch en extreemrechts geweld in 2006*, Anne Frank Stichting/Universiteit Leiden (2007)
- Driessen, D., Werf, van der, M., Boulal, A. *Laat het van twee kanten komen. Eindrapportage van een verkenning (quick scan) van de maatschappelijke rol van moskeeën in Amsterdam* (2004)
- Harchaoui, S. (red.), *Hedendaags radicalisme. Verklaringen en aanpak* Apeldoorn: Het spinhuis (2006)
- Kroon, van der, R. *Muslims in de media*. Afstudeerscriptie Universiteit Rotterdam (2005)
- Landman, N., *Imamopleiding in Nederland: kansen en knelpunten* (1996)
- Maussen, M., *Ruimte voor islam? Stedelijk beleid, voorzieningen, organisaties* (2006)
- Maussen, M., *Scheiding van kerk en staat en de islam op gemeentelijk niveau*, in: Justitiële verkenningen jrg. 33, nr. 1 (2007)
- Meertens, R.W. *In iedereen schuilt een terrorist* (2006)
- Naji, H., Galen, van, S. en Raji, Z., *De imam en de dede*. ACB Kenniscentrum (2007)
- NVG/Radar, *Radicalisme signaleren en aanpakken. Vroegtijdige aanpak van radicaliserende jongeren, handreiking voor gemeenten*. (2006)
- Pels, T. et al. *Pedagogiek in moskee Ayasofya/ Al Wahda/ Othman* (3-delig) (2006)
- Tillie, J. en Slotman, M., *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* Amsterdam: IMES: (2006)
- Verkuyten, M. *Etnische identiteit, theoretische en empirische benaderingen*. Amsterdam: Het Spinhuis (1999)
- Vries, de, M., *Radicalisme gelokaliseerd. Onderzoek naar een effectieve aanpak van radicalisme en radicalisering door gemeenten in Nederland* SGB0 (2006)
- Visser, T., *Doe mij maar een moslim. Portretten van islamitische stromingen en organisaties in Nederland*. (2007)

Beleidsstukken

- *Actieplan Polarisation en Radicalisering 2007-2011*. Uitgave van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2008)
- *Actieplan Slotervaart: het tegengaan van radicalisering* Uitgave van stadsdeel Slotervaart (2007)
- *Amsterdam tegen radicalisering*. Uitgave van gemeente Amsterdam (2007)
- *Beleidskader van de Gemeentelijke Informatiehuishouding Radicalisering*. Uitgave van gemeente Amsterdam (2006)

- *Handreiking: Terrorismebestrijding op lokaal niveau*. Uitgave van NCTb (2006)
- *Nota: Grondrechten in een pluriforme samenleving*. Uitgave van Ministerie van Binnenlandse Zaken (2005)

Persberichten:

- *Imams doen vooral dienst als puinruimers. Maatschappij zet islamitische geestelijken onder druk*' Trouw, 07-12-07
- *Invloed imams op moslims overschat*. W. Boender in: NRC Handelsblad (13-11-2007)
- *Terrorisme kan je niet uitroeien*. Interview met B. De Graaf in: Metro (10-04-2007)
- *Cohen: Luister beter naar religies* In: NRC Handelsblad (31-10-2007)

Bezochte conferenties:

- Young and Rebellious, Boundaries of Idealism
18 juni 2007, Vrije Universiteit Amsterdam
- Voorbij de Vermijding
6 december 2007, FORUM

Websites:

www.aivd.nl

www.nctb.nl

<http://amsterdam.nl/?ActItmIdt=22456>

www.wetten.overheid.nl

<http://www.dehelling.net/artikel/267/> (A. Verbij)

http://www.tiscali.nl/content/article/nbinn/2500_salafisten_in_nederland_30000_potentile_aanhangers/386518

<http://www.minjus.nl/actueel/toespraken/archief-2007/71024ondertekening-erkenningsovereenkomst-cmo.aspx>

<http://www.depers.nl/binnenland/98444/PvdA-steunt-liberale-islam.html>